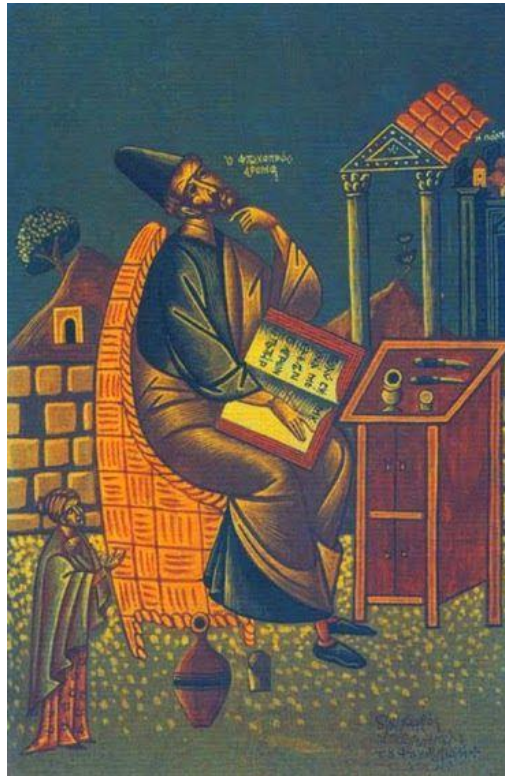

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Πτωχοπροδρομική Ποίηση, πρωιμότερες πηγές
έμπνευσης με έμφαση στην Παλατινή Ανθολογία

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Πιπεριά Ουρανία

Ιωάννινα

Ιούνιος 2019

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Πτωχοπροδρομική Ποίηση, πρωιμότερες πηγές
έμπνευσης με έμφαση στην Παλτινή Ανθολογία

Πιπεριά Ουρανία

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Επιβλέπων καθηγητής
Αλεξάκης Αλέξανδρος
Καθηγητής Μεσαιωνικής Φιλολογίας

Ιωάννινα

Ιούνιος 2019

Φωτογραφία εξωφύλλου: *Ο Φτωχοπρόδρομος*, Νίκος Εγγονόπουλος, 1933.

Στην οικογένειά μου και στον Λευτέρη...

Περιεχόμενα

Πρόλογος	6
Εισαγωγή	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	37
Η «δύστροπη» σύζυγος μέσα από τον Πτωχοπρόδρομο και την Ελληνική Ανθολογία.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	93
«Ἀνάθεμαν τά γράμματα» και τα παράπονα του λογίου	93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	123
Επιπρόσθετα κοινά θέματα και μοτίβα μεταξύ των δύο πηγών.....	123
Βιβλιογραφία	136

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, της Μεσαιωνικής Ελληνικής Φιλολογίας, του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υπό την επίβλεψη του καθηγητού κ. Αλέξανδρου Αλεξάκη.

Αντικείμενο της έρευνάς μας αποτέλεσαν τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα και η Ελληνική Ανθολογία. Πιο συγκεκριμένα, όπως ήδη γίνεται κατανοητό και από τον τίτλο της εργασίας, στόχος μας ήταν να προσπαθήσουμε να βρούμε πρωιμότερα κείμενα που αποτέλεσαν το έναυσμα και την πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή των Πτωχοπροδρομικών ποιημάτων.

Ξεκινώντας τη μελέτη της Ελληνικής Ανθολογίας ήμασταν και οι ίδιοι επιφυλακτικοί για το κατά πόσο θα μπορούσαμε ν' ανταποκριθούμε στο θέμα και στις προφανείς δυσκολίες του. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της έρευνας και μελέτης των περίπου 4.100 επιγραμμάτων της συλλογής, μείναμε έκπληκτοι και εντυπωσιασμένοι από τις ομοιότητες μεταξύ κάποιων επιγραμμάτων και αποσπασμάτων από το πτωχοπροδρομικό corpus. Να σημειώσουμε ότι από τα επιγράμματα της Ελληνικής Ανθολογίας, σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, καταφέραμε και συλλέξαμε 79. Από αυτά, 46 στον αριθμό, παρουσιάζουν άμεσες νοηματικές-θεματικές, λεξιλογικές και υφολογικές ομοιότητες με τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα και τα χωρίσαμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες, οι οποίες εξετάστηκαν σε διαφορετικά κεφάλαια.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο όπου παρουσιάζεται το θέμα της ανυπόφορης συζύγου μέσα από τον παραλληλισμό του πρώτου πτωχοπροδρομικού ποιήματος και 30 επιγραμμάτων και στο δεύτερο, στο οποίο καταπιανόμαστε με τα παράπονα του λογίου, μέσα από το τρίτο πτωχοπροδρομικό ποίημα και από 16 επιγράμματα της Ανθολογίας.

Τα υπόλοιπα 33, από το σύνολο των 79 επιγραμμάτων, τα παρουσιάζουμε εν συντομία στο τρίτο κεφάλαιο, καθώς σ' αυτά οι ομοιότητες παρουσιάζονται σε μικρότερο αριθμό. Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητο ν' αναφέρουμε ότι αρχική μας επιθυμία ήταν να τα παρουσιάσουμε και ν' ασχοληθούμε με όλα αναλυτικά, ωστόσο, λόγω των περιορισμένων σελίδων της παρούσας εργασίας, επιλέξαμε να προτάξουμε τα επιγράμματα εκείνα οι ομοιότητες των οποίων είναι έκδηλες με την πρώτη κιόλας ανάγνωση.

Ενδεχομένως, με μία πρώτη ματιά, τα 79 επιγράμματα από τον μεγάλο αριθμό των 4.100 περίπου επιγραμμάτων να φαίνονται λίγα. Όμως, σκεπτόμενοι τη δυσκολία του θέματος και την εν γένει ιδιαιτερότητά του, πιστεύουμε και ευελπιστούμε πως αποτελούν έναν ικανό αριθμό ώστε να στηριχθούμε επαρκώς για να υποστηρίξουμε την όλη εκπόνηση και ολοκλήρωση της εργασίας και των συμπερασμάτων μας.

Επιπρόσθετα, αναφορικά με τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα, στηριχθήκαμε στην πιο πρόσφατη κριτική έκδοση από τον Hans Eideneier από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (Ηράκλειο 2012), ενώ σε σχέση με την Ελληνική Ανθολογία, πηγή της έρευνάς μας αποτέλεσε η έκδοση του Paton (Paton W.R., *The Greek Anthology I - IV*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1918-1927). Ωστόσο, η μελέτη και των άλλων εκδόσεων, των δύο ως άνω πηγών, ήταν διαφωτιστική.

Στο σημείο αυτό αισθανόμενη αβίαστα την ανάγκη, θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς και θερμότερες ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή της εν λόγω μεταπτυχιακής εργασίας, κ. Αλέξανδρο Αλεξάκη, του οποίου η φιλολογική επιστημονική κατάρτιση, η μεθοδικότητα, η εν γένει επιστημοσύνη και η όλη συμπαράστασή του αποτέλεσαν για εμένα την κύρια και δεσπόζουσα αρωγή στην εκπόνηση της παρούσης μελέτης.

Παράλληλα, οι συμβουλές και οι κατευθυντήριες παραινέσεις του καθηγητού κ. Μαυρομάτη, αλλά και της επίκουρης καθηγήτριας κ. Καλτσογιάννη και του λέκτορα κ. Γεωργακόπουλου, υπήρξαν πολύτιμες για την πορεία και ολοκλήρωση της εργασίας αυτής. Οι θερμότερες ευχαριστίες μου αποτελούν ελάχιστο αντίδωρο σεβασμού απέναντι στην ουσιαστική συμβολή τους.

Αισθάνομαι, επίσης, την ανάγκη να ευχαριστήσω ολόθερμα από τη θέση αυτή την οικογένειά μου, για την όλη ηθική και ψυχική συμπαράστασή τους. Τέλος, θα αποτελούσε παράλειψη εκ μέρους μου, αν στο σύντομο αυτό πρόλογο δεν αναφερόμουν στην πολύπλευρη γνώση που μου μετέδωσαν δαψιλώς οι καθηγητές μου κατά τη διάρκεια των σπουδών και φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα, στην πρόθυμη ωσαύτως, εξυπηρέτηση των γραμματειακών υπαλλήλων και κυρίως της κ. Ι. Μαρσούλη, καθώς και στη βοήθεια που μου παρείχαν οι υπάλληλοι της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων. Ας δεχθούν διά της παρούσης τις θερμές ευχαριστίες μου.

Εισαγωγή

Το επίγραμμα

Το επίγραμμα, όπως δηλώνει άλλωστε και το όνομά του, στην αρχική του μορφή δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια επιγραφή με σκοπό να γραφτεί πάνω σ' ένα αντικείμενο που δήλωνε ποιος ήταν ο κάτοχός του ή πάνω σε έναν τάφο για να δηλώσει ποιος ήταν θαμμένος από κάτω.¹ Αναμφισβήτητα η αρχική του χρήση ήταν επιτύμβια και οφείλεται στην ανάγκη του ανθρώπου που για να ξεπεράσει τον θάνατο, οδηγήθηκε στη χάραξη επιγραμμάτων πάνω στους τάφους.

Οι πρώτες επιτάφιας επιγραφές περιορίζονταν στο όνομα και στο γένος του θανόντα, καθώς μοναδικός σκοπός τους ήταν η διαίωσιση της μνήμης του. Στη συνέχεια όμως, με την τόσο συχνή χρήση τέτοιων επιγραφών, αλλά και το πέρασμα των χρόνων, εξελίχθηκαν κατά πολύ με αποτέλεσμα να μιλάμε πλέον για ποίηση υψηλή, με έντονες λογοτεχνικές αξιώσεις. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών αποτελεί το μέτρο, όπου αρχικά χρησιμοποιήθηκε το εξάμετρο σε έναν στίχο και έπειτα το επίγραμμα γίνεται δίστιχο, χρησιμοποιώντας τώρα πια το ελεγειακό μέτρο το οποίο και επικράτησε. Στην εξέλιξη αυτή φαίνεται πως βοήθησε η θρηνητική φύση και η προέλευση της ελεγείας, που σχετίζεται άμεσα με τον θρήνο και το μοιρολόι.²

Γίνεται άμεσα κατανοητό ότι το επιτάφιο επίγραμμα έπρεπε σε πολύ μικρή έκταση, όρια αυστηρώς περιορισμένα, αλλά και σε συγκεκριμένη δομή να μιλήσει για ένα τόσο πλατύ θέμα όπως είναι ο θάνατος. Σκοπός του λοιπόν ήταν να βρει τα πιο συγκινητικά, αλλά ταυτόχρονα απλά και μεστά λόγια και να τα προσαρμόσει σε συγκεκριμένη φόρμα «μιλώντας» απευθείας στις καρδιές των ανθρώπων. Απολύτως σύμφωνους μας βρίσκει η άποψη του Λεκατσά, ο οποίος πετυχημένα ορίζει το επίγραμμα σαν μια «έμμετρη βραχύλογη επιγραφή που δηλώνει ένα γεγονός, τονίζοντας τα κυριότερα στοιχεία του και δίνοντάς του ένα ηθικό βάρος».³

Με τον καιρό το επίγραμμα σαν ποίηση γνήσια και υψηλή επηρεάζεται και εξελίσσεται ανάλογα με τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες.

Θετικά για την εξέλιξή του υπήρξαν ιστορικά γεγονότα, όπως οι Περσικοί Πόλεμοι. Οι χιλιάδες πεσόντες αυτών δημιούργησαν αναπόφευκτα την ανάγκη εξύμνησής τους στους τάφους, αλλά και στα μνημεία που στήνονταν προς τιμήν τους.

¹ A. Cameron, *The greek anthology from Meleager to Planudes*, Oxford, Clarendon Pressed, 1993, σ. 1.

² Ο. Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ.Γ' [Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες»836], Αθήνα, Κάκτος, 2003, σ. 11- 13.

³ Π. Λεκατσάς, «Αλεξανδρινά επιγράμματα», *Νέα Εστία*, Νο 314, 15 Ιαν. 1940, σ. 101.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ποιητή της κλασικής εποχής ήταν ο Σιμωνίδης ο Κείος, ο οποίος και αναδείχθηκε κορυφαίος στην ικανότητα μέσα σε λίγους μόνο στίχους να αναφερθεί σε γεγονότα ιστορικά, πολύ σημαντικά, και να αποδώσει την πρέπουσα σημασία χωρίς να χάσει τίποτα από την ποιητική του αξία. Έτσι λοιπόν με τη συμβολή και του Σιμωνίδη το επίγραμμα μετεξελίχθηκε από μια απλή επιγραφή, που στόχο είχε την ενημέρωση, σε λογοτεχνικό έργο. Κατά την κλασική εποχή και άλλοι επιδόθηκαν στη σύνθεση επιγράμματος μεταξύ των οποίων ο Πλάτων, ο Ευριπίδης, αλλά και ο Αριστοτέλης.⁴

Παρ' όλα αυτά, το επίγραμμα έφτασε στην απόλυτη κορύφωσή του και γνώρισε την πλήρη άνθισή του κατά τους αλεξανδρινούς χρόνους, «καθώς πρόκειται για μια περίοδο γεμάτη παιδεία αλλά και αισθαντικότητα». Τα μικρά αυτά κομψοτεχνήματα που ήταν γεμάτα από λεπτότητα και χάρη ταίριαζαν απόλυτα στα γούστα των ανθρώπων της εποχής εκείνης.

Επιπροσθέτως, η πόλις – κράτος ως θεσμός δεν υφίσταται πια και οι άνθρωποι ζουν σε μεγάλες αυτοκρατορίες στις οποίες η ενασχόληση με τα κοινά δεν ήταν πλέον προσωπική υπόθεση του καθενός. Στον χώρο της λογοτεχνίας το επίγραμμα και ο μίμος αποδείχτηκαν τα καταλληλότερα μέσα για να εκφραστούν οι άνθρωποι της εποχής⁵.

Είναι γεγονός ότι κατά την Αλεξανδρινή εποχή το ενδιαφέρον των ανθρώπων απομακρύνθηκε από τα υψηλά, πατριδολατρικά θέματα και τη δημιουργία επών και στράφηκε στα σύντομα, απλά και καθημερινά μοτίβα που ήταν παρμένα απ' τη ζωή τους. Φαίνεται πως για την έκφραση αυτών των ενδιαφερόντων δεν υπήρχε καταλληλότερο μέσο από το επίγραμμα. Πέρα, όμως, από τα θέματα άλλαξε τώρα πια και η μορφή του επιγράμματος, καθώς πλέον μιλάμε για ποιήματα 10, 12 ή και παραπάνω στίχων.

Να προσθέσουμε ότι οι Αλεξανδρινοί διεύρυναν και τη χρήση και το περιεχόμενό τους καθώς τώρα δεν είναι μόνο αναθηματικά ή επιτύμβια, αλλά κάνουν πλέον την εμφάνισή τους ερωτικά, σκωπτικά, συμποτικά, προτρεπτικά κ.ο.κ.⁶

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η θεματολογία της αρχαίας ελληνικής ποίησης καταργείται με αποτέλεσμα να επικρατούν πλέον οι αναφορές στις χαρές και στις απολάυσεις της ζωής, στις ηδονές, στις δυσκολίες και τις πίκρες της

⁴ *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 14 – 15.

⁵ Α. Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, εκδόσεις «Δωρικός», Αθήνα, 1995, σ. 10.

⁶ *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 15 – 16.

καθημερινότητας με πρωταγωνιστές κυρίως απλούς ανθρώπους. Όπως πολύ ορθά αναφέρει ο Waltz: « Το επίγραμμα άλλαξε πλέον τον χαρακτήρα του». ⁷

Πάρα πολλοί είναι οι επιγραμματοποιοί της εποχής αυτής που μαζί με τα υπόλοιπα είδη που ασχολήθηκαν και διέπρεψαν, με μεγάλη επιτυχία συνέθεσαν και επιγράμματα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τους: Καλλίμαχο, Θεόκριτο, Απολλώνιο Ρόδιο, Φάλαικο, Μελέαγρο, Λεωνίδα, Δημόδοκο κ.α. , αλλά και γυναίκες όπως η Ανύτη, η Νοσσίδα, η Μοσχίνη κ.α. ⁸

Το επίγραμμα εξακολουθεί να υπάρχει, να καλλιεργείται, να ακμάζει και κατά τα ρωμαϊκά χρόνια. Ιδιαίτερη επίδραση άσκησε η ανάπτυξη και η επικράτηση του μίμου, δίνοντάς του μάλιστα χαρακτηριστικά δραματικά και σκωπτικά. Αυτός προφανώς, είναι και ο λόγος που πολύ συχνά συναντάμε μικρούς, καθημερινούς, διαλόγους με έντονο το στοιχείο της ειρωνείας και της έκπληξης – αιφνιδιασμού.

Κορυφαία επιγράμματα αυτής της περιόδου έχουμε από τον Αντίπατρο από τη Θεσσαλονίκη, τον Κριναγόρα, τον Διόδωρο, τον Φιλόδημο, τον Αντίφιλο κ.α. ⁹

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε πως αναπόφευκτα το ελληνιστικό επίγραμμα επηρέασε και τη ρωμαϊκή λογοτεχνία με σπουδαιότερα δείγματα αυτά του Κάτουλου, Μαρτιάλη, Έννιου, Κικέρωνος, Οβιδίου, Σενέκα, Πλινίου, Κλαυδίου κ.α.

Όπως είναι φυσικό το επίγραμμα ανθεί και κατά τους βυζαντινούς χρόνους και φαίνεται μάλιστα πως υπήρξε η μεγαλύτερη επιτυχία των Βυζαντινών, όσον αφορά τουλάχιστον την κοσμική λογοτεχνία ¹⁰. Ωστόσο, αν και ήταν δείγματα ποίησης υψηλής και σπουδαίας, τα οποία καταπιάνονται με διάφορα θέματα, πολλές φορές ήταν ίσως υποδεέστερα από αυτά των κλασικών χρόνων.

Η επικράτηση του χριστιανισμού, επιφέρει αλλαγές σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Συνεπώς και στην ποίηση και το επίγραμμα. «Ο χωρισμός του σώματος από την ψυχή, η καταδίκη των αισθησιακών απολαύσεων, η πίστη στη μετά θάνατον ζωή, η έξαρση και η ανάταση προς τους υπερβατικούς κόσμους, δεν έχουν σχέση, βεβαίως ούτε με τα κλασικά ιδεώδη ούτε, ακόμη περισσότερο, με τη φιλοσοφία της ελληνιστικής περιόδου και των Ρωμαϊκών χρόνων. Το επίγραμμα λοιπόν το αισθησιακό, το τολμηρό, το ρεαλιστικό υποχωρεί. Ένα επίγραμμα, άλλης μορφής, αναδύεται. Είναι το επίγραμμα που διαπνέεται από θρησκευτική ανάταση από την

⁷ Β. Λαζανάς, *Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα, Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της «Ελληνικής ή Παλατινής Ανθολογίας»*, Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1993, σ. 8.

⁸ Ο.π., σ. 8 – 9.

⁹ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 17 – 18.

¹⁰ Η. Hunger , *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τόμος Β', Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ, 2007, σ. 588.

περιφρόνηση των υλικών αγαθών, από την καταδίκη της ζωής του κόσμου τούτου, από τη νοσταλγία των ουρανών»¹¹. Ως προς το μέτρο να αναφέρουμε ότι καθιερώνεται τώρα πια ως βασικό το ιαμβικό τρίμετρο. Φυσικά το ελεγειακό δίστιχο δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει.

Κορυφαίος επιγραμματοποιός αυτής της περιόδου ήταν ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός με 250 περίπου επιγράμματα. Σημαντικότετοι υπήρξαν και οι Παύλος Σιλεντιάριος, Αγαθίας Σχολαστικός, Γεώργιος Πισίδης, Θεόδωρος Στουδίτης, η Κασσία κ.α¹².

Ωστόσο, όπως πολύ σωστά αναφέρει ο H. Hunger «θα ήταν περιττό να αναφέρουμε εδώ και άλλα ονόματα. Στην ουσία δεν υπάρχει ούτε ένας Βυζαντινός που να ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία και να μην δοκιμάστηκε και στην τέχνη του επιγράμματος»¹³.

Κλείνοντας, αξίζει να αναφέρουμε ότι στην ουσία το επίγραμμα ως λογοτεχνικό είδος δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει. Το αρχαίο ελληνικό επίγραμμα κλείνει βέβαια την ιστορία του με την περίπτωση του Αγαθία Σχολαστικού, ωστόσο συνέχισε στο πέρασμα των αιώνων να βρίσκει εκφραστές. Έτσι, ακόμη και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, πεφωτισμένοι άντρες του Γένους αποπειράθηκαν να συνθέσουν επιγράμματα, άλλοτε κοσμικού και άλλοτε θρησκευτικού χαρακτήρα, μιμούμενοι πολλές φορές εκείνα των αρχαίων χρόνων. Ωστόσο τα περισσότερα φαίνεται πως είναι ανάξια λόγου. Κάποιοι από αυτούς είναι οι εξής, ο Κωνσταντίνος Λάσκαρης, ο καρδινάλιος Βησσαρίων, ο Ιωάννης Αργυρόπουλος, ο Μιχαήλ Σοφιανός, ο Ιωάννης Μινδόνιος, ο Λεονάρδος Φυλαράς κ.α.¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσω των ελλήνων λογίων το επίγραμμα διαδόθηκε και στη Δύση δημιουργώντας έτσι το επίγραμμα των νεότερων χρόνων με εκφραστές τον J.W.Goethe, τον von Platen, τον Fulda, τους αδελφούς Schlegel, τον Schiller, τον B. Mareau, τον A. Piron, τον Lafontaine κ.α.¹⁵

Τέλος, η δύναμη αυτού του ποιητικού είδους φαίνεται και από το γεγονός ότι δεν λείπει ούτε από τη νεότερη λογοτεχνία. Σε μια λίγο πιο ελεύθερη μορφή συνέχισε να υπάρχει μέσω των (δημοτικών) γνωμικών, ωστόσο ως νεοελληνικό επίγραμμα συνέχισε τη διαδρομή του μέσω του πασίγνωστου επιγράμματος του Διονύσιου Σολωμού για την καταστροφή των Ψαρών, του Αλέξανδρου Σούτσου, ο οποίος

¹¹ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα*, Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1992, σ. 45 – 46.

¹² Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, σ. 589 – 592.

¹³ Ο.π., σ. 598.

¹⁴ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 21.

¹⁵ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα*, σ. 49.

συνέθεσε αξιόλογα επιγράμματα, αλλά και στη νεότερη λογοτεχνία με το εξαίσιο δείγμα του Άγγελου Σικελιανού, αφιέρωμα προς την κατεχόμενη Ελλάδα του 1941 - 1945.¹⁶

Συλλογές Επιγραμμάτων

Η άνθιση του επιγράμματος και το ενδιαφέρον των ανθρώπων για το είδος αυτό, οδήγησε από πολύ νωρίς στην εμφάνιση συλλογών επιγραμμάτων. Πρώτη τέτοια προσπάθεια, απ' όσο γνωρίζουμε, είναι το έργο «Επιγράμματα Αττικά» του Αθηναίου Φιλόχορου, ο οποίος γεννήθηκε στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και πέθανε γύρω στο 260.¹⁷ Η συλλογή του περιελάμβανε, όπως δηλώνει και το όνομά της, επιγραφές της Αττικής. Ωστόσο, οι επιγραφικοί αυτοί στίχοι φαίνεται πως ήταν περισσότερο πολιτικοί παρά λογοτεχνικοί. Δυστυχώς το έργο αυτό σήμερα έχει χαθεί.

Όμως, παπυρικά ευρήματα μάς κάνουν να πιστεύουμε ότι πριν από αυτόν και άλλοι είχαν κάνει παρόμοιες προσπάθειες. Πολλοί θεωρούνε βέβαιο ότι οι επιγραμματοποιοί του 3^{ου} π.Χ. αιώνα διέθεταν εκδόσεις των Ανακρέοντα και Σιμωνίδη.¹⁸

Στη συνέχεια, γύρω στα 200 π.Χ. ο αθηναίος Πολέμων ο Περηγητής, ο οποίος επισκέφθηκε πάρα πολλά μέρη στην Ελλάδα, με σκοπό να μαζέψει υλικό για τα γεωγραφικά του, κατέγραψε τις επιγραφές που ήταν πάνω σε βωμούς και στήλες. Για τον λόγο αυτό τον ονόμασαν «Στηλοκόπα».

Πολύ εύστοχα ο Phillip Smith θεωρεί ότι οι συλλογές αυτές των επιγραμμάτων τον κατέστησαν έναν από τους πρωτεργάτες της Ανθολογίας. Στη συνέχεια συναντάμε τον Αλκέτα, ο οποίος κατέγραψε τα αναθηματικά επιγράμματα των Δελφών. Παρόμοιες εργασίες αποδίδονται στον Πόντιο, στον Μνήστορα, στον Απέλλα, στον Νεοπτόλεμο από την Πάρο και στον φιλόσοφο Ευήμερο, όμως δυστυχώς το έργο τους δεν έχει σωθεί.¹⁹

¹⁶ Ο.π., σ. 49 – 50.

¹⁷ Α. Λέσκυ, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, 1983, σ. 924.

¹⁸ Ο.π., σ. 1020.

¹⁹ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 10 -11.

Ανθολογίες Επιγραμμάτων

Η πρώτη συστηματική ανθολογία επιγραμμάτων γνωστή σε εμάς είναι ο «Στέφανος» του Μελεάγρου, ο οποίος είχε καταγωγή από τα Γάδαρα της Συρίας και έζησε τον 1^ο αιώνα π.Χ. Τη συλλογή του, την οποία συνέταξε με αλφαβητική σειρά, την εξέδωσε το 70 π.Χ. και την αφιέρωσε στον φίλο του, και ίσως εραστή του, Διοκλή ο οποίος ήταν φιλόσοφος και βιογράφος από τη Μαγνησία και 30 χρόνια νεότερός του.

Σ' αυτήν περιλαμβάνονται επιγράμματα διαφόρων ποιητών, αλλά και δικά του. Ήδη, στην εισαγωγή του έργου, ο Μελεάγρος αντιστοιχίζει με κάθε ποιητή – συγγραφέα κι ένα λουλούδι και έτσι όλοι οι ποιητές παρομοιάζονται με άνθη και φυτά που πλέκονται για να ολοκληρώσουν το έργο. Εξού και ο τίτλος του. Ο ίδιος αναφέρει ξανά και ξανά ότι «περιπλέκει» τα λουλούδια σε ένα στεφάνι και σύμφωνα μάλιστα με τον A. Cameron, το κατόρθωμά του είναι διττό καθώς όχι μόνο συναρμολογεί τα πάμπολλα επιγράμματα, αλλά επίσης τα τοποθετεί και καλλιτεχνικά²⁰. Ίσως η παρομοίωση του κάθε ποιητή με λουλούδι να μην είναι τυχαία, αλλά να ήθελε να δηλώσει με τρόπο αλληγορικό κάτι για το ύφος του, είναι όμως άγνωστο σε εμάς σήμερα κάτι τέτοιο.

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι από το συγκεκριμένο έργο σώθηκε μόνο το προοίμιο, το οποίο και βρίσκεται στο 4ο βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας. Εκεί αναφέρει 48 ονόματα ποιητών και ποιητριών, ωστόσο η ανθολογία του περιλαμβάνει και άλλους που δεν τους κατονομάζει. Έτσι οι ερευνητές κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν 15 ακόμη ονόματα.

Η συμβολή του Μελεάγρου με το έργο του ήταν πολύ σημαντική, καθώς η ανθολογία του υπήρξε η βάση για τις μεταγενέστερες²¹.

Η τάση αυτή συνεχίστηκε και κατά τα επόμενα χρόνια. Έτσι, λοιπόν, έναν αιώνα αργότερα, τον 1ο αι. μ.Χ., έχουμε τον «Στέφανο» του Φιλίππου από τη Θεσσαλονίκη. Ήδη από τον κοινό τίτλο φαίνεται πως ο Μελεάγρος υπήρξε το πρότυπό του, το μεγαλύτερο έργο του οποίου ενσωμάτωσε ο Φίλιππος στο δικό του. Επιπροσθέτως, συμπεριέλαβε και επιγράμματα ποιητών των ρωμαϊκών χρόνων, αλλά και 80 δικά του. Όπως στην περίπτωση του Μελεάγρου, έτσι και εδώ, σώζεται μόνο το προοίμιο στο οποίο κατονομάζει 13 ποιητές που τους παρομοιάζει με λουλούδια,

²⁰ Cameron, *The greek anthology from Meleager to Planudes*, σ. 5 – 6.

²¹ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 23 – 24.

αλλά και εδώ οι φιλόλογοι πρόσθεσαν 12 ακόμη. Το σωζόμενο τμήμα βρίσκεται στο 4ο βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας²².

Οι Ανθολογίες, όπως είναι φυσικό, συνεχίστηκαν και τα επόμενα χρόνια και έτσι έχουμε τον Λεωνίδα από την Αλεξάνδρεια που εξέδωσε τα ισόψηφα επιγράμματά του, την εποχή του Νέρωνα, την περίπτωση του Ρουφίνου με τα ερωτικά, αλλά και τον Διογενιανό τον Ηρακλειώτη που εξέδωσε «Ανθολόγιον», το οποίο περιείχε επιγράμματα διαφόρων ποιητών χωρίς ο ίδιος να είναι ποιητής, αλλά έχει χαθεί²³.

Τον 2ο μ.Χ. αιώνα εμφανίζεται η «Μούσα παιδική» του Στράτωνος από τις Σάρδεις. Η συλλογή αυτή περιλαμβάνει 258 παιδεραστικά επιγράμματα με θέμα τον έρωτα νεαρών αγοριών. Στο έργο αυτό, που αποτελείται κυρίως από επιγράμματα του ίδιου του Στράτωνος, θα συναντήσει κανείς και έργα άλλων ποιητών από τον «Στέφανο» του Μελεάγρου, του Φιλίππου και όχι μόνο.

Είναι ολόκληρο το 12ο βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας, το οποίο και έχει σωθεί, δεν είναι όμως λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν πως ίσως έχουν προστεθεί σ' αυτό και έργα άλλων ποιητών²⁴.

Στα χρόνια του Ιουστινιανού το επίγραμμα ανθίζει και πάλι και έτσι τον 6ο αιώνα μ.Χ. έχουμε την Ανθολογία του Αγαθία με τίτλο «Κύκλος». Ο Αγαθίας ήταν ιστορικός, ποιητής και εξαιρετικός επιγραμματοποιός της εποχής του.

Ο ασαφής, σε εμάς σήμερα, τίτλος του έργου του συνδέεται ίσως με το γεγονός ότι αυτό αποτελείται από κύκλους επιγραμμάτων διαφόρων ποιητών που εμφανίζονται περιοδικά.

Από τον «Κύκλο» του σώζεται το προοίμιο, το οποίο βρίσκεται στο 4ο βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας, καθώς και κάποια ποιήματα. Το αξιοσημείωτο είναι ότι για πρώτη φορά έχουμε την κατάταξη των επιγραμμάτων σε θεματικές ενότητες. Πιο συγκεκριμένα, το έργο χωρίζεται σε 7 βιβλία, που το καθένα περιλαμβάνει επιγράμματα από διάφορους ποιητές που αναφέρονται όμως στο ίδιο θέμα. Αυτά με τη σειρά ήταν: αναθηματικά, επιδεικτικά, επιτύμβια, προτρεπτικά, σκωπτικά, ερωτικά και συμποτικά. Η θεματική αυτή κατάταξη από τον Αγαθία, που ήταν καινοτομία για την εποχή, αποτέλεσε στη συνέχεια κανόνα για τους Βυζαντινούς²⁵.

²² Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 11.

²³ Ο.π., σ. 12.

²⁴ Ο.π., σ. 12.

²⁵ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 26 – 27.

Το ενδιαφέρον για την αρχαία ποίηση άρχισε πάλι να γίνεται έντονο και κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Αναγέννησης. Έτσι ήδη πριν το 900 ο Κωνσταντίνος Κεφαλάς, πρωτόπαπας της Βυζαντινής αυλής, είχε συνθέσει μάλλον με εντολή του Λέοντα Σ΄(886 – 912) μια συλλογή – ανθολογία επιγραμμάτων²⁶. Φαίνεται πως ο Κωνσταντίνος Κεφαλάς γνώριζε και χρησιμοποίησε τις τέσσερις αρχαίες συλλογές των προγενέστερών του, Μελεάγρου, Φιλίππου, Αγαθία, Στράτωνος και ίσως του Παλλάδα²⁷. Η ανθολογία αυτή χάθηκε, όμως είναι δυνατόν να ανασυντεθεί μέσω της Ελληνικής. Στη Σούδα υπάρχουν παραθέματα από 430 επιγράμματα της συλλογής του Κωνσταντίνου Κεφαλά²⁸.

Γύρω στο 980 εμφανίζεται ένας νέος ανθολόγος και διευρύνει την ανθολογία του προσθέτοντας τα βιβλία (με βάση τη σημερινή ταξινόμηση) I (με τις χριστιανικές επιγραφές), II (με τις «εκφράσεις» έργων τέχνης), III (επιγραφές από τον ναό της Κυζίκου), VIII (επιγράμματα του Γρηγορίου Ναζιανζινού) και τέλος τα βιβλία XIII και XIV. Ο άγνωστος αυτός συντάκτης, είναι και εκείνος ο οποίος κατατάσσει τα επιγράμματα σύμφωνα με το περιεχόμενο τους σε επιμέρους κατηγορίες. Η Ανθολογία (το υπόλοιπο περιεχόμενο της οποίας θα παρουσιάσουμε παρακάτω) περιλαμβάνει περίπου 4.100 επιγράμματα και καλύπτει την ποίηση από τον 7ο αιώνα π.Χ. έως και τον 10ο αιώνα μ.Χ.²⁹. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι στην ανθολογία του ο Κεφαλάς όπως ήταν φυσικό, ιερωμένος καθώς ήταν, πρόταξε τα χριστιανικά επιγράμματα, όμως δεν παρέλειψε και την «Παιδική Μούσα» του Στράτωνος.

Το έτος 1299 ή σύμφωνα με άλλους το 1301/2, ένας μορφωμένος μοναχός, ο Μάξιμος Πλανούδης συνέθεσε τη δική του ανθολογία, από την οποία σώζεται ακόμη ο ιδιόχειρα γραμμένος κώδικας Marc. gr 481, που βρίσκεται στη Μαρκιανή βιβλιοθήκη. Αποτελείται από 2.400 περίπου επιγράμματα με 15.000 στίχους και για τη σύνθεσή της στηρίχτηκε στην προηγούμενη ανθολογία του Κωνσταντίνου Κεφαλά, ωστόσο σε σχέση με την Παλατινή περιλαμβάνει 358 επιπλέον επιγράμματα. Στις σημερινές εκδόσεις τα βρίσκουμε ως το 16ο βιβλίο της ανθολογίας. Με άλλα λόγια, αποτέλεσε ένα είδος επιτομής της Παλατινής, όμως ο Πλανούδης παρέλειψε σκόπιμα πολλά επιγράμματα από τη δική του συλλογή κυρίως

²⁶ Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, σ. 439.

²⁷ Cameron, *The greek anthology from Meleager to Planudes*, σ. 122, 124, 149.

²⁸ Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, σ. 439.

²⁹ Ό.π., σ. 440.

ερωτικά, καθώς πίστευε ότι η αισχρολογία τους δεν συνάδει με το χριστιανικό ήθος, ενώ άλλα τα διασκεύασε για τον ίδιο ακριβώς λόγο.³⁰

Πολύ σημαντικό είναι να αναφέρουμε πως από τότε εξαφανίστηκαν όλα τα χειρόγραφα της Ανθολογίας του Κεφαλά και για πολύ καιρό η Ανθολογία του Πλανούδη, γνωστή ως *Anthologia Planudea*, αποτελούσε τη μοναδική μαρτυρία σχετικά με την επιγραμμιακή ποίηση.³¹

Στο σημείο αυτό θα περάσουμε σε μία περεταίρω αναλυτική παρουσίαση της ιστορίας της Παλατινής Ανθολογίας, καθώς αποτελεί μια από τις βασικές πηγές στις οποίες στηρίχθηκε η εργασία μας.

Η Παλατινή Ανθολογία, ευρέως γνωστή ως *Anthologia Palatina*, είναι μια συλλογή αρχαίων, αλλά και βυζαντινών ελληνικών επιγραμμάτων που χρονολογούνται από τον 7ο αιώνα π.Χ. έως και το 600 μ.Χ. Βρέθηκε σε χειρόγραφο που χρονολογείται το 1606 και απ' ότι φαίνεται συντάχθηκε κατά τον 10ο αιώνα έχοντας ως βάση την ανθολογία του Κεφαλά. Η Παλατινή Ανθολογία σε συνδυασμό με αυτή του Πλανούδη αποτελούν μαζί και ονομάζονται Ελληνική Ανθολογία.³²

Αποτελεί μια πλούσια ποιητική συλλογή – ανθολογία απαρτιζόμενη από 3.700 επιγράμματα, 370 και πλέον ποιητών τα οποία είναι καταχωρισμένα σε 15 βιβλία. Ονομάστηκε Παλατινή γιατί το χειρόγραφο της βρέθηκε στην Παλατινή Βιβλιοθήκη της Χαϊδελβέργης (συγκεκριμένα ο κώδικας *Palatinus 23*) από τον Γάλλο λόγιο Claude de Saumaise (Σαλμάσιους). Το χειρόγραφο γράφτηκε από έξι διαφορετικούς γραφείς. Τα 6 «διαφορετικά χέρια» μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες: B¹, B² και B³, και J, A¹ και A². Σήμερα, το μεγαλύτερο κομμάτι της βρίσκεται στη βιβλιοθήκη της Χαϊδελβέργης, (MS Pal. gr 23) και ένα μικρότερο στο Παρίσι (Par. Suppl. gr 384)³³.

Κάποιοι αναφερόμενοι στον όρο Παλατινή Ανθολογία, εντάσσουν σ' αυτή και το σύνολο των 400 περίπου επιγραμμάτων της Ανθολογίας του Πλανούδη, ως 16ο βιβλίο, μιλώντας συνολικά για 4.100 περίπου επιγράμματα. Όπως και να 'χει η αξία

³⁰ Ο.π., σ. 457 – 458.

³¹ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 13.

³² Μπάνεβ Γκέντσο, *Παλατινή Ανθολογία*, 2003, στην εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία, Α. Grafton, G. W. Most, S. Settis (eds) *The Classical Tradition*, Cambridge MA, Harvard University Press, 2010, σ. 410, Α. Sens *Asclepiades of Samos: epigrams and fragments*, Oxford University Press, 2010, σ. C.

³³ M.D. Lauxtermann., *Byzantine Poetry from Pisides to Geometres*, vol. 1, Wien 2003, σ. 83 και Cameron, *The greek anthology from Meleager to Planudes*, σ. 99.

της συνολικά είναι μεγίστης σημασίας καθώς διέσωσε το ελληνιστικό επίγραμμα, από τους αλεξανδρινούς χρόνους μέχρι την εποχή του Ιουστινιανού.

Από το παρελθόν μέχρι και σήμερα η Παλατινή Ανθολογία είναι γνωστή με διάφορες ονομασίες όπως:

- Παλατινό χειρόγραφο.
- Παλατινός κώδικας, *codex Palatinus*, ο οποίος άλλοτε αφορά μόνο το τμήμα που βρίσκεται στην Παλατινή Βιβλιοθήκη (MS Pal. Gr. 23) και άλλοτε ολόκληρη την Παλατινή Ανθολογία.
- Ανθολογία του Κεφαλά, όρος που πλέον χρησιμοποιείται σπάνια για να περιγράψει την Παλατινή Ανθολογία, για την οποία, αν και αποτέλεσε τη βάση της, δεν ταυτίζεται.
- Κώδικας του Βατικανού, ο γνωστός *codex Vaticanus*, όρος που χρησιμοποιήθηκε κατά την παραμονή του χειρογράφου στο Βατικανό (1623 - 1797).³⁴
- Παρισινός κώδικας, *codex Parisinus*. Αναφερόταν έτσι για όσο καιρό το χειρόγραφο βρισκόταν στο Παρίσι, δηλαδή γύρω στο 1797 - 1815.³⁵ Σήμερα όταν γίνεται αναφορά σ' αυτό χρησιμοποιείται ο όρος *Par. Suppl. gr. 384*.
- Ελληνική Ανθολογία, *Anthology Graeca*, *Anthologie Grecque* ή *Greek Anthology*. Επίσης, αλλού αναφέρεται ως «Παλατινή ή Ελληνική Ανθολογία», αλλά και αντίστροφα «Ελληνική ή Παλατινή Ανθολογία». Να επισημάνουμε ότι σήμερα με τον όρο Ελληνική Ανθολογία εννοούμε τόσο το σύνολο της Παλατινής και της Πλανούδειας, όσο και το ευρύτερο σύνολο ελληνικών επιγραμμάτων που έχουν βρεθεί.

Απαραίτητο είναι να σημειώσουμε ότι οι ονομασίες όπως Παλατινός κώδικας ή Παλατινός ή κώδικας του Βατικανού χρησιμοποιείται μόνο για κείμενα που αναφέρονται στην Παλατινή Ανθολογία, γιατί όπως είναι γνωστό με τις ονομασίες αυτές αποκαλούνται όλοι οι κώδικες που βρίσκονται στις συγκεκριμένες βιβλιοθήκες.

³⁴ W. Smith , *A new classical dictionary of Greek and Roman biography, mythology and geography*, New York, Harper and Brothers, 1850, σ. 676, J.W Mackail, *Select Epigrams from the Greek Anthology*, New York, Longmans, Green and Co, 1890, σ. 23.

³⁵ W. Smith , ό.π., σ. 676.

Στο σημείο αυτό ας περάσουμε σε μια πιο αναλυτική παρουσίαση του χειρογράφου της Παλατινής Ανθολογίας. Αποτελείται από 709 φύλλα και είναι χωρισμένο σε δυο τμήματα. Σήμερα, ένα τμήμα του βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της Χαϊδελβέργης (MS Pal. gr. 23) και απαρτίζεται από τα φύλλα 1 – 614 και το δεύτερο στην εθνική βιβλιοθήκη του Παρισιού (Par. Suppl. gr. 384), το οποίο αποτελείται από 94 μόλις φύλλα και συγκεκριμένα από το 615 – 709.³⁶

Το χειρόγραφο γράφτηκε από διάφορους γραφείς, ένα μέρος εξετάστηκε από διορθωτή και σχολιάστηκε επίσης από λημματιστή.

Οι γραφείς ήταν οι εξής:³⁷

- φύλλο 4 – 9.384.8 από τον γραφέα A
- φύλλο 9.348.9 – 9.563 από τον γραφέα J
- φύλλο 9.564 – 11.66.3 από τον γραφέα B
- φύλλο 11.66.4 – 11.118.1 από τον γραφέα B2
- φύλλο 11.118.1 – 13.31 από τον γραφέα B

Να αναφέρουμε ότι ο Κεφαλάς συχνά μνημονεύεται από τους γραφείς και μάλιστα σε κάποιο σημείο ονομάζεται «ὁ μακάριος καὶ ἀείμνηστος καὶ τριπόθητος ἄνθρωπος»³⁸. Η συλλογή του όμως παρέμενε άγνωστη μέχρι και το 1606, οπότε και ανακαλύφθηκε από τον γάλλο λόγιο Claude de Saumaise στον κώδικα 23 στην Παλατινή Βιβλιοθήκη της Χαϊδελβέργης. Να σημειωθεί πως ήταν τότε πρωτεύουσα της γερμανικής ηγεμονίας του Κάτω Παλατινάτου και γι' αυτό έγινε γνωστή ως Παλατινή Ανθολογία.

Εν τω μεταξύ, το 1622 η Χαϊδελβέργη κυριεύτηκε από τους καθολικούς και τον Δούκα Tilly και η βιβλιοθήκη λεηλατήθηκε. Το παλατινό χειρόγραφο, το οποίο έστειλε ως δώρο μαζί με τα πολυτιμότερα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης ο Μαξιμιλιανός της Βαυαρίας στον πάπα Γρηγόριο ΙΕ', έφτασε στο Βατικανό μεταφερμένο μάλλον από τον μεγάλο Χιώτη καθολικό λόγιο Λέοντα Αλλάτιο. Φαίνεται πως τότε ο κώδικας χωρίστηκε σε δύο άνισα κομμάτια για την ευχερέστερη μεταφορά του και δέθηκε χωριστά.

Στη συνέχεια, το 1797 ο Ναπολέων μετά τη συνθήκη του Τολεντίνο, απαίτησε από το Βατικανό το χειρόγραφο, το οποίο και μεταφέρθηκε στην Εθνική Βιβλιοθήκη

³⁶ T. Stanley, *Anacreon*, Edited by A.H. Bullen, illustrated by JR. Weguelin, London 1893, σ. xvii – xviii.

³⁷ A.S.F. Gow and D.L Page, *The Greek Anthology, The Garland of Philip and some contemporary epigrams*, V.1, Cambridge, at the university Press, 1968, σ. 1.

³⁸ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 13.

του Παρισιού. Ωστόσο το 1816, με την ήττα του Βοναπάρτη στο Βατερλώ και την υπογραφή της ειρήνης, οι γερμανοί απαίτησαν να επιστραφεί το χειρόγραφο στην Γερμανία. Όμως στάλθηκε στη Χαϊδελβέργη μόνο ο πρώτος τόμος με τα πρώτα 13 βιβλία της Ανθολογίας, όπου και βρίσκεται σήμερα. Ο δεύτερος και κατά πολύ μικρότερος τόμος (μόλις 46 δισέλιδα φύλλα), με τα δύο τελευταία βιβλία της Ανθολογίας του Κεφαλά παρέμεινε για πάντα στο Παρίσι και είναι γνωστός ως Codex Parisinus Supplement Gr. 384.³⁹ Μέχρι και το 1839, όπου ο Dubner ανακάλυψε πως βρισκόταν στη βιβλιοθήκη του Παρισιού, ο κώδικας θεωρούνταν χαμένος. Τέλος, το 1873, η Παλατινή Βιβλιοθήκη της Χαϊδελβέργης, ξαναζήτησε από τη Γαλλία τον Β' τόμο με διπλωματικό διάβημα, αλλά μάταια.⁴⁰

Ας περάσουμε τώρα στην παρουσίαση των βιβλίων της και του περιεχομένου αυτών.

- Βιβλίο I: 123 χριστιανικά επιγράμματα
- Βιβλίο II: «έκφράσεις» μπρούτζινων αγαλμάτων που βρίσκονταν στο δημόσιο γυμναστήριο.
- Βιβλίο III: 19 κυκλικά επιγράμματα που ήταν γραμμένα στα «στυλοπινάκια» του ναού της Απολλωνίδας στην Κύζικο.
- Βιβλίο IV: προοίμια διαφόρων ανθολογιών.
- Βιβλίο V: 309 ερωτικά επιγράμματα.
- Βιβλίο VI: 358 αναθηματικά επιγράμματα.
- Βιβλίο VII: 748 επιτύμβια επιγράμματα.
- Βιβλίο VIII: 254 επιγράμματα του Γρηγορίου του Θεολόγου.
- Βιβλίο IX: 827 επιδεικτικά επιγράμματα.
- Βιβλίο X: 126 προτρεπτικά επιγράμματα.
- Βιβλίο XI: 442 συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα.
- Βιβλίο XII: η «Παιδική Μούσα» του Στράτωνος με 258 παιδεραστικά επιγράμματα.
- Βιβλίο XIII: 31 επιγράμματα διαφόρων μέτρων.
- Βιβλίο XIV: 150 επιγράμματα τα οποία είναι αινίγματα, χρησμοί και αριθμητικά προβλήματα.
- Βιβλίο XV: 51 σύμμικτα επιγράμματα, διαφόρων θεμάτων.

³⁹ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 30-31.

⁴⁰ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ.14.

- Βιβλίο XVI: 395 (κατά προσέγγιση) επιγράμματα από την Ανθολογία του Πλανούδη.

Στα 16 αυτά βιβλία της Ανθολογίας όπως πολύ σωστά έχει λεχθεί από τον μεγάλο Ιταλό συγγραφέα D' Apicis «Εδώ στην Ανθολογία αυτή, αριστουργήματα συντρίβουν αριστουργήματα».⁴¹ Δείγματα γραφής έχουμε τόσο από ελάσσονες και άγνωστους ποιητές, όσο και από λαμπρά ονόματα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τους: Καλλίμαχος, Παλλαδάς, Ρουφίνος, Ήρρινα, Ανύτη, Μελέαγρος, Λεωνίδας Ταραντίνος, Φιλόδημος, Αγαθίας, Παύλος Σιλεντιάριος, Κριναγόρας, Όμηρος, Ανακρέων, Σαπφώ, Αλκαίος, Πιττακός, Αρχίλοχος Αίσωπος, Πυθαγόρας, Σιμωνίδης ο Κείος, Αισχύλος, Ευριπίδης, Βακχυλίδης, Λουκιανός, Πλάτων, Εμπεδοκλής, Θουκυδίδης και πλήθος άλλων επιγραμματοποιών λιγότερο ή περισσότερο γνωστών.

Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε το θέμα των εκδόσεων. Το 1754 ο Reiske στη Λειψία προέβη στην πρώτη σημαντική έκδοση κάποιων ποιημάτων της Ελληνικής Ανθολογίας,⁴² άφησε όμως κάποια διότι του φάνηκαν υπερβολικά τολμηρά.⁴³ Έτσι έχουμε το έργο: *Anthologiae Graecae a Constantino Cephalae conditae libri tres, duo nunc primum, tertius post iensium iterum editi, cum Latina Interpretatione Commentariis et Notitia poetarum, cura Io. Jac. Reiske.*

Όμως το μεγαλύτερο μέρος της Ανθολογίας εκδόθηκε από τον Brunck μεταξύ 1772 και 1776 στο έργο του με τίτλο *Analecta veterum poetarum graecorum* που ετκείται σε 3 τόμους.⁴⁴

Περίπου 25 χρόνια αργότερα, και πιο συγκεκριμένα ανάμεσα στα χρόνια 1794 και 1814 ο Friedrich Jacobs εξέδωσε ολόκληρη την Ανθολογία και μάλιστα με μεγάλη πιστότητα συμπληρώνοντας έτσι τη δουλειά του Brunck με ένα έργο 13 τόμων, βασισμένος στο απόγραφο του Spalletti.⁴⁵ Η έκδοση του δεν περιλαμβάνει μόνο τα επιγράμματα με τη σειρά που αυτά βρίσκονται στο πρωτότυπο, αλλά και σημειώσεις στα περιθώρια του Παλατινού χειρογράφου.⁴⁶

Η πρώτη έκδοση στην οποία συνδυάστηκαν τα χειρόγραφα της Παλατινής Βιβλιοθήκης και εκείνο του Παρισιού σε μια θαυμάσια φωτοτυπική έκδοση έγινε το

⁴¹ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα*, Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1991, σ. 9.

⁴² J. Reiske, *Anthologiae Graecae a Constantino Cefala conditae, libri tres*, Lipsiae, 1754.

⁴³ Ό.π., σ. 23.

⁴⁴ P. Brunck, *Analecta veterum poetarum graecorum*, Strasbourg, Argentorati, 1772-1776, vol. 1-3.

⁴⁵ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ.15.

⁴⁶ F. Jacobs, *Anthologia Graeca ad fidem codicis olim Palatini nunc Parisini ex apographo Gothano edita*, vol. 1-3, Lipsiae, 1813.

1911 στο Λέυντεν, από τον C. Preisedanz με τίτλο *Anthologia Palatina, Codex Palatinus phototypice editi*.⁴⁷

Από τις σύγχρονες εκδόσεις αναφέρουμε τη δίγλωσση πεντάτομη αγγλική έκδοση της Loeb (1960) με μετάφραση από τον D. Paton. Επίσης, έχουμε από τον H. Beckby τη δίγλωσση τετράτομη γερμανική με σχόλια και κριτικό σημείωμα (Μόναχο 1957-8). Την Ιταλική *Anthologia Palatina con introduzione di G. Perrota* (Ρώμη 1957) από τον A. Presta. Τη γαλλική δίγλωσση των εκδόσεων Budé, που δυστυχώς ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί, καθώς λείπουν τα βιβλία 10 και 12. Και τέλος η έκδοση των A. Cow και D. Paton με τίτλο *The Greek Anthology, Hellenistic epigrams*, εκδ. Καίμπριτζ, τόμος Α και Β, (1965).⁴⁸

Όσον αφορά το μεταφραστικό κομμάτι, αναφερόμενοι βέβαια σε ελληνικές μεταφράσεις, κάποιοι απ' αυτούς που δημοσίευσαν σκόρπιες μεταφράσεις επιγραμμάτων σε διάφορα περιοδικά όπως στη Νέα Εστία, τη Φιλολογική Πρωτοχρονιά κ.α. είναι οι εξής: Τ. Άγρας, Η. Βουτιριάδης, Ε. Φωτιάδης, Κ. Αλέπης, Σ. Παναγιωτόπουλος, Κ. Καιροφύλλας, Α. Σκιαδαρέσης, Μ. Μαλακάσης, Γ. Δάλλας, Δ. Μπιτζιλέκη, Γ. Κοτζιούλας κ.α. Πιο συγκεκριμένη και συγκεντρωμένη δουλειά έχουν κάνει οι εξής: Σ. Μενάρδος, Κ. Τρυπάνης, Π. Λεκατσάς, Γ. Δάλλας, Η. Κυζηράκος, ο κύπριος Ν. Παναγιώτου, ο Β. Λαζανάς, Δ. Σταμούλης, Α. Λεντάκης, Α. Κωστάκης, Γ. Ιωάννου, Α. Δικταίος, Η. Πετρόπουλος, Κ. Θρακιώτης, Ο. Ελύτης, Δ. Αμανατίδης, Θ. Παπαθανασόπουλος και τέλος Π. Δ. Νικολαΐδης.⁴⁹

Στο σημείο αυτό θα κλείσουμε το συγκεκριμένο θέμα της εισαγωγής μας έπειτα από τις αναφορές στο επίγραμμα και την ιστορία του, στις συλλογές και τις ανθολογίες επιγραμμάτων στο πέρασμα των αιώνων, αλλά και με μια πιο αναλυτική παρουσίαση της Ελληνικής Ανθολογίας: και αυτό γιατί αποτελεί μια από τις δυο βασικές πηγές της εργασίας μας.

Από το σύντομο αυτό πέρασμα – «ταξίδι» μας στον γοητευτικό κόσμο του επιγράμματος και πιο συγκεκριμένα της Ελληνικής Ανθολογίας μας βρίσκει απολύτως σύμφωνους τόσο η άποψη του Αριστόξενου Σκιαδά ο οποίος αναφέρει ότι η Ανθολογία «αποτελεί θησαυρό ανεκτίμητης αξίας για την κλασική φιλολογία»⁵⁰ και όχι μόνο θα προσθέσουμε εμείς, όσο και του Άρη Δικταίου, ο οποίος μιλάει για «το

⁴⁷ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 15.

⁴⁸ Ο.π., σ. 15.

⁴⁹ Ο.π., σ. 16.

⁵⁰ Βλ. λήμμα: "Ανθολογία Παλατινή" στην εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμ. 9ος, εκδ. Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1981, σ. 169 - 172.

εκπληκτικό θαύμα... που φωτίζει την ελληνική μοίρα μας από τα προομηρικά ως τα βυζαντινά χρόνια». Πολλά από τα επιγράμματα είναι πράγματι μικρά έργα τέχνης, κομψοτεχνήματα, με υψηλά νοήματα, σπάνια ομορφιά και έντονες λογοτεχνικές αξιώσεις. Και σε όσους ενστερνίζονται την άποψη ότι τα τόσο μικρά έργα τέχνης στερούνται λογοτεχνικής αξίας, η απάντηση έρχεται από τον Κωστή Παλαμά ο οποίος διατυμπανίζει πως οι ποιητές της Ανθολογίας κατόρθωσαν να κάνουν «ένα τετράστιχο κι ένα δίστιχο επίγραμμα ... να αξίζει ολόκληρο ποίημα».⁵¹

Ωστόσο, θα έλειπε η αντικειμενικότητα από το παρόν πόνημα αν υποστηρίζαμε μόνο αυτά. Οπωσδήποτε η Ανθολογία έχει και ελαττώματα. Ανάμεσα στα χιλιάδες επιγράμματα υπάρχουν κι εκείνα που είναι υποδεέστερα και υστερούν. Κάποια είναι χωρίς αξιόλογο νόημα, άλλα χωρίς πλοκή ή ιδιαίτερες λογοτεχνικές αξιώσεις, αλλά και απλά στιχουργικά παιχνίδια, όπως γρίφοι και ακροστιχίδες που ο σκοπός τους είναι διαφορετικός. Δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε και στα άκρως αθυρόστομα ή πορνικά, αλλά ακόμη κι απ' αυτά δεν λείπει το πνεύμα.⁵² Ωστόσο το κράμα όλων αυτών αποτελεί αυτό που ονομάζουμε Ελληνική Ανθολογία και έχουμε την τύχη να κρατάμε μέχρι και σήμερα στα χέρια μας, η αξία της οποίας είναι αδιαμφισβήτητη.

⁵¹ Κωστής Παλαμάς, *Απαντα*, εκδ. Μπίρη, τ. ΣΤ', χ.χ., σ. 215.

⁵² Λαζανάς, *Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα εμπνευσμένα από την Κόρινθο και την περιοχή της*, Αθήνα, 1971, σ. 161.

Ο Πτωχοπρόδρομος και η πτωχοπροδρομική ποίηση

Στις αρχές του 12^{ου} αιώνα κάνει την εμφάνισή της μια λογοτεχνία γραμμένη σε δημώδη γλώσσα που θα αποτελέσει ορόσημο και σημείο τομής στην ιστορία της δημώδους λογοτεχνίας. Τώρα πια, τα έργα της δεν προέρχονται από τους κόλπους της ανωνυμίας του λαού, όπως για παράδειγμα στην επική ποίηση, αλλά εμφανίζονται έργα επώνυμα που έχουν ως αντικείμενο άλλοτε το προσωπικό παρόν, καθιστώντας το έργο αυτοβιογραφικό και άλλοτε κριτικάροντας τα κακώς κείμενα της κοινωνίας, τις συνθήκες και το γενικότερο πνεύμα της εποχής. Είναι γεγονός ότι η κοινωνία πλέον αρχίζει να εκφράζει τον εαυτό της.⁵³

Επιπροσθέτως, ο 12^{ος} αιώνας είναι πολύ σημαντικός και από γλωσσικής απόψεως. Είναι η περίοδος όπου η βυζαντινή λογοτεχνία, εκτός των αριστοκρατών και ιεραρχών δέχεται στην αγκαλιά της αντιπροσώπους λαϊκών στρωμάτων μιας πιο μποέμικης φιλολογίας όπως είναι ο Θεόδωρος Πρόδρομος, ο Ιωάννης Τζέτζης, ο Φιλής κ.α.⁵⁴

Το σημαντικότερο και ένα από τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της τάσης της συγκεκριμένης εποχής, είναι το corpus των Πτωχοπροδρομικών ποιημάτων, το οποίο περιλαμβάνει τέσσερα ποιήματα μέτριας ή μικρής έκτασης. Και τα τέσσερα είναι παρακλητικά ή πιο σωστά επαίτικα και συνδέονται με το όνομα του Πτωχοπροδρόμου απ' τον οποίο, όπως είναι ολοφάνερο, πήραν και το όνομά τους. Χαρακτηριστικό και των τεσσάρων είναι το γεγονός ότι ο επαίτης – ποιητής ζητάει από αυτοκράτορες ή άλλα υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, κυρίως οικονομική, αλλά και ψυχολογική ενίσχυση για να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της ζωής. Ας περάσουμε σε μια σύντομη παρουσίαση των κειμένων.

Το Α' ποίημα μας παραδόθηκε σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο του 14^{ου} αιώνα (Paris. gr 396) και φέρει τον τίτλο "Τοῦ Προδρόμου κυροῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα τὸν Μαυροϊώαννην". Εύκολα μπορούμε να συνδέσουμε τον Μαυροϊώαννην με τον Ιωάννη Κομνηνό (1118 – 1143), ωστόσο το παρατσούκλι μας προβληματίζει και μπορούμε να το θεωρήσουμε μεταγενέστερη προσθήκη. Το ποίημα αποτελείται από 274 ανομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους στους οποίους ο ποιητής – επαίτης, έπειτα απ' την απαραίτητη αφιέρωση στον αυτοκράτορα, στην αρχή του

⁵³ H.G. Beck, *Ιστορία της βυζαντινής δημώδους λογοτεχνίας*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2009, σ.171.

⁵⁴ Μ. Λεφτσένκο, *Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Αθήνα, εκδόσεις Κ. Στρατής και ΣΙΑ, 1955, σ. 297.

ποιήματος σε λόγια μάλιστα γλώσσα, για τις ευεργεσίες που του έχουν γίνει, συνεχίζει με έναν καταγισμό παραπόνων για όσα τραβά από τη δύστροπη και κακή σύζυγό του. Έριδες, χλευασμοί, πείνα, βία λεκτική που κάποιες φορές γίνεται και σωματική, είναι κάποια μόνο από τα δεινά που ο ήρωας υποφέρει. Η αφήγηση αυτών γίνεται σε δημώδη γλώσσα. Η εναλλαγή ανάμεσα στα δύο γλωσσικά είδη, αλλά και το ύφος, απ' τη μια δείχνει ξεκάθαρα τη μαεστρία του ποιητή στο να ελίσσεται γλωσσικά και από την άλλη επιτείνει την ειρωνεία και τον ευτράπελο χαρακτήρα που θέλει να δώσει ο ποιητής. Επιπροσθέτως, η αφήγηση βρίθεται από κωμικά στοιχεία, υπερβολές, χιούμορ, αστεία και μια έντονη περιπαικτική διάθεση.⁵⁵

Τέλος, να αναφέρουμε πως ο στόχος του ποιήματος είναι διπλός: αφενός να διασκεδάσει το υψηλό πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται, αφετέρου, κάτω απ' τον μανδύα της ευτράπελης διήγησης, να ζητήσει στα σοβαρά την αμοιβή που του αξίζει, με την έμμεση απειλή ότι αλλιώς θα θιγεί η φιλοτιμία του αποδέκτη.⁵⁶

Το αρκετά πιο σύντομο Β' ποίημα, που απαρτίζεται από 117 μόλις στίχους, σώζεται σε δύο χειρόγραφα του 14^{ου} αιώνα, στο Parisinus gr. 396 και στο Hierosolymitanus Sabaiticus 415, με τίτλο "Τοῦ αὐτοῦ εἰς τόν Σεβαστοκράτορα". Ο αυτός στο παρισινό χειρόγραφο σχετίζεται με τον Πρόδρομον κυρ Θεόδωρον του πρώτου ποιήματος, ενώ στο χειρόγραφο Hierosol. Sabait. 415 με τον γραμματικόν κυρ Θεόδωρον τον Πτωχοπρόδρομον του τέταρτου ποιήματος.⁵⁷

Η δομή του δεύτερου ποιήματος είναι σχεδόν ίδια με αυτή του πρώτου. Και εδώ επιθυμία του ποιητή είναι να ευφράνει τον Σεβαστοκράτορα με «πολιτικά μετριάσματα και πολιτογραφίας». Αν και φαινομενικά κάνει αστεία, τα βάσανά του είναι πολλά και ο στόχος του να προκαλέσει την συμπόνια. Ο ευεργέτης του πολλές φορές τον έχει συμπονέσει, όμως αυτό δεν αρκεί. Στη συνέχεια ακολουθεί μια απαρίθμηση των αναγκών του σπιτιού και της οικογένειας, σχεδόν με τη μορφή καταλόγου θα λέγαμε, και κλείνει με μια τελική παράκληση για ενίσχυση, κυρίως οικονομική, για να μην στερηθεί ο Σεβαστοκράτορας τῶν ἐπαίνων, ὧν εἶχε καθ' ἑκάστην (B114).

Το δεύτερο ποίημα στερείται πλήρως τη χάρη του πρώτου, ωστόσο έχει ενδιαφέρον γιατί μέσω της απαρίθμησης των αναγκών μαθαίνουμε πολλά για το βυζαντινό νοικοκυριό. Επίσης, η γλωσσική και πραγματολογική αξία του καταλόγου

⁵⁵ H. Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013, σ. 2-6.

⁵⁶ R. Beaton, «Οι σάτιρες του Θεόδωρου Προδρόμου και οι απαρχές της νεοελληνικής γραμματείας», *Αριάδνη*, 5, 1989, σ.209.

⁵⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 6.

είναι αδιαμφισβήτητη. Ορθά ο H. Eideneier παρατηρεί ότι «χωρίς το πρώτο ποίημα, τούτο το δεύτερο δεν θα διέθετε ούτε ζωή, ούτε πνοή. Εμφανίζει ως μίμηση κάποιου ενδιαφέρον, αλλά θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε "μεταποίημα"». ⁵⁸

Τέλος, να αναφέρουμε και την άκρως ενδιαφέρουσα άποψη του R. Beaton, ο οποίος συνοψίζοντας τα σχετικά με το Β' ποίημα γράφει: «Στο δεύτερο ποίημα, ο ομιλητής τόσο στενεύεται από την πενία ώστε να μην μπορεί άλλο παρά να γράφει «δημοτικῶς». Απορρίπτει όμως την εκδοχή ότι την οικιακή αυτή γλώσσα (που στο ποίημα αυτό εμφανίζεται καταχρηστικά, και μάλιστα με κωμική επιτυχία) τη χρησιμοποιεί «ἀπό σπατάλης» (Β' 14), και παράλληλα διαψεύδει οποιοδήποτε υπαινιγμό ότι η τρομερή οικονομική του κατάσταση οφείλεται στην ίδια αδυναμία». ⁵⁹

Το Γ' ποίημα, αποτελούμενο από 291 στίχους, σώθηκε σε επτά χειρόγραφα που ανήκουν στον 14^ο και τον 16^ο αιώνα και είναι τα εξής: Parisinus gr. 396, Parisinus gr. Suppl. 1034, σύμμεικτος κώδικας του ελληνικού Γυμνασίου της Αδριανούπολης 1234, Parisinus Coislinianus 382, Monacensis gr. 525, Parisinus gr. 1310 και τέλος στον κώδικα Constantinopolitanus Serail 35. Ο Eideneier κατατάσσει τα χειρόγραφα ως εξής «μία πρώτη ομάδα που αποτελείται από τα χειρόγραφα S (Parisinus gr. Suppl. 1034) A (Σύμμεικτος κώδικας του ελληνικού Γυμνασίου της Αδριανούπολης, αρ. 1237) C, το χειρόγραφο G (Parisinus gr. 396) που περιέχει και το πρώτο και το δεύτερο ποίημα, το χειρόγραφο M (Monacensis gr. 525) που σώζει μόνο αυτό το ποίημα και ανήκει στο περιβάλλον του γνωστού βυζαντινού λόγιου Ανδρέα Λιβαδηνού, και τέλος, την ομάδα P (Parisinus gr.) K (Constantinopolitanus Serail 35) του 15^{ου} αιώνα που περιέχει εκτενείς προσθήκες». ⁶⁰

Είναι από τα πιο γνωστά, αν όχι το γνωστότερο ποίημα, από το πτωχοπροδρομικό corpus, μέσω του οποίου έφθασαν ως τις ημέρες μας οι γνωστές ατάκες «τέκνον/παιδίν μου, μάθε γράμματα, καὶ ὡσὰν ἐσέναν ἔχει» (Γ' 57) και «ἀνάθεμαν τὰ γράμματα (Χριστέ, καὶ ὅπου τα θέλει)» (Γ' 85). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ειδικότερα η φράση «ἀνάθεμαν τὰ γράμματα» αποτελεί σύνθημα για την ελληνική νεολαία ήδη από τον περασμένο αιώνα, η οποία επαναστατεί ενάντια στο βάρος της παραδοσιακής εκπαίδευσης και των σπουδών. ⁶¹

⁵⁸ Ό.π., σ. 7.

⁵⁹ Beaton, «Οι σάτιρες του Θεοδώρου Προδρόμου...», σ.209.

⁶⁰ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 7-8.

⁶¹ A.R. Dyck, «Ptochoprodromos, Δ. Ἀνάθεμαν τὰ γράμματα and related texts», *Byzantinische Forschungen*, 15, 1990, σ.52.

Το ποίημα σώζεται με τον τίτλο «Στίχοι τοῦ Θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου πρὸς τὸν βασιλέα κὺρ Μανουήλ τὸν Κομνηνὸν»· και στο εκτενές προοίμιο, των 55 στίχων που ακολουθεί, γίνεται αναφορά σε ιστορικά γεγονότα τα οποία συμπίπτουν με τη βασιλεία του Μανουήλ (1143-1180), όχι όμως με τη ζωή του Θεοδώρου Προδρόμου ο οποίος απεβίωσε περίπου το 1170.⁶²

Το κύριο μέρος του ποιήματος ξεκινάει με τις παραινέσεις του πατρός προς το παιδί του να μάθει γράμματα. Προσπαθώντας μάλιστα να τον πείσει του παρουσιάζει πλήθος παραδειγμάτων από ανθρώπους που μορφώθηκαν και πέτυχαν τόσο οικονομικά, όσο και κοινωνικά. Ο νέος επηρεασμένος από τον πατέρα του μορφώνεται, όμως φτάνει στο σημείο να καταριέται την ώρα που πήγε σχολείο γιατί τελικά το αποτέλεσμα δεν ήταν το αναμενόμενο και διαρκώς πεινάει. Η δυστυχία επιτείνεται με το να βλέπει εργάτες και τεχνίτες να απολαμβάνουν πλούσια αγαθά τη στιγμή που αυτός πεινάει συνεχώς! Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά... τον κοροϊδεύουν και από πάνω!

Ορισμένες ενδείξεις οδήγησαν κάποιους μελετητές στο συμπέρασμα ότι η πρώτη εκδοχή του ποιήματος τελειώνει εδώ. Από τον στίχο 217 και εξής, έπειτα από μια δεύτερη προσφώνηση στον «κοσμοκράτορα», ο αφηγητής βρίσκεται σ' ένα μοναστήρι και καταφέρνει επιτέλους, μέσω τεχνάσματος φυσικά, να κορέσει την πείνα του.⁶³

Τέλος, οι τελευταίοι 15 στίχοι με την επαιτική παράκληση επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό ότι ανήκει και αυτό, όπως και τα προηγούμενα στο είδος της επαιτικής ποίησης.

Δεν θα μπορούσαμε να μην αναφέρουμε την άποψη του R. Baeton, ο οποίος κάνοντας, όπως και για τα προηγούμενα ποιήματα συσχετισμούς με τη χρήση της γλώσσας αναφέρει: «Εδώ τα γράμματα, όπως ισχυρίζεται ο ομιλητής/αφηγητής, δεν φέρνουν τα δώρα που κάποτε του υποσχέθηκε ο πατέρας του και οι άλλοι, και γι' αυτό αρνείται να χρησιμοποιήσει τη γλαφυρή και αρχαΐζουσα γλώσσα που με τόσον κόπο έχει μάθει. Αντίθετα, με τη γλώσσα των αγράμματων και των φτωχών θα φανερώσει τα πάθη του και τη φαυλότητα μιας μόρφωσης που δεν τον ωφελούσε σε τίποτα. Εκτός (γιατί είναι πάντα ο επαγγελματίας ρήτορας που τα παίζει όλα αυτά) αν

⁶² Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 8.

⁶³ Ο.π., σ. 9.

τον ευεργετήσει πάλι ο προστάτης και αφέντης του, ο αυτοκράτορας (Γ' 141-4, 275-92)». ⁶⁴

Ας περάσουμε τώρα στο Δ' και τελευταίο ποίημα το οποίο είναι εξίσου δημοφιλές με το προηγούμενο και το εκτενέστερο απ' όλα τα Πτωχοπροδρομικά καθώς εκτείνεται σε 665 στίχους. Ο τίτλος που φέρει είναι «Ἔτεροι στίχοι Ἰλαρίωνος μοναχοῦ τοῦ Πτωχοπροδρόμου πρὸς τον εὐσεβέστατον βασιλέα κύριον Μανουήλ Πορφυρογέννητον, τον Κομνηνόν». Σώζεται ὅπως και το προηγούμενο ποίημα σε επτά χειρόγραφα, δηλαδή στο Hierosol. Sabait. 415, στον Paris. Coisl. gr. 382 του 15^{ου} αιώνα, στον Paris. suppl. gr. 1034 (του 1364), σε ένα χειρόγραφο του ελληνικού γυμνασίου της Αδριανουπόλεως 1237, του 16^{ου} αιώνα, στον Paris. gr. 1310 του 15^{ου} αιώνα ή των αρχών του 16^{ου} αιώνα, στον Vatic. gr. 375 του 15^{ου} αιώνα, και κατά ένα μέρος στον Constantinopol. Serail 35 (1461), που συγγενεύει με το χειρόγραφο Paris. 1310, καθώς και με μερικούς στίχους στο Laur. Conv.soppr.2 (14^{ος} αιώνας). ⁶⁵

Στην έκδοση του Eideneier, την οποία και χρησιμοποιήσαμε, χειρόγραφο – οδηγό αποτέλεσε η ομάδα S (Parisinus graecus Suppl. 1034) A (Σύμμεικτος κώδικας του ελληνικού Γυμνασίου της Αδριανούπολης, αρ. 1237) και C (Parisinus Coislinianus 382). Ως προς το περιεχόμενό του πρόκειται για τη γνωστή σάτιρα της μοναστικής ζωής στο Βυζάντιο. Ο καλόγερος αναφέρεται με περισσή εκφραστικότητα και δραματικότητα στα παθήματα που υπέστη στο μοναστήρι «του Φιλόθεου» στην Κωνσταντινούπολη.

Το ζεύγος των καλογέρων – πατέρας και γιος – δεν απαιτεί μόνο εξαντλητικές εργασίες από τον κακοπαθημένο καλόγερο, αλλά φαίνεται πως τον «βασανίζει» με κάθε τρόπο. Και εδώ πρωταγωνιστεί η πανταχού παρούσα πτωχοπροδρομική πείνα, τη στιγμή μάλιστα που οι ηγούμενοι τρώνε κάθε είδους λιχουδιά συνοδευόμενη από το καλύτερο κρασί. Και σαν να μην έφταναν αυτά εκείνοι βγαίνουν καβάλα στην πόλη, ενώ τα «τα ταπεινά καλογεράκια» μένουν φυλακισμένα μέσα· επιπλέον κάθε φορά που πράττουν κάτι μεμπτό τιμωρούνται σκληρά, ακόμη και αν πρόκειται για πταίσμα. Φυσικά οι ηγούμενοι έχουν κάθε δικαίωμα να καταπατούν το τυπικό του μοναστηριού.

⁶⁴ Beaton, «Οι σάτιρες του Θεοδώρου Προδρόμου...», σ. 209-210.

⁶⁵ Π. Βασιλείου, «Για το τρίτο «Πτωχοπροδρομικό» ποίημα (μικρό σημείωμα για την άρση ενός μεθοδολογικού λάθους)», *Ελληνικά*, 53, 2003, σ. 171-172.

Τα επιμέρους επεισόδια που περιγράφει βρίθουν από κωμικότητα, χιούμορ, εκφραστικότητα, δραματικότητα, υπερβολές και ευτράπελα στιγμιότυπα. Και το Δ' ποίημα είναι επαιτικό.

Ο Eideneier εκφράζει την άποψη ότι τόσο στο τρίτο όσο και στο τέταρτο ποίημα είναι εύλωτες και φανερές οι ενδείξεις για παράλληλη προφορική και γραπτή παράδοση. Γι' αυτό στηρίζεται στις έλλογες παραλλαγές με φωνητική συγγένεια, δηλαδή στο «έλλογο παράκουσμα» όπως αναφέρει, στις προσωπικές προσθήκες μεταγενέστερων ποιητών, στις μεταθέσεις στίχων ή ημιστιχίων.⁶⁶

Θα κλείσουμε, όπως και στα προηγούμενα ποιήματα με την άποψη του R. Beaton ο οποίος σημειώνει «Στο τρίτο (τέταρτο στην έκδοση του Eideneier στην οποία στηριχθήκαμε) ένας άτακτος μοναχός, που δεν πρόλαβε να μάθει γράμματα απευθύνεται στον αυτοκράτορα (τον Μανουήλ αυτή τη φορά) με τα κολυβογράμματα που ξέρει. Τα δραματικά στοιχεία του ποιήματος αυτού βέβαια δεν έχουν σχέση με αυτά που βρήκαμε στα προηγούμενα, όπως παρατήρησαν πολλοί μελετητές. Δε σημαίνει αναγκαστικά όμως ότι ο συγγραφέας (όποιος κι αν ήταν), αποκλείεται να είναι ίδιος σε όλα. Κοινό θέμα ακόμη και σε αυτό το ποίημα είναι ο παραλληλισμός της γλωσσικής και της πραγματικής φτώχειας, και έμμεσα η απολογία της δημόδους γλώσσας. Εδώ το “χαμηλό” γλωσσικό και υφολογικό επίπεδο της αφήγησης (αλλά όχι του προλόγου και του epilόγου) δικαιώνεται όχι μόνο γιατί ταιριάζει στο “νέο ρακενδύτη” που αφηγείται, αλλά γιατί έχει το προτέρημα της αμεσότητας (23-31)».⁶⁷

Αφού παρουσιάσαμε ξεχωριστά κάθε ποίημα, ως προς το περιεχόμενό του, τώρα θα περάσουμε σε μια συνολική θεώρηση του έργου.

Η δομή και των τεσσάρων, είναι αυστηρή και ξεκάθαρη. Πάντα, στην αρχή υπάρχει το απαραίτητο προοίμιο στο οποίο ο epαίτης – ποιητής προσφωνεί τον άρχοντα (βασιλιά, σεβαστοκράτορα, δεσπότη, αυθέντη) σε λόγια γλώσσα. Να αναφέρουμε εδώ ότι οι προσφωνήσεις αυτές είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της επαιτικής ποίησης. Στη συνέχεια, ακολουθεί το κύριο μέρος, όπου ο ήρωας παρουσιάζει το δράμα του, τις δυσκολίες που περνάει και εξηγεί γιατί αναγκάζεται να ζητήσει βοήθεια επιτακτικά. Τα μέρη αυτά ανήκουν στο μεικτό, χαμηλό ή ακόμη και ημιλόγιο επίπεδο της βυζαντινής γραπτής κοινής. Στο τέλος, και στα τέσσερα ποιήματα, επαναλαμβάνεται η παράκληση για βελτίωση ή ακόμη και απελευθέρωση,

⁶⁶ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 11.

⁶⁷ Beaton, «Οι σάτιρες του Θεοδώρου Προδρόμου...», σ. 209.

αν αυτό είναι εφικτό, από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο παθών, αιτών και επαιτών.⁶⁸

Επιπροσθέτως, μέσα από την ανάγνωσή τους, γίνεται σαφές ότι και τα τέσσερα συνδέονται απ' την αναφορά σε κάποιον Πτωχοπρόδρομο, αλλά και από την επαινετική και παρακλητική προσφώνηση σε κάποιο πρόσωπο, το οποίο χαίρει εκτίμησης απ' τον ήρωα όπως φαίνεται στο τέλος κάθε ποιήματος.

Για πολλά χρόνια, επικρατούσε η άποψη ότι τα ποιήματα ανήκουν στο είδος της σάτιρας και αυτό λόγω του πλήθους των κωμικών, ευτράπελων, σατιρικών και ψυχαγωγικών στοιχείων που είναι διάσπαρτα και στα τέσσερα ποιήματα. Ωστόσο είναι πλέον σαφές ότι εντάσσονται στο ευρύτερο λογοτεχνικό είδος της επαιτικής ποίησης.⁶⁹

Ένα άλλο κεντρικό θέμα, που επί σειρά ετών αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας όσων ασχολούνται με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα, είναι η συνύπαρξη διαφορετικών γλωσσικών επιπέδων μέσα στα ίδια ποιήματα. Έτσι, ο ποιητής ελίσσεται με τεράστια ευκολία από τη λόγια στη δημώδη γλώσσα και το αντίθετο.

Ήδη ο H.G. Beck στα πορίσματα της έρευνας του μέχρι το 1971 αναφέρει χαρακτηριστικά: «Γεγονός επίσης είναι πως στην ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας είναι γνωστές όχι και τόσο λίγες προσωπικότητες που χρησιμοποιούν πότε τη λόγια και πότε τη λαϊκή γλώσσα, όπως π.χ. ο γνωστός χρονογράφος Μιχαήλ Γλυκάς ή ο συγγραφέας των περίφημων Πτωχοπροδρομικών».⁷⁰ Στο ίδιο έργο του σε άλλο σημείο αναφέρει: «Κατά περίεργο τρόπο, ο συγγραφέας των Πτωχοδρομικών χρησιμοποιεί στα ίδια ποιήματα τόσο τη λόγια όσο και τη δημώδη γλώσσα, και στις δύο περιπτώσεις εσκεμμένα και ασφαλώς όχι από απροσεξία».⁷¹

Το σκεπτικό του Beck το συνεχίζει και εμβαθύνει σε αυτό η Μ. Alexiou σε μία πιο πρόσφατη μελέτη της, στην οποία υποστηρίζεται ότι η συνύπαρξη λόγιου και δημώδους γλωσσικού υλικού αρχίζει να απαντά μέσα στο ίδιο κείμενο σε έργα που σχετίζονται με την αυτοκρατορική αυλή των Κομνηνών. Τα έργα αυτά, στα οποία εντάσσονται και τα ποιήματα του Πτωχοπρόδρομου, δημιουργήθηκαν με κύριο σκοπό την «παράστασή» τους πιθανότατα μπροστά στον αυτοκράτορα. Η μίξη λόγιας

⁶⁸ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 12.

⁶⁹ Ό.π., σ. 14-15.

⁷⁰ Hunger, *Ιστορία της βυζαντινής δημώδους λογοτεχνίας*, σ. 9.

⁷¹ Ό.π., σ. 36.

γλώσσας με δημώδη συνδυάζεται, σύμφωνα με την ίδια ερευνήτρια, με την αναβίωση της μελέτης των αρχαίων κλασικών (Αριστοφάνη, Πλάτωνα, Λουκιανό κλπ.).⁷²

Ως προς τη γλώσσα, για ιστορικούς λόγους αξίζει να αναφέρουμε και την άποψη του Γ. Χασιώτη, ο οποίος το 1909 γράφει: « Ἡ δὲ ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν παρουσιάζει ἡμῖν τὸ πρῶτον μοναδικόν φαινόμενον ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ ἀττικισμὸς ἐτιμᾶτο καὶ ἤκμαζε , να ἔχωμεν καὶ ἔργα ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ τῶν λογίων καὶ ἐν τῇ τοῦ λαοῦ χυδαία»⁷³.

Σε άλλο σημείο ο ίδιος αναφέρει πως ο Πτωχοπρόδρομος αποβλέποντας τα ποιήματά του να χαρακτηρίζονται από ύφος σατιρικό, γελοίο και ἱλαρό επέλεξε να τα γράψει στη δημοτική της εποχής (με εξαίρεση βέβαια τις προσφωνήσεις), χαρακτηριστικά που θα έλειπαν από το έργο αν αυτό γραφόταν στην αττικίζουσα που όπως αναφέρει ήταν γλώσσα «σοβαρά καὶ γραμματικίζουσα».⁷⁴

Απ' όλα τα παραπάνω μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε ότι τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα έχουν τεράστιο γλωσσολογικό ενδιαφέρον. Γραμμένα σε μια γλώσσα που είναι ασταθές δείγμα λόγιας και λαϊκού ιδιώματος, αποτελούν πολύτιμη μαρτυρία του νέου γλωσσικού τύπου, ο οποίος αρχίζει να διαμορφώνεται κατά τον 12^ο αιώνα.⁷⁵

Μέτρο των Πτωχοπροδρομικών ποιημάτων είναι ο πολιτικός δεκαπεντασύλλαβος. Για τον H. Eideneier το μέτρο αποτέλεσε έναν από τους πιο σοβαρούς λόγους ενάντια της απόδοσης των κειμένων στον Θεόδωρο Πρόδρομο. Ακόμη τονίζει ότι η μετρική δομή των Πτωχοπροδρομικών μοιάζει με τα δομικά πρότυπα των ρευστών κειμένων κάτι που πάλι έρχεται σε αντίθεση με τη μετρική δομή που ισχύει στα κείμενα του Θεοδώρου Προδρόμου σε πολιτικό στίχο.⁷⁶ Να διασαφηνίσουμε εδώ σχετικά με τον όρο ρεύστα κείμενα ότι αυτά παραδίδονται συνήθως ανώνυμα και σε χαμηλό επίπεδο ύφους. Στην προφορική παράδοση ο δημιουργός είχε το δικαίωμα να αλλάξει και να προσαρμόσει το κείμενο ανάλογα με το ακροατήριο και τις συνθήκες της παράστασης-εκφοράς. Το γεγονός αυτό καθιστά τα εκάστοτε κείμενα ρευστά.

⁷² M. Alexiou, «Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems», *Dumbarton Oaks Papers* 53, 1999, σ. 91-109 και ιδίως σ. 91-93 και 109.

⁷³ Γ. Χασιώτης, *Η Γλώσσα του Έλληνα – Ο Πτωχοπρόδρομος και οι οπαδοί αυτού*, Κωνσταντινούπολη, Αδελφών Γεραρδών, 1909, σ. 38.

⁷⁴ Ο.π., σ. 72-73.

⁷⁵ Μ. Χατζηφώτης, *Φιλοσοφία του Κρασοπατέρα και άλλα Πτωχοπροδρομικά*, Αθήνα, εκδόσεις Γρηγόρη, χ.χ., σ. 21.

⁷⁶ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 133-134.

Με αφορμή την αναφορά στο όνομα του Θεοδώρου Προδρόμου και τη σχέση του με τα ποιήματα θα συνεχίσουμε στο θέμα της αναζήτησης του συγγραφέα. Το ζήτημα της πατρότητας των Πτωχοπροδρομικών ποιημάτων παραμένει μέχρι σήμερα μυστήριο άλυτο και είναι ανάλογο του Ομηρικού ζητήματος της αρχαιότητας.⁷⁷

Αν και για χρόνια οι ερευνητές είχαν ταυτίσει τα ποιήματα με το όνομα του Θεοδώρου Προδρόμου, η άποψη αυτή έχει ξεπεραστεί πλέον και αυτό λόγω της γλώσσας, του μέτρου και συγκεκριμένων αναφορών και πληροφοριών που βρίσκονται στο πτωχοπροδρομικό corpus.

Φαίνεται πως ένα ποιήμα με παρακλητικό ή επαιτικό περιεχόμενο, συνδεδεμένο με το όνομα του Πτωχοπρόδρομου, απέκτησε κάποτε τον χαρακτήρα προτύπου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα και άλλοι συγγραφείς, που είχαν παρόμοια αιτήματα που ήθελαν να τα κάνουν γνωστά, να συνθέτουν τέτοια ποιήματα και να τα παρουσιάζουν ως «Πτωχοπρόδρομοι». Σωστά ο H. Eideneier αναφέρει ότι ο «Πτωχοπρόδρομος» έγινε κάτι σαν αναγνωρίσιμη ετικέτα.⁷⁸ Επιπροσθέτως, και ο Κ. Παΐδας αναφέρει πως «είναι σχεδόν βέβαιο ότι τα εν λόγω ποιήματα αποτελούν έργο περισσότερων προσώπων και ότι έχουν υποστεί αρκετές διασκευές από μεταγενέστερους στιχοπλόκους».⁷⁹

Όπως προαναφέρθηκε, το συγκεκριμένο ζήτημα χρήζει ιδιαίτερης ανάλυσης και έρευνας, πράγμα που εκ των πραγμάτων δεν μπορούμε να κάνουμε σε μια μικρή εισαγωγή που σκοπό έχει να πληροφορήσει γενικά σε σχέση με το πτωχοπροδρομικό corpus. Για το λόγο αυτό θα θέλαμε να παραπέμψουμε στο κεφάλαιο «Η αναζήτηση του συγγραφέα» από το βιβλίο «Πτωχοπρόδρομος» του H. Eideneier στις σελίδες 93-99, αλλά και στο κεφάλαιο «Τις ὁ ποιητής τῶν Πτωχοπροδρομικῶν» στο βιβλίο «Ο Θεόδωρος Πρόδρομος και τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα» του Γ. Πετρόπουλου, στις σελίδες 33-41, στο οποίο αναφέρονται πλήθος απόψεων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα για το συγκεκριμένο θέμα.

Ένα άλλο ζήτημα, το οποίο δίχασε τους ερευνητές είναι αυτό της χρονολόγησης των κειμένων. Σήμερα, ωστόσο, έχει επικρατήσει η άποψη της ένταξής τους στον 12^ο αιώνα, με τη διαφορά ότι κάποιοι μιλούν για το δεύτερο μισό του και άλλοι για τα τέλη.

Τα στοιχεία που συνηγορούν υπέρ της πρώτης άποψης είναι τα εξής:

⁷⁷ Γ. Πετρόπουλος, *Ο Θεόδωρος Πρόδρομος και τα Πτωχοπροδρομικά Ποιήματα*, Αθήνα, εκδόσεις Μπατσιούλας, 2011, σ. 33.

⁷⁸ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 93.

⁷⁹ Κ. Παΐδας, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ποίηση*, Αθήνα, εκδόσεις Γρηγόρη, 2006, σ. 45-46.

- Η προσφώνηση του αυτοκράτορα Μανουήλ στα ποιήματα Γ΄ και Δ΄, αλλά και στον γιο του Αλέξιο ο οποίος γεννήθηκε το 1168 ή 1169 στον οποίο, σύμφωνα με τον Reinsch αναφέρεται ως κολακευτική προφητεία ο στίχος Γ΄ 20 «μερῶν τεσσάρων τῶν τῆς γῆς καὶ κράτωρ κηρυχθήση».
- Η αναφορά στα νομίσματα μονηλάτα, στάμενα και ταρτερό, τα οποία μπορούν με ακρίβεια να χρονολογηθούν σύμφωνα με τη Μ. Alexίου στα έτη 1163-1204.
- Τα ιστορικά στοιχεία που βρίσκονται στο προοίμιο του Γ΄ ποιήματος και παραπέμπουν στα έτη γύρω στο 1175.
- Οι αμαξοδρομίες στον Ιππόδρομο, οι οποίες αναφέρονται στους στίχους Γ΄ 200 και Δ΄ 80 και 148, που στην εποχή των Κομνηνών διεξάγονταν ακόμη αρκετά συχνά.⁸⁰

Σχετικά με τη δεύτερη άποψη για τη χρονολόγηση στα τέλη του 12^{ου} αιώνα, υπέρ αυτής συνηγορούν τα εξής στοιχεία:

- Η ύπαρξη τούρκικων λέξεων όπως μουχρούτιν, μουχρούτα, τσαρούκια που εισήχθησαν στην ελληνική και αποτελούν δάνειο από την τουρκική, το οποίο δεν μπορεί να διεκδικήσει, κατά τον 12^ο αιώνα, καμία θέση στην ελληνική γλώσσα.
- Το χφ. Ρ (Parisinus gr. 1310), 15^{ος} αιώνας, αντικαθιστά στους στίχους Γ΄ 159 και Δ΄ 93 τη λέξη ταρτερόν με τη λέξη τορνέσιν, στον στίχο Γ΄ 149 με τη λέξη τορνεσάκιν, ενώ στον στίχο Δ΄ 143 με τη λέξη κουκκίν.
- Το όνομα του γιατρού «Άκτουάριος», ο οποίος πέθανε το 1328.⁸¹

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν ένδειξη για την παράλληλη προφορική και γραπτή σύνθεσή τους και επομένως για τη ρευστότητά τους. Βέβαια αν δεχτούμε κάτι τέτοιο, αναπόφευκτα ενστερνιζόμαστε την άποψη ότι τα θεμέλια του προϋποτιθέμενου αρχικού γραπτού κειμένου άρχιζαν να κλονίζονται. Ωστόσο, είναι βέβαιο πως όλα αυτά χρήζουν περαιτέρω επιστημονικής ανάλυσης και έρευνας.

Οι εκδόσεις των Πτωχοπροδρομικών ποιημάτων είναι οι κάτωθι:

- Αδαμαντίου Κοραή «Άτακτα» ἤγουν παντοδαπῶν, εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοσχεδίων σημειώσεων καὶ τινῶν ἄλλων

⁸⁰ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 113-114.

⁸¹ Ο.π., σ. 114-115.

ύπομνημάτων, αὐτοσχέδιος συναγωγή. Τόμος Α΄. Ἐν Παρισίοις 1828, σ.σ. 1-37.

- «Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης» εκδιδόμενη ἀπὸ τον Δ.Ι. Μαυροφρύδη, Τόμος Α΄, Αθήνα, ἀπὸ το τυπογραφεῖο Χ.Ν. Φιλαδελφέως, 1866, σ.σ. 17-72.
- «Trois poèmes vulgaires de Théodore Prodrome» publiés pour la première fois avec traduction Française par E. Miller et E. Legrand, Paris 1876, σ.σ. 129-171.
- Ἀργότερα, με ωραιότατη γαλλικὴ μετάφραση και πολὺ κολακευτικὰ σχόλια ἐξέδωσε ο Emile Legrand και τα τέσσερα ποιήματα μαζί με τις δύο παραλλαγές τους, στον πρῶτο τόμο του ἔργου του «Bibliothèque grecque vulgaire» (Παρίσι 1880) σ.σ. 38-124.
- Πληρέστερη και ἀρτιότερη εἶναι η κριτικὴ ἔκδοση των D.C. Hesseling and H. Pernot με τίτλο «Poèmes prodromiques en grec vulgaire», Ἄμστερνταμ 1910.
- Τέλος, η πιο σύγχρονη ἔκδοση «Ptochoprodromos» Einführung Kritis che Ausgabe deutsche ubersetzung, Besorgt von Hans Eideneier, Romiosini, Köln 1991, η οποία ἔχει ἐκδοθεῖ και στα ἑλληνικά («Πτωχοπρόδρομος», Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, 2012).⁸²

Ἡ σπουδαιότητα των πτωχοπροδρομικῶν ποιημάτων ξεκινάει ἀπ' το γεγονός ὅτι, ὅπως προείπαμε, συγκαταλέγονται στα λίγα κείμενα του 12ου αἰῶνα γραμμένα στη λαϊκὴ – δημοτικὴ γλῶσσα. Πέρα ὁμως ἀπὸ αὐτό, ὅπως τονίζει ο Γεώργιος Ζώρας, εἶναι μεγάλο το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν και ἀπὸ ιστορικῆς και λαογραφικῆς ἀπόψεως, κυρίως για τις πλούσιες και πολύτιμες πληροφορίες που μας προσφέρουν για τον ἰδιωτικὸ βίον των Βυζαντινῶν, τα ἠθῆ και τα ἔθιμα της εποχῆς, τις λαϊκὲς παραδόσεις και τις ἐκδηλώσεις της ζωῆς. Σε καμία ἄλλη πηγή οι εἰδήσεις για τον βίον των Βυζαντινῶν δεν εἶναι τόσο ἀκριβεῖς και πολυπληθεῖς.⁸³ Παρόμοια ἀποψη παρουσιάζει και ο Π.Δ. Μαστροδημήτρης.⁸⁴ Στα ἴδια πλαίσια κινεῖται και η πιο ἀναλυτικὴ Μ. Μιράσγεζη τονίζοντας το ἀληθινό, λαογραφικὸ ενδιαφέρον των πτωχοπροδρομικῶν καθὼς αὐτὰ μας πληροφοροῦν για τα φορέματα και τα υφάσματα, τα εἶδη των υποδημάτων, τα διάφορα επαγγέλματα και τις ἀπολαβές τους.

⁸² Π.Δ.Μαστροδημήτρης, *Ἡ ποίηση του Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Αθήνα, ἐκδόσεις Ἴδρυμα Γουλανδρή – Χόρν, 1994, σ. 96, πρβλ., Ι.Μ. Χατζηφώτης, *Θεοδώρου Προδρόμου «Φιλοσοφία Κρασοπατέρος και ἄλλα Πτωχοπροδρομικά»*, Αθήνα, ἐκδόσεις Γρηγόρη, (αχρονολόγητο), σ. 23-24.

⁸³ Πετρόπουλος, *Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος και τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα*, σ. 46.

⁸⁴ Μαστροδημήτρης, *Ἡ Ποίηση του Νέου Ἑλληνισμοῦ*, σ. 95.

Ακόμη μας δίνουν πληροφορίες για τη Βυζαντινή οικία, τα έπιπλα, τα σκεύη της, τις συνήθειες του τραπεζιού, τα διάφορα φαγητά, τα γλυκίσματα, τα ποτά, τις ασθένειες, τα νομίσματα, τα βυζαντινά μοναστήρια κτλ.⁸⁵

Από την άλλη ο Η. Βουτιερίδης, πέρα απ' το ότι συμφωνεί με τους ανωτέρω, βρίσκει στα ποιήματα και κάποιον διδακτισμό, καθώς, σημαντικό μοτίβο των ποιημάτων είναι η ιδέα ότι η σπουδή και η μάθηση είναι άχρηστες αν δεν φέρουν και την υλική ωφέλεια.⁸⁶

Τέλος, ίσως να μην είναι απίθανος και ο ισχυρισμός του Φαίδωνος Κουκουλέ, ο οποίος ισχυρίζεται πως ο Πτωχοπρόδρομος, επιθυμώντας να ψέξει τα άτοπα των χρόνων του, και μάλιστα τα κακώς κείμενα στις μονές, γράφει το ποίημα κατά των ηγουμένων. Ίσως στόχος του ήταν μετά την παρουσίασή τους να επέλθουν οι κατάλληλες μεταρρυθμίσεις, αποκτώντας έτσι ηθικό – διδακτική αξία αποζητώντας την ηθική βελτίωση του κλήρου της εποχής.⁸⁷

⁸⁵ Μ.Δ. Μιράσγεζη , *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Α' τόμος, Αθήνα, 1978, σ. 140.

⁸⁶ Η. Βουτιερίδης , *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, εκδόσεις Δημ. Ν Παπαδήμα, έκδοση Γ', 1976, σ. 81.

⁸⁷ Φ. Κουκουλές , *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1955, τόμος ΣΤ', σ. 74-75.

Πώς μπορεί ο Πτωχοπρόδρομος να γνώριζε την Ελληνική Ανθολογία;

Διαβάζοντας την Ελληνική Ανθολογία και παρατηρώντας, κυρίως νοηματικές και γλωσσικές ομοιότητες κάποιων επιγραμμάτων με τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα, αυτόματα γεννήθηκε στο μυαλό μας η ιδέα ύπαρξης μιας πρωιμότερης πηγής έμπνευσης. Ξεκινήσαμε έτσι την αναζήτηση του προδρόμου του «Πτωχοπροδρόμου», όπως χαρακτηριστικά συνηθίζουμε να αναφέρουμε.

Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας καταφέραμε να συλλέξουμε σημαντικό αριθμό επιγραμμάτων, σε σχέση με την ιδιαιτερότητα του θέματος με το οποίο καταπιαστήκαμε, τα οποία και παρουσιάζουμε αναλυτικά στο κύριο μέρος της εργασίας μας.

Ωστόσο, σε όλη τη διάρκεια της ενασχόλησής μας με το συγκεκριμένο θέμα μας ταλάνιζε το εξής ερώτημα: Πώς είναι δυνατόν ο Πτωχοπρόδρομος να γνώριζε την Ελληνική Ανθολογία και μάλιστα να επηρεάστηκε και να εμπνεύστηκε απ' αυτή; Να αναφέρουμε εδώ, πως όταν μιλάμε για τον Πτωχοπρόδρομο, δεν αναφερόμαστε αποκλειστικά σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Εξάλλου δεν θα μπορούσαμε, καθώς η αναζήτηση του συγγραφέα αποτελεί ακόμη αντικείμενο έρευνας. Έτσι με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στον εκάστοτε ποιητή που ασχολήθηκε με το συγκεκριμένο είδος ποίησης και συνέδραμε στο να έχουμε σήμερα στα χέρια μας τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα.

Παρ' όλα αυτά, αν και δεν μπορούμε να αποδείξουμε πώς ο Πτωχοπρόδρομος ήταν δυνατόν να έχει πρόσβαση στα χειρόγραφα της Ελληνικής Ανθολογίας, μια λογική απάντηση ήρθε σε μας, όσο περίεργο και αν φαίνεται, μέσω της «Ιστορίας» του Αγαθία του Σχολαστικού.

Πιο συγκεκριμένα, στο προοίμιο της Ιστορίας του, κάνοντας λόγο για τον τρόπο σύνταξης της συλλογής του με τίτλο «Κύκλος τῶν νέων ἐπιγραμμάτων», (που δημοσιεύθηκε το 567-8 και όσα από αυτά διασώθηκαν είναι ενσωματωμένα στην Ελληνική Ανθολογία), αναφέρει χαρακτηριστικά στην όγδοη παράγραφο: «ἔδοξε δὲ μοι πρότερον κάκεῖνο ἀξιέπαινόν τι εἶναι καὶ οὐκ ἄχαρι, εἴ γε τῶν ἐπιγραμμάτων τά ἀρτιγενῆ και νεώτερα, διαλανθάνοντα ἔτι καὶ χύδην οὕτως παρ' ἐνόις ὑποψιθυριζόμενα, ἀγείραμι τε ὡς οἶόν τε εἰς ταῦτό και ἀναγράψαμι ἕκαστα ἐν κόσμῳ ἀποεκριμένα»⁸⁸. Και σε μετάφραση: «Επίσης, θεώρησα ότι είναι αξιέπαινο

⁸⁸ Α.Αλεξάκης, *Αγαθίου Σχολαστικού Ιστορία*, Αθήνα, εκδόσεις Κανάκη, 2008, σ. 40.

και ευγενικό το να μαζέψω, κατά το δυνατόν, και να καταγράψω με τάξη σε ένα σώμα όσα επιγράμματα είχαν συντεθεί πρόσφατα και παρέμειναν άγνωστα, καθώς μόνο κάποιοι αδαείς τα σιγοψιθύριζαν χωρίς μέτρο».⁸⁹

Το συγκεκριμένο απόσπασμα μας οδήγησε στη σκέψη πως κάποια από τα επιγράμματα της Ελληνικής Ανθολογίας κυκλοφορούσαν ελεύθερα, από στόμα σε στόμα, καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρει κάποιοι αδαείς τα σιγοψιθύριζαν. Μας θυμίζει τον τρόπο διάδοσης και διάσωσης των δημοτικών τραγουδιών, των παροιμιών και γενικότερα όλων των προφορικά διασωθέντων προϊόντων της λαϊκής δημοσοφίας.

Πιθανά, λοιπόν, λόγω της ελεύθερης προφορικής μετακίνησης και διάδοσης των επιγραμμάτων, όπως αναφέρει ο Αγαθίας, και μέσω της συνέχισης αυτής της πρακτικής ανά τους αιώνες αυτά να έφτασαν και στα αυτιά του Πτωχοπρόδρομου και έτσι να αποτέλεσαν την πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή των ποιημάτων του.

Δυστυχώς, προς το παρόν, αυτό είναι το ένα και μοναδικό επιχειρήματά μας για το πώς μπορεί ο Πτωχοπρόδρομος να γνώριζε την Ελληνική Ανθολογία. Ελπίζουμε πως ίσως μια μελλοντική και πιο συστηματική έρευνα και ενασχόλησή μας με το συγκεκριμένο θέμα φέρει στο φως επιχειρήματα και δεδομένα που να αποδεικνύουν με βεβαιότητα την πρόσβαση - γνώση της Ελληνικής Ανθολογίας από τον Πτωχοπρόδρομο.

⁸⁹ Ο.π., σ. 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η «δύστροπη» σύζυγος μέσα από τον Πτωχοπροδρόμο και την Ελληνική Ανθολογία

Στο άκουσμα του ονόματος του Πτωχοπροδρόμου η σκέψη μας, αναπόφευκτα, ταλαντεύεται ανάμεσα στον πεινασμένο λόγιο, ο οποίος αναθεματίζει τα γράμματα που τον έχουν οδηγήσει στην απόλυτη εξαθλίωση, αλλά και στον φτωχό οικογενειάρχη, με τα δεινά που αυτός υποφέρει μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον, εξαιτίας της σεβαστής («υποληπτικής») συζύγου του, καθώς αυτά κυρίως τα θέματα πραγματεύονται το Α΄ και το Γ΄ ποίημά του που είναι τα πιο γνωστά από τα πτωχοπροδρομικά.

Στο σύνολο της εργασίας μας θα ασχοληθούμε κυρίως με το Α΄ και Γ΄ πτωχοπροδρομικά ποιήματα, στο βαθμό βέβαια που αυτό είναι εφικτό σε σχέση πάντα με το θέμα της παρούσας διπλωματικής. Πιο συγκεκριμένα όμως, στο πρώτο κεφάλαιο αντικείμενο της έρευνάς μας θα αποτελέσει το Α΄ ποίημα σε σχέση πάντοτε με την εριστική και δύστροπη σύζυγο, αλλά και τον δύστυχο Πτωχοπροδρόμο που τόσα έχει υποφέρει κοντά της. Θέμα που τελικά, ίσως να μην είναι και τόσο πρωτότυπο, καθώς όπως θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε δεν είναι λίγοι εκείνοι που από την αρχαιότητα θέλησαν να καταπιαστούν με θέματα τόσο ιδιωτικά και ιδιαίτερα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά τη διάρκεια της αναζήτησης του «προδρόμου» του Πτωχοπροδρόμου, αν και ο αριθμός των επιγραμμάτων που χρησιμοποιήθηκε δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλος (καθώς συνολικά στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται σχεδόν 79 από τα περίπου 4.100 επιγράμματα της Ανθολογίας), ωστόσο οι ομοιότητες των θεμάτων καθιστούν σαφές το γεγονός ότι ίσως η έμπνευση για τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα να έρχεται από την αρχαιότητα, πολλούς αιώνες πριν ζήσει ο ήρωάς μας.

Ο Γ. Ανδρειωμένος αναφέρει χαρακτηριστικά σε ένα άρθρο του: «Οι αρχαίοι χρονογράφοι μάς διέσωσαν το όνομα της γυναίκας του Σωκράτη, της Ξανθίππης, και μάλιστα την περιέγραψαν τόσο ζωνηρή και αφόρητη, ώστε το όνομά της κατάντησε σύμβολο της νευρικής, της χολερικής, της γκρινιάρας και αυθάδους συζύγου.

Αρκετούς αιώνες αργότερα, ένας άλλος δυστυχισμένος πνευματικός άνθρωπος, ο Πτωχοπροδρόμος, πήρε μια τέτοια σύζυγο, της οποίας το όνομα δεν σώθηκε». ⁹⁰

Από τον Σωκράτη μέχρι τον Πτωχοπρόδρομο, πλήθος αντρών υπέφερε από τις συζύγους του, οι οποίες σε τίποτα δεν θυμίζουν τις υποτασσόμενες και αδύναμες υπάρξεις των εποχών εκείνων.

Τα κείμενα που παρουσιάζουν τέτοιες καταστάσεις, τα οποία και είναι όλα επιγράμματα, θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε σε σχέση πάντα με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Να τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι σκέψεις περί μισογνισμού των συγκεκριμένων ηγών είναι πιθανό να ευσταθούν, ωστόσο πρέπει να γίνει ξεκάθαρο ότι πρόκειται για σατιρικά ποιήματα.

Γυναίκες απλές και λαϊκές, ταυτόχρονα όμως δυναμικές και ιδιαίτερες προσωπικότητες που αντιτάσσουν το παράστημά τους απέναντι στους υποτακτικούς και αδύναμους συζύγους, αντιστρέφοντας έτσι τους ρόλους και τα πρότυπα των εποχών, είναι οι πρωταγωνίστριες των κειμένων μας. Με θάρρος και πυγμή αντιμετωπίζουν τους άντρες τους, φτάνοντας ακόμη και στο σημείο να χειροδικήσουν εναντίον τους όπως χαρακτηριστικά θα δούμε παρακάτω, προκαλώντας τον φόβο των συζύγων, οι οποίοι τις ικετεύουν ως αδύναμα, ανήμπορα πλάσματα για λίγη ευσπλαχνία και κατανόηση.

Ακριβώς τέτοια συναισθήματα τρέφει και ο ήρωάς μας για τη σύζυγό του και γίνονται ξεκάθαρα ήδη από τη αρχή του Α΄ ποιήματος το οποίο έχει τον τίτλο «Τοῦ Προδρόμου κυροῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα Μαυροϊωάννην».

Εκεί ο Πτωχοπρόδρομος αναγνωρίζοντας και τονίζοντας το υψηλότατο κύρος του «στεφηφόρου δέσποτα», στο οποίο ο «δύστηνος» και «τάλας» δεν έχει τίποτα να προσφέρει, θέτει εξ αρχής τον εαυτό του, φυσικά σε δευτερεύουσα θέση (« Τί σοί προσοίσω, δέσποτα, δέσποτα στεφηφόρε, ἀνταμοιβήν ὁποῖαν δέ ἢ χάριν προσενέγκω ἐξισωμένην πρὸς τάς σάς λαμπράς εὐεργεσίας, τάς γινομένας εἰς ἐμέ τοῦ κράτους σου παντοίας; Πρό τινος ἤδη πρό καιροῦ καί πρό βραχέος χρόνου οὐκ εἶχον οὖν ὁ δύστηνος τό τί προσαγαγεῖν σοι κατάλληλον τῷ κράτει σου καί τῇ χρηστότητί σου καί τῇ περηφανείᾳ σου καί χαριτότητί σου, εἰ μή τινας πολιτικούς ἀμέτρους πάλιν στίχους, συνεσταλμένους, παίζοντας, ἀλλ' οὐκ ἀναισχυντῶντας, παίζουσι γάρ καί

⁹⁰ Γ. Ανδρειωμένος, «Πτωχοπροδρομικά», *Ανάπτυχο από τα Τετράμηνια*, τεύχος 28-29, σ. 1913-1946 Άμφισσα 1985, σ. 1925-1926. Μια τέτοια σύζυγος είναι επίσης κοινός τόπος στην Παγκόσμια λογοτεχνία όπως προκύπτει και από το ότι αποτελεί κατηγορία στο St. Thompson. *Motif-index of folk-literature : a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, medieval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*. Bloomington, Indiana University Press, 1955-1958, T 252: The Nagging Wife, T256: The Quarellsome Wife or Husband.

γέροντες, ἀλλὰ σωφρενεστέρωσ. Μή οὖν ἀποχωρίσης τους μηδ' ἀποπέμψης μᾶλλον, ὡς κωδιμέντα δέξου τους, ποσῶσ ἂν οὐ μυρίζουν, καί φιλευσπλάχνωσ ἄκουσον ἄπερ ὁ τάλασ γράφω»)⁹¹. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη εἰσαγωγή, ἡ ὁποία ἔχει ὡσ στόχο φυσικά να γεννήσει φιλικὰ συναισθήματα, ἀλλὰ καὶ τὸν οἶκτο καὶ τὴ συμπῶνια του βασιλιά, ὁ ὁποῖοσ στο παρελθόν του εἶχε δανείσει ξανά το ἀφτί του, ξεκινάει τὴν ἐξιστόρησή του για το «Χαλεπὸν ἀρρώστημα καὶ τὸ πάθοσ» ἀπὸ το ὁποῖο υποφέρει, που εἶναι ἐφάμιλλο καὶ μᾶλλον χειρότερο ἀπὸ γνωστές ἀσθένειεσ τὴσ ἐποχῆσ, ὅπωσ ἡ κήλη, ὁ κερατάσ, ἡ ταντανοταρτάνη, τὸ νόσημα τὴσ καρδιάσ, ἡ περιφλεγμονία, ὁ σκόρδαποσ, ὁ ὕδεροσ καὶ ἡ παραπνευμονία. Φυσικά ἡ δικὴ του ἀρρώστια δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ... τὴ «μάχημη» σύζυγό του. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Κάν φαίνομαι γάρ, δέσποτα, γελῶν ὁμοῦ καί παίζων,
ἄλλ' ἔχω πόνον ἄπειρον καί θλιῖπιν βαρυτάτην
καί χαλεπὸν ἀρρώστημα καί πάθοσ, ἀλλὰ πάθοσ!
Πάθοσ ἀκούσασ τοιγαροῦν μή κήλην ὑπολάβησ,
μήδ' ἄλλο τί χειρότερον ἐκ τῶν μυστικοτέρων,
μή κερατᾶν τό φανερόν, μή ταντανοταρτάνην,
μή νόσημα καρδιακόν, μή περιφλεγμονίαν,
μή σκորδαπὸν μήδ' ὕδερον, μή παραπνευμονίαν,
ἀλλὰ μαχίμου γυναικόσ πολλήν εὐτραπελίαν,
προβλήματα προβάλλουσα καί πιθανολογίασ
καί τό δοκεῖν εὐλόγωσ μοι προφέρεται πλουτάρχωσ»⁹².

Οἱ ψόγοι του ἀδικημένου Πτωχοπροδρόμου δὲν ἀρκούνται στοὺσ παραπάνω χαρακτηρισμοὺσ. Φυσικά, αυτοὶ ἦταν μόνο ἡ ἀρχὴ ἀπὸ το δριμύ «κατηγορώ» του ἥρωα, ὁ ὁποῖοσ ἐπιθυμεῖ να ἀναδείξει τὴ μοχθηρία του χαρακτήρα τὴσ. Πιο συγκεκριμένα:

«Καὶ θέλω δεῖξαι προφανῶσ τὴν ταύτησ μαχθηρίαν,
ἀλλὰ φοβοῦμαι, δέσποτα, τοὺσ ἰταμωδεστέρουσ,
μήπωσ ἐμὲ ἀκούσωσι καὶ ὑπάγουν εἰσ τὸ ὀσπίτιν
καὶ νὰ μὲ πιττακώσωσιν ἐκ τῶν ἀπροσδοκῆτων·
καὶ κρεῖσπον εἶχον, δέσποτα, τὸ νὰ μὲ θάψουν ζῶντα
καὶ νὰ μὲ βάλουν εἰσ τὴν γῆν καὶ νὰ μὲ περιχάσωσιν,
παρὰ νὰ μάθη τίποτε τῶν ἄρτι γραφομένων.

⁹¹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 153.

⁹² Ο.π., σ. 153.

Φοβοῦμαι γὰρ τὸ στόμαν της, φοβοῦμαι τὴν ὀργὴν της,
τὰς ἀπειλάς της δέδοικα καὶ τὴν ἀποστροφὴν της»⁹³.

Ο ἥρωας λοιπόν, προσπαθεῖ και θέλει τοιουτοτρόπως να κάνει γνωστή τη μοχθηρία της γυναίκας του, χωρίς βέβαια η ίδια να αντιληφθεῖ την «ανταρσία» του. Σε αυτή την περίπτωση οι συνέπειες θα είναι ολέθριες για τον ίδιο, κάτι που γίνεται αντιληπτό τόσο από το ότι δηλώνει ξεκάθαρα πως θα προτιμούσε να τον θάψουν ζωντανό στη γη, όσο και από την χαρακτηριστικότερη επανάληψη του ρήματος «φοβοῦμαι».

Ωστόσο, η «κυρία Πτωχοπροδρόμου» δεν είναι μόνη σ' αυτή τη μάχη, καθώς έχει βοηθούς και συμπαραστάτες τα αδέρφια της, τα παιδιά της, αλλά και τη μαμμή, την «πρωτοβαβάν» της όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο κείμενο. Αυτοί λοιπόν, όχι μόνο θα τον επιτιμήσουν, αλλά θα χειροδικήσουν· θα τον τραβήξουν, θα τον σύρουν και θα τον χτυπήσουν με μαστίγιο αφήνοντάς του μάλιστα και σημάδια. Πιο συγκεκριμένα:

«Εἰ δὲ πολλάκις δόξει την καὶ φθάσει ὁ καρκατσάς της
καὶ ὀρίσει τὰ ψυχάρια της καὶ τὴν πρωτοβαβάν της
καὶ πιάσουν καὶ ταυρίσουν με καὶ σύρουν με εἰς τὴν μέσην,
καὶ δώσουν με τὰ τρίκωλα καὶ τὰ χαρακτικά μου,
τίς ἔλθη καὶ ἐκδικήση με καὶ ἐκβάλη με ἀπ' ἐκείνης;»⁹⁴.

Σκηνές ενδοοικογενειακῆς βίας λοιπόν, με θύμα τον Πτωχοπρόδρομο, τον οποίο, απ' ὅτι βλέπουμε και στη συνέχεια, δεν είναι τόσο οι βιαιοπραγίες που τον ενοχλούν, παρά ὅσα ακολουθούν και συνοδοιπορούν με αυτές:

«Οὐ φέρω γάρ, ὦ δέσποτα, τὴν ταύτης μοχθηρίαν,
τοὺς καθ' ἡμέραν χλευασμοὺς καὶ τὰς ὄνειδισίας»⁹⁵.

Η σύζυγος συνεχίζει τον μονόλογό της με ένα συνονθύλευμα παρατηρήσεων, παραπόνων και μειωτικῶν αποκρίσεων προς τον «κύρη» της σχετικά με την αδιαφορία του («τό κύρι, οὐκ ἔχεις προσοχὴν», τό «κύρι, πῶς το λέγεις;», τό «κύρι, τί προσέθηκας;» τό «κύρι, τί ἐπεκτήσω; Ποῖον ἱμάτιον μέ ἔραψες; Ποῖον δίμιτον μέ ἐπόικες; Καὶ ποῖον γυρὴν με ἐφόρεσας; Οὐκ οἶδα Πασχαλίαν»⁹⁶ για να καταλήξει στην πιο βαριά ὕβρη, «ἔχεις με χρόνους δώδεκα ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους» (Α', 48).

⁹³ Ο.π., σ. 154.

⁹⁴ Ο.π., σ. 154.

⁹⁵ Ο.π., σ. 154.

⁹⁶ Ο.π., σ. 154.

Δεν έχει λοιπόν να θυμάται τίποτα ευχάριστο αυτά τα δώδεκα χρόνια δίπλα στον τεμπέλη και νωθρό σύζυγό της, ο οποίος δεν της πρόσφερε «τατίκιν», «μεταξωτόν ἱμάτιν», «κρικέλλιν δακτυλίδιν» «οὐδὲ βραχιόλιν» (Α΄, 49-52) πράγματα όχι απαραίτητα για επιβίωση, αλλά άκρως επιθυμητά από μια γυναίκα και ιδιαίτερα για κάποια, η οποία κατάγεται από διακεκριμένη οικογένεια σαν την «κυρία Ματσουκίνη», όπως θα δούμε παρακάτω.

Πέρα όμως από αυτά, ο σύζυγος αδυνατεί να της καλύψει τις καθημερινές ανάγκες για επιβίωση, καθώς, όπως η ίδια αναφέρει, κάθεται «γυμνή» και «παραπονεμένη» (Α΄ 54) και όχι μόνο αυτό, αλλά συνεχίζει σχολιάζοντας ότι «ἡμέραν οὐκ ἐχόρτασα, νὰ μὴ πεινάσω δύο, στενάζω πάντοτε, θρηνηῶ καὶ κόπτομαι καὶ κλαίω» (Α΄ 56-57).

Οι κατηγορίες φαίνεται πως δεν έχουν τέλος, καθώς ο τεμπέλης και «ανίκανος» σύζυγος δεν στερεί πράγματα μόνο από τη γυναίκα του, αλλά φαίνεται πως αδιαφορεί παντελώς και για τα παιδιά του («τά λουτρικά τά μέ ἔποικες καί τό κραβατοστρώσιν εἰς κληρον νά τά δέξωνται οἱ παῖδες σου πατρῶον τά γονικά σου πράγματα καί ἡ οἰκοσκευή σου ἄρκοῦν τὰς θυγατέρας σου νά τὰς ἐξωπροικίσῃς») ⁹⁷.

Θυμωμένη πλέον και πλήρως απογοητευμένη του αποκρίνεται γεμάτη οργή:

«Ἐπεντρανίζεις ἄνθρωπε, κὰν ὄλως θεωρεῖς με;
ἐγὼ ἡμῖν ὑποληπτική καὶ σὺ ἡσούν ματσουκάτος·
ἐγὼ ἡμῖν εὐγενική καὶ σὺ πτωχὸς πολίτης,
σὺ εἶσαι Πτωχοπρόδρομος καὶ ἐγὼ ἡμῖν Ματσουκίνη» ⁹⁸.

Η Ματσουκίνη λοιπόν, χρησιμοποιώντας ιδιαίτερος ζωηρή γλώσσα, υπενθυμίζει με κάθε ευκαιρία την καταγωγή της, η οποία είναι προφανώς από διακεκριμένη οικογένεια, σε αντίθεση με αυτή του συζύγου της. Μάλιστα, ο ποιητής, χρησιμοποιεί ένα κλασικό, εριστικό και κωμικό τόπο για να φέρει σε αντιδιαστολή το υψηλό κοινωνικό και οικονομικό στάτους της, με τη δική του προέλευση από χαμηλότερα στρώματα. Εκείνη, λοιπόν, κοιμόταν στο «κλινάρι» έχοντας «προϊκα περισσήν» και «ἀσημοχρῦσαφον», ενώ εκείνος κοιμόταν στο «ψιαθὶν» έχοντας «ποδοκόπιν» και «σκαφοδούγας». Επιπλέον, η απαρίθμηση πολλών οικιακών αντικειμένων αποτελεί μία από τις λίγες λεπτομερείς περιγραφές της βυζαντινής λογοτεχνίας για την ορθή οργάνωση ενός νοικοκυριού, αλλά και της οικιακής οικονομίας της εποχής.

⁹⁷ Ο.π., σ. 155.

⁹⁸ Ο.π., σ. 155.

Και σαν να μην έφταναν αυτά, το σπίτι που διαμένουν είναι προίκα της ίδιας, την οποία μάλιστα κακώς διαχειρίζεται ο Πτωχοπρόδρομος, αφού δεν φροντίζει για τίποτα απολύτως. («καθέζεσαι εις τό ὄσπιν μου καί ἐνοίκιον οὐ φροντίζεις, τά μάρμαρα ἠφανίσθησαν, ὁ πάτος συνεπτώθη, τά κεραμίδια ἐλύθησαν, τό στέγος ἐσαπρώθη, οἱ τοῖχοι καταπίπτουσιν, ἐξεχερσώθη ὁ κῆπος, κοσμήτης οὐκ ἀπέμεινεν, οὐ γύψος οὐδέ σπέτλον οὐδέ ρηγλίν μαρμάρινον, οὐ συγκοπή μετρία· αἱ θύραι συνεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου πᾶσαι, τά κάγκελα ἐξηλώθησαν ἀπ' ἄκρας ἕως ἄκραν, καί τά στηθαῖα ἔπεσον τά πρός τό περιβόλιν. Θύραν οὐκ ἤλλαξας ποτέ, σανίδιν οὐ κᾶν ψίχα, ποτέ οὐκ ἐξεκεράμωσας, οὐδέ ἀνερράψω τοῖχον, οὐ τέκτονα ἐκάλεσας, ἵνα τόν περιράψη, οὔτε καρφίν ἠγόρασας νά ἐμπήξης εις σανίδιν·»)⁹⁹. Το άλλοτε μεγαλεπίβολο και αξιοζήλευτο για τα δεδομένα της εποχής σπίτι της, βρίσκεται τώρα σε κατάσταση ακαταστασίας και ερείπωσης. Οι παραπάνω ανισότητες φαίνεται να αποτελούν, σύμφωνα με τη Μ. Alexiou, υπονόμηση του γάμου τους, από την οπτική της συζύγου.¹⁰⁰

Στη συνέχεια παραθέτει κάποιες από τις ασχολίες της στην καθημερινότητα, που όμως, με τον τρόπο που παρουσιάζονται, μας δημιουργείται η εικόνα της γυναίκας-υπηρέτριας η οποία «τρέχει, μοχθεί, διώκει» (Α' 92) και δεν είναι μόνο «κουρατόρισα» και «ἀναπλαρέα», αλλά καθώς καταπίανεται με όλες αυτές τις ασχολίες έχει μετατραπεί σε «ψιλονήτρια», «προσμονάριο», «ἐκκλησιάρχη», «κανονάρχη» και «χωρικὸν νοτάρην» («οἰκονομῶ τά κατά σέ, τρέχω, μοχθῶ, διώκω, καί κάμνω λινοβάμβακον ἱμάτιν καί φορῶ το· ἔχεις με κουρατόρισσαν, ἔχεις με ἀναπλαρέαν, καί κάμνω καί τά μαλλωτά, κάμνω καί τά ναρθήκια· ἔχεις με ψιλονήτριαν, καί κάμνω και τό λινάριν, κάμνω ὑποκαμισόβρακα, στιβάζω τό βαμβάκιν· ἔχεις με προσμονάριον ὁμοῦ καί ἐκκλησιάρχη, καί κανονάρχη σύν αὐτοῖς καί χωρικὸν νοτάρην·»)¹⁰¹, ενώ, όπως αναφέρει η ίδια, «καί σὺ καθέζεσαι, ὡς πωλὶν χωσμένον εις τὸ βρῶμα, καί καθ' ἡμέραν προσδοκᾷς τί νὰ σὲ παραβάλω» (Α' 100-101).

Οι κατηγορίες της κυρίας Πτωχοπροδρόμου, η μοχθηρία της και τα άκρως υποτιμητικά σχόλια φτάνουν στο αποκορύφωμά τους όταν απορεί τι τον θέλει στη ζωή της:

⁹⁹ Ο.π., σ. 155.

¹⁰⁰ Alexiou, «Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems», *Dumbarton Oaks Papers* 53, 1999, σ. 96-97.

¹⁰¹ Ο.π., σ. 156.

«Τὸ τί σὲ θέλω ἐξαπορῶ, τὸ τί σὲ χρήζω οὐκ οἶδα·
ἂν οὐκ ἐθάρρεις κολυμβᾶν, κολυμβητῆς μὴ ἐγένου,
ἀλλ' ἄς ἐκάθου σιγηρὸς καὶ ἀπομεριμνημένος,
καὶ ἄς ἔκνηθες τὴν λέπραν σου, καὶ ἄς ἤφηνες ἐμέναν»¹⁰².

Στη συνέχεια, για μια ακόμη φορά, επιλέγει να τον υποτιμήσει, υπενθυμίζοντας το αταίριαστο της συνύπαρξής τους, την υπεροχή εκείνης, αλλά και φροντίζοντας να του τονίσει ποιος τύπος γυναίκας θα ταίριαζε στον ίδιο:

«Εἰ δὲ κομπῶσειν ἤθελες καὶ λάβειν καὶ πλανήσειν,
ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου, καπήλου θυγατέραν,
κουτσοπαρδάλαν τίποτε, γυμνήν, ἠπορημένην,
ἢ χορταρίναν τρυφηλὴν ἀπὸ τὰ Μανινέα»¹⁰³.

Λίγο αργότερα στη διήγηση σκηνές «απειρού κάλλους» εκτυλίσσονται, φυσικά με πρωταγωνιστές τους δύο αταίριαστους συζύγους. Ο μεν Πτωχοπρόδρομος συνεχίζει να απογοητεύει τη γυναίκα του και να αποκαλεί «ψεύδη», «λήρον», «μῦθον» και «φληναφίας» τα όσα έχουν προηγηθεί και τα οποία διηγείται στον αυτοκράτορα, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να κατηγορεί την απογοητευμένη σύζυγό του, αναφέροντας χαρακτηριστικά:

«Ἡ δὲ τὰς ἀποκρίσεις μου μὴ καταδεχομένη,
στήκει τριχομαδίζεται, δέρει τὰ μάγουλά της»¹⁰⁴.

Και φυσικά δεν μένει σε αυτό:

«συνάγει τὰ παιδιά της, ἀπαίρει καὶ τὴν ρόκαν,
ἐμβαίνει εἰς τὸ κουβούκλιον της, κλείει σφικτὴν τὴν θύραν,
μουλλώνεται καὶ κρύπτεται, ἐμὲ δ' ἀφήνει ἔξω»¹⁰⁵.

Αυτή βέβαια, η επιθετικότητά της γεννάται από το γεγονός ότι ο ήρωας μας, για μια ακόμη φορά, επέστρεψε «σάβουρος», δηλαδή «με άδεια χέρια»¹⁰⁶ στο σπίτι.

«Ὡς τὸ ἐποῖκεν πρὸ πολλοῦ, δέσποτα στεφηφόρε,
ὅταν ἐστράφην σάβουρος ἀπ' ὧδε παρ' ἐλπίδα»¹⁰⁷.

Ο καημένος λοιπόν, Πτωχοπρόδρομος πιθανά τίποτα απ' όλα αυτά να μην είχε υποστεί αν δεν επέστρεφε με άδεια χέρια στο σπίτι και γι' αυτόν τον λόγο η βοήθεια από τον βασιλιά είναι ανάγκη επιτακτική και σχεδόν ζωτικής σημασίας.

¹⁰² Ό.π., σ. 156.

¹⁰³ Ό.π., σ. 156.

¹⁰⁴ Ό.π., σ. 157.

¹⁰⁵ Ό.π., σ. 157.

¹⁰⁶ Ό.π., σ. 326.

¹⁰⁷ Ό.π., σ. 157.

Κάποια στιγμή μη αντέχοντας άλλο τις επικρίσεις, τις προσβολές και τα κακεντρεχή σχόλιά της, η οποία για πολλοστή φορά «μικρολαλεῖν ἀπήρξατο και συχομουρμουρίζειν» (Α΄ 137), ο σύζυγος επιδιώκει να φοβερήσει τη γυναίκα αγριομιλώντας της αρχικά, αλλά εκείνη αντιδρά ως συνήθως:

«ὡσὰν ἐμελαγχόλησα και ἡγριολάλησά την,
και πάλιν τὰ συνήθη μοι συμφώνως ἐπεφώνει·
τὸ «τί θαρρεῖς;» τὸ «τίς εἶσαι;» τὸ «βλέπε τίνα δέρεις,
ποῖαν ὑβρίζεις πρόσεχε και ποῖαν ἀτιμάζεις·
οὐκ εἶμαι σθλαβοπούλα σου οὐδὲ μισθάρνισσά σου·
πῶς ἤπλωσας ἐπάνω μου;» τὸ «πῶς οὐκ ἐνετράπη;
τὰ βρώσιμα ἀπεκήρωσας και τὰ ποτὰ ὡσαύτως,
τὰ πάντα ἐξεστράγγισας και ἐποῖκες με ἐρημίτριαν»¹⁰⁸.

Και συνεχίζει φοβερίζοντάς τον:

«Ἄν ἴδωσι τὰ ὀμμάτια μου ποτὲ τοὺς ἀδελφούς μου,
και οὐ πιάσουν και ἀψιδώσουν σε και δείξουν και τελέσουν,
και δῆσω σου εἰς τὸν τράχηλον τὰ τέσσαρα παιδιά,
και βάλω εἰς τὴν καρδίαν μου τὰ γόνιμά μου κέρδη,
και ἐκβάλω σε ἐκ τὸ ὄσπίτιν μου μετὰ πομπῆς μεγάλης,
νὰ ποίσω και τὸ πρόσωπον και τὴν ὑπόληψίν σου,
νὰ ποίσω τὴν κουδούπαν σου αὐτὴν τὴν μαδισμένην!»¹⁰⁹.

«Αὐτὸς θιγμένος πια, μας περιγράφει κωμικότητα πως θα την απειλεῖ, χωρίς να τη χτυπήσει, επειδή και ο ἴδιος φοβάται μήπως εκείνη τον δείρει χωρίς καν να το καταλάβει μιας και εἶναι γέρος»¹¹⁰. Διαβάζουμε σχετικά:

«Ἴσως νὰ ἀπλώση ἐπάνω σου και νὰ σὲ σύρη ἐμπρός της,
και ἂν τύχη και ἀποδείρη σε, νὰ σὲ ἐξεσφονδυλίση.
Ὅμως εἰ βούλει μερικῶς νὰ τὴν περιτραλίσης,
πιάσε ραβδίν, βάλε φωνήν, ρίψον τὸ καμελαύχιν,
ἴπολυσον πέτραν κατ' αὐτῆς, πλὴν βλέπε μὴν τὴν δώσης,
και πόδισον, κατάδραμε τάχα νὰ τὴν κρατήσης·
ὡς ἐπιτρέχεις, σκόνταψον, κατάβα, δὸς ἀθρώως·
καταπεσῶν ἀνάστηθι, πάλιν κατὰτρεχέ την,

¹⁰⁸ Ὁ.π., σ. 157.

¹⁰⁹ Ὁ.π., σ. 157.

¹¹⁰ Ανδρειωμένος Γ. «Πτωχοπροδρομικά», σ. 1935.

τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀγρίωσον, δεῖξον λοξὸν τὸ βλέμμα,
τὸ καμελαύκιν στράβωσον, βρύξον καθάπερ λέων»¹¹¹.

Σκηνές μονομαχίας εκτυλίσσονται ανάμεσα στους δύο συζύγους, μεταξύ των οποίων, η σύζυγος εμφανίζεται ως ἄλλος ακρίτης, ικανή να «παίξει κοντογύρισμα» και να «ἐπάρη τὸ ραβδίν» του Πτωχοπροδρόμου.

Αλλά, ὅπως φαίνεται, τα μαρτύρια του ἥρωα δεν ἔχουν τέλος καθὼς φτάνουν στο αποκορύφωμα, ὅταν ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω, οἱ ὕβρεις, οἱ ατιμασίες και οἱ προσβολές παίρνουν σάρκα και οστά και επικυρώνονται με το να κλειδώσει τον ἥρωα ἔξω ἀπὸ το σπίτι, ἀποκόβοντάς τον φυσικά και ἀπ' ὅλα τα αγαθά που υπάρχουν μέσα σ' αὐτό. Πράγμα που κάνει τον κοιλιόδουλο ἥρωά μας να υποφέρει:

«Ὡς δὴ αὐτή, θεόστεπτε, πρὸ τῶν λοιπῶν ἀπάντων,
καὶ τὸ ψωμὶν ἐκλείδωσε καὶ τὸ κρασὶν ἐντάμα,
φεύγει, λανθάνει, κρύπτεται, καὶ κλείσασα τὴν θύραν
ἐκάθισεν ἀμέριμνος καὶ ἐμὲ ἀφήκεν ἔξω»¹¹².

Και ἔπειτα ἀπὸ αὐτό ἓνας νέος ἀγώνας μεταξύ των δύο ξεκινάει («Κρατῶν δέ τό σκουπόραβδον τὴν θύραν ἠραξάμη· ὡς δ' ἠγανάκτησα λοιπὸν κρούων σφοδρῶς τὴν θύραν, εὐρών ὀπὴν ἐσέβασα τ' ἄκρον τοῦ σκουποράβδου· ἐκείνη δέ πηδήσασα καὶ τούτου δραξαμένη ἐταύριζεν ἀπέθωσεν, ἐγὼ δέ πάλιν ἔξω· ὡς δ' ἔγνω ὅτι δύναμαι καὶ στερεά τὴν σύρω, χαννίζει τό σκουπόραβδον, τὴν θύραν παρανοίγει καὶ παρ' ἐλπίδα κατὰ γῆς καταπεσῶν ἠπλώθη») ¹¹³. Αδύναμος και ηττημένος εἶναι τελικά πάντα ο Πτωχοπρόδρομος. Ὅμως ἐδῶ ἀξίζει να σημειωθεῖ ὅτι στη συγκεκριμένη σκηνή για πρώτη φορά βλέπουμε μια διαφορετικὴ εἰκόνα της συζύγου φιλικὰ διακειμένης, ὄχι τόσο κακιὰ και ταυτόχρονα ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τα κακεντρεχὴ και εἰρωνικά σχόλια. Αὐτό τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τα λόγια της παρ' ὅλο που ο Πτωχοπρόδρομος μας λέει:

«ἐκβαίνει καὶ σηκώνει με γοργὸν ἀπὸ τοῦ πάτου,
καὶ τάχα κολακεύουσα τοιαῦτα προσεφώνει:
«Ἐντρέπου, κύρι, νὰ σωθῆς· ἐντρέπου κὰν ὀλίγον,
οὐκ εἶσαι χωρικούτσικον, οὐδὲ μικρὸν νινίτισιν,
κατάλειψον τὴν δύναμιν, τὴν περισσὴν ἀνδρείαν,
καὶ φρόνει, καλλιοτέρην ἔν, τίμα τοὺς κρείττονάς σου,

¹¹¹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 158.

¹¹² Ὁ.π., σ. 158.

¹¹³ Ὁ.π., σ. 159.

καὶ μὴ παλληκαρεύεσαι μηδὲ λαζοφαρδεύης»¹¹⁴.

Ὅμως, ὅπως φαίνεται, ἡ στιγμιαία καλοσυνάτη κυρία Πτωχοπροδρόμου γρήγορα επανήλθε στὴν ἀρχικὴ τῆς κατάστασι καὶ γιὰ ἀκόμη μίᾳ φορὰ τὸν κλείδωσε ἔξω:

«Ἐν ἐπιτόμῳ τοιγαροῦν ταῦτά μοι προσειποῦσα
πάλιν εἰσῆλθεν ἔνδοθεν, ἐκλείδωσεν, ἐκάτσεν»¹¹⁵.

Ἡ αὐστηρὴ συμπεριφορὰ τῆς συζύγου ὁμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τόσο παράλογη καθὼς ἡ ἀδιαφορία τοῦ Πτωχοπροδρόμου φτάνει σὲ τέτοιο τραγικὸ βαθμὸ ὥστε δὲ διστάζει νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὸ ἀτύχημα τοῦ παιδιοῦ τοῦ προκειμένου νὰ γεμίσει τὴν μονίμως ἀδεια κοιλία του. Βρίσκει λοιπὸν τὴν ευκαιρία μέσα στὴν ταραχὴ ποὺ προκάλεσε τὸ συγκεκριμένο γεγονός στο ὁποῖο ἦταν παρούσες «μανδραγοῦραι», «πρωτοκουρκουσοῦραι» ἀλλὰ καὶ πλήθος κόσμου, νὰ ξεγλιστρήσει, νὰ πάρει τὸ κλειδί καὶ νὰ ἀνοίξει τὸ «ἀρμάριν» («Παραπεινᾶν ἀρξάμενος ἀνήλθον ἐκ τῆς κλίνης καὶ πρὸς τὸ ἀρμάριν ἐπελθὼν εὐρίσκω κλειδωμένον. Στραφεῖς οὖν πάλιν ἔπεσον ἐπάνω ἐπὶ τὴν κλίνην συχνὰ περιστρεφόμενος καὶ βλέπων πρὸς τὴν θύραν. Τοῦ γοῦν ἡλίου πρὸς δυσμᾶς μέλλοντος ἤδη κλῖναι, βοή τις ἄφνω [ἐγείρεται] καὶ ταραχὴ μεγάλη, ἐν καὶ γάρ ἐκ τῶν παίδων μου ἔπεσεν ἐκ τοῦ ὕψους, καὶ κροῦσαν κάτω ἔκειτο ὥσπερ νεκρόν, αὐτίκα συνήχθησαν αἱ γείτονες ὡς πρὸς παρηγορίαν, αἱ μανδραγοῦραι μάλιστα καὶ πρωτοκουρκουσοῦραι· καὶ τότε ἄς εἶδες θόρυβον καὶ ταραχὴν μεγάλην. Ἀσχολουμένων τοιγαροῦν τῶν γυναικῶν καὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπ' αὐτῷ, ὡς θφάσας εἶπον ἄνω, τοῦ βρέφους τῷ συμπτώματι καὶ τοῦ παιδὸς τῷ πάθει, κρυπτῶς ἀπήρα τὸ κλειδὸν καὶ ἤνοιξα τὸ ἀρμάριν.»¹¹⁶.

Σαν νὰ μὴ συμβαίνει τίποτα «φαγὼν εὐθύς τε καὶ πίων καὶ κορεσθεῖς ἐξαίφνης, ἐξῆλθον ἔξωθεν καγὼ θρηνῶν σὺν τοῖς ἐτέροις» (Α΄ 217-218).

Ὡστόσο, ἡ σύζυγος μὴ μπορώντας νὰ ἀνεχτεῖ ἄλλο αὐτὴν τὴν κατάστασι καὶ κυρίως τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἥρωα ὁ ὁποῖος βάζει τὶς δικές του ἀνάγκες καὶ τὴν ἀκόρεστη πείνα τοῦ πάνω καὶ ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀκεραιότητα τῶν παιδιῶν τοὺς «παραλαβοῦσα δ' ἡ γυνὴ τοὺς ταύτης παῖδας πάντας, εἰσῆλθεν ἔνδον σὺν αὐτοῖς καὶ πάλιν ὑπεκρύβη» (Α΄ 221-222).

¹¹⁴ Ὁ.π., σ. 159.

¹¹⁵ Ὁ.π., σ. 159.

¹¹⁶ Ὁ.π., σ. 159.

Ο καημένος, κατά τα άλλα, Πτωχοπρόδρομος στη συνέχεια για μια ακόμη φορά, ικετεύει και παρακαλάει τη γυναίκα του ελπίζοντας σε μια καλύτερη τύχη, καλοπιάνοντάς την. Αναφέρει χαρακτηριστικά στο κείμενο:

«Καὶ τὸ «κυρά μου» προσειπὼν καὶ τὸ «καλή σου ἡμέρα»,
καὶ τὸ «ψυχὴ, οὐκ ἀνοίγεις μοι, καρδιά, οὐ θεωρεῖς με;»
καὶ στεναγμὸν ἀπὸ ψυχῆς ἐκπέμψας ἄχρι τρίτου»¹¹⁷.

Ωστόσο, δεν καταφέρνει τίποτα! Μόνος και νηστικός προσπαθεί να κοιμηθεί, τον εμποδίζει όμως η μυρωδιά του αγαπημένου του φαγητού, του μονόκουθρου, που σαν λαγωνικό σκυλί καταφέρνει και το ανιχνεύει με την όσφρησή του! Δεν μπορεί να αντισταθεί και αφού έχει δοκιμάσει όλα τα μέσα, μάταια βέβαια, ο μοναδικός τρόπος τελικά να εισέλθει εις το κουβούκλι και να φάει είναι να σκαρφιστεί κάποιο τέχνασμα, το οποίο και κάνει.

Με τη βοήθεια του σκλαβονικού, του μανδύα της Τομπρίτσας, με το "σκαράνικον ἐπανωκαμελαύχιν" και το καλάμι, μεταμορφώνεται ευθύς σε ταλαίπωρο προσκυνητή, ο οποίος σε σπαστά ελληνικά ζητάει βοήθεια.

Στο σημείο αυτό, για δεύτερη φορά μέσα στο Α΄ ποίημα, βλέπουμε ένα πιο ανθρώπινο και φιλικό πρόσωπο της συζύγου του, η οποία προστάζει τα παιδιά της να σταματήσουν, όταν εκείνα κατεβάζουν τον πατέρα τους βιαίως από τη σκάλα, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Ἀφῆτε τον, πτωχὸς ἐνι, καράνος, πελεργῖνος»¹¹⁸.

Έτσι, λοιπόν, το τέχνασμα πέτυχε και ο «πτωχὸς καράνος» εισήλθε στο σπίτι και συνέφαγε με την οικογένεια του «παστόν καὶ θρύμματα μεγάλα» κάτι που σίγουρα του προκάλεσε πολύ μεγάλη χαρά, αφού «ἡ κοιλία του ἠὲκαίρησεν ἀπὸ τὴν ἀφαγίαν» (Α΄ 259).

Φυσικά το Α΄ ποίημα δεν θα μπορούσε να κλείσει διαφορετικά, παρά με τον Πτωχοπρόδρομο να κάνει μια ανακεφαλαίωση του «τίς πταίει» για όλη αυτήν την κατάσταση. Τελικά «τα αστεία εις βάρος της κυρίας Πτωχοπροδρόμου που πλαισιώνονται από μια σεξιστική διάθεση «macho» και ταιριάζουν στο οικείο περιβάλλον δύο φίλων που εξομολογούνται τα πάθη τους»¹¹⁹ κλείνουν ως εξής το Α΄ ποίημα:

«Γοιαῦτα πέπονθα δεινά, κρατάρχα στεφηφόρε,
παρὰ μαχίμου γυναικὸς καὶ τρισαλιτηρίας,

¹¹⁷ Ο.π., σ. 160.

¹¹⁸ Ο.π., σ. 161.

¹¹⁹ Ο.π., σ. 5.

ὡς εἶδε με καινότετα ἐλθόντα πρὸς τὸν οἶκον»¹²⁰.

Ἡ φτώχεια του βέβαια είναι η αρχική αιτία που η σύζυγος αντιδρά έτσι και το γεγονός ότι επιστέφει «σάβουρος» στο σπίτι, ὅπως χαρακτηριστικά ἔχει αναφερθεῖ ανωτέρω.

Κλείνοντας, κάνει ἐκκλήση στον αυτοκράτορα να τον γεμίσει με δώρα και χαρίσματα, εκφράζοντας τον μέγιστό του φόβο πως αν πάει για ἀκόμη μια φορά στο σπίτι σ' αὐτή την κατάσταση, είναι πολύ πιθανό να φονευτεῖ πριν την ὥρα του! Ο ἀπόλυτος φόβος ἀπέναντι στη σύζυγό του, με χαρακτηριστικότερο τον στ. 273 και τη χρήση των ρημάτων «τρέμω, πτοοῦμαι, δέδοικα»:

«Ἄν οὖν μὴ φθάσῃ μὲ τὸ σὸν φιλεύσπαγγνον, αὐτάναξ,
καὶ δώροις καὶ χαρίσμασι τὴν ἄπληστον ἐμπλήσῃς,
τρέμω, πτοοῦμαι, δέδοικα μὴ φονευθῶ πρὸ ὥρας
καὶ χάσῃς σου τὸν Πρόδρομον, τὸν κάλλιστον εὐχέτην»¹²¹.

Κάπως ἔτσι τελειώνει το πρώτο ἀπὸ τα τέσσερα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα, ὅπου μέσα στους 274 δεκαπεντασύλλαβους στίχους του ο ποιητής - επαίτης ζητάει ἀπὸ τον αυτοκράτορα ὄχι μόνο οικονομική υποστήριξη, ἀλλὰ και συμπαράσταση στα προβλήματά του. «Ἡ διήγηση στρέφεται στην ηρωίδα που ἀποτελεῖ το "αντικείμενο του πόθου" σε ολόκληρο το ποίημα: την κακιά σύζυγο που ὄχι μόνο ταλαιπωρεῖ το ἀθώο θῦμα, δηλαδή τον ἀντρα της και φίλο του αυτοκράτορα, ἀλλὰ και τον ἀπειλεῖ με ἐπέμβαση των "μεγαλυτέρων ἀδελφῶν της". Επιπλέον τον χλευάζει, τον βρίζει και τον ἀποκαλεῖ τεμπέλη και ἀνίκανο νοικοκύρη»¹²².

Αὐτή είναι στην ουσία η πρωταγωνίστρια του ποιήματος και τα ὅσα δεινά προκαλεῖ στον ἀτυχο σύζυγό της. Δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τυχαῖο το γεγονός ὅτι η διήγηση ἀνοίγει και κλείνει με ἀναφορά σ' αὐτή και με τη χρήση μάλιστα του ἴδιου ἐπιθέτου καθὼς και στις δύο περιπτώσεις την χαρακτηρίζει «μάχιμη» γυναίκα, δηλαδή ἐριστική.

Πιο συγκεκριμένα, στον στ. 23 του ποιήματος ἀναφέρει ο ποιητής θέλοντας να χαρακτηρίσει την ἀρρώστια και το πάθος του που δεν είναι ἀλλή ἀπὸ αὐτή: «ἀλλὰ μαχίμου γυναικὸς πολλὴν εὐτραπελίαν»¹²³.

Ὁμοίως στο τέλος, κλείνοντας την ἀφήγησή του και ικετεύοντας τον αυτοκράτορα για στήριξη και συμπαράσταση, ο ποιητής θέλοντας να τονίσει τη

¹²⁰ Ὁ.π., σ. 161.

¹²¹ Ὁ.π., σ. 161.

¹²² Ὁ.π., σ. 3.

¹²³ Ὁ.π., σ. 153.

δυσμενή, αλλά και επικίνδυνη θέση στην οποία βρίσκεται και να αναδείξει την μοχθηρία της συζύγου του κάτι που είχε υποσχεθεί ήδη από τον στ. 26 («Και θέλω δεῖξαι προφανῶς τὴν ταύτης μοχθηρίαν»)¹²⁴, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Γοιαῦτα πέπονθα δεινά, κρατάρχα στεφηφόρε, παρὰ μαχίμου γυναικὸς καὶ τρισαλιτηρίας»¹²⁵.

Και ἔτσι τελειώνει το πρώτο ποίημα φροντίζοντας ο ποιητής να μας υπενθυμίσει και να μας κάνει σαφή ὅσα παραπάνω αναφέραμε για την εριστική σύζυγο και τη σχέση μεταξύ τους.

Σ' αυτό το πρώτο μέρος της εργασίας μας προσπαθήσαμε να δώσουμε ἔμφαση σε συγκεκριμένα αποσπάσματα του ποιήματος, να τα φωτίσουμε ιδιαίτερος και να τα αναδείξουμε, καθώς αποτέλεσαν ἑναυσμα και ἔτσι μας δόθηκε η αφορμή να καταπιαστούμε με το συγκεκριμένο θέμα.

Στη συνέχεια θα μας απασχολήσουν τα επιγράμματα της Ελληνικής Ανθολογίας που ἔχουν ἄμεση νοηματική σχέση και κάποιες φορές ἀκόμη και λεξιλογική συνάφεια με το συγκεκριμένο Πτωχοπροδρομικό θέμα/μοτίβο.

Εἶναι γεγονός ὅτι μια προσεκτική ἀνάγνωση της Ανθολογίας μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό τουλάχιστον 30 επιγραμμάτων, ἀπὸ τα περίπου 4.100 που περιέχονται στα δεκαἕξι της βιβλία, με αξιοσημείωτες και ιδιαίτερα ἐξόφθαλμες ομοιότητες.

Απὸ τον 4^ο αἰῶνα π.Χ. με ἐκφραστή τον Καλλίμαχο ἕως και τον 6^ο αἰῶνα μ.Χ με επιγράμματα του Μακεδονίου Ὑπάτου φαίνεται πως λόγιοι και μη, δεν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι που ὄχι μόνο υπέφεραν ἀπὸ τις αὐθάδεις και εριστικές συζύγους και την γκρίνια αὐτῶν, ἀλλὰ ἀποφάσισαν να τις ἀφήσουν για πάντα στην ιστορία κάνοντάς τες γνωστές μέσα ἀπὸ τα επιγράμματά τους, κυρίως βέβαια για τα μειονεκτήματα των χαρακτήρων τους.

Οι επιγραμματοποιοὶ αὐτοί, τα συγκεκριμένα επιγράμματα των οποίων θα μας απασχολήσουν εἶναι με τυχαία σειρά : ο Παλλαδᾶς ο Αλεξανδρεὺς, με τα περισσότερα κιόλας επιγράμματα, ο Ποσειδίππος ἢ, κατ' ἄλλους, ο Πλάτων ο κωμικός, ο Καλλίμαχος, ο Αντίπατρος ο Θεσσαλονικεὺς, ο Ρουφίνος, ο Μάρκος Αργεντάριος, ο Γλύκων, ο Καλλικτήρ ἀπὸ τη Μαγνησία, ο Αυτομέδων, ο Λουκίλλιος, ο Μακεδόνιος Ὑπάτος και τέλος ο Λεωνίδα ο Ταραντίνος.

Χωρὶς να το γνωρίζουν, ὅλες οι παραπάνω προσωπικότητες, ζώντας διαφορετικές ζωές και σε διαφορετικές εποχές, φαίνεται να συνδέονται με κάτι κοινό:

¹²⁴ Ὁ.π., σ. 153.

¹²⁵ Ὁ.π., σ. 161.

έχουν πέσει εξίσου θύματα μιας εριστικής συζύγου, έχουν υποφέρει απ' αυτήν και πολύ θα ήθελαν να απαλλαχτούν (όπως μαθαίνουμε κάποιοι τα κατάφεραν και κάποιοι όχι). Στα επιγράμματα κάποιων αντικατοπτρίζεται η προσωπική τους εμπειρία, ενώ άλλα φαίνεται απλά να επηρεάζονται από σύγχρονες τους λογοτεχνικές τάσεις.

Πάντα υπήρχαν κακές σύζυγοι τις οποίες ήθελαν να "ξεφορτωθούν" οι "καημένοι" σύζυγοί τους. Όμως στις περιπτώσεις αυτές οι ομοιότητες είναι τόσο χαρακτηριστικές και οι συμπτώσεις τόσο πολλές που δεν μπορούν να είναι ούτε συμπτώσεις, ούτε τυχαίες.

Κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μας, αναζητώντας στην ουσία τον «πρόδρομο» του Πτωχοπροδρόμου εντυπωσιαστήκαμε από τα ευρήματα, καθώς ήρθαν στην επιφάνεια επιγράμματα με το ίδιο θέμα, με το ίδιο καυστικό χιούμορ, την ίδια διάθεση για εμπαιγμό και σάτιρα, αλλά και πολλές άλλες ομοιότητες, που πολλές φορές ήσαν ακόμη και λεξιλογικές.

Σκοπός μας είναι να προσπαθήσουμε να αναδείξουμε πως τελικά ίσως ο ποιητής να επηρεάστηκε και να εμπνεύστηκε μέσω πρωιμότερων πηγών για τη συγγραφή του έργου του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι από εδώ και κάτω θα ασχοληθούμε με τα επιγράμματα που καταφέραμε να συλλέξουμε. Επιλέξαμε να μην ξεκινήσουμε βάσει αλφαβητικής σειράς των επιγραμματοποιών ή χρονολογικής, αλλά προτιμήσαμε να λάβουμε σαν κριτήριο τον αριθμό των επιγραμμάτων που συλλέξαμε από τον κάθε ποιητή, ξεκινώντας από αυτόν με τα περισσότερα και καταλήγοντας σ' αυτόν με τον μικρότερο αριθμό.

Να τονίσουμε εδώ ότι στις περιπτώσεις που ο αριθμός των επιγραμμάτων είναι ίδιος, για παράδειγμα υπάρχουν 8 διαφορετικοί επιγραμματοποιοί από τους οποίους επιλέξαμε 1 στον αριθμό επίγραμμα και αντίστοιχα 2 περιπτώσεις με δύο δείγματα γραφής ο καθένας, θα ξεκινήσουμε με εκείνα τα επιγράμματα που παρουσιάζουν μεγαλύτερη νοηματική συνάφεια και συγγένεια. Να αναφέρουμε ότι στο τέλος θα παραθέσουμε δύο που σώθηκαν ανώνυμα και ένα υπό τον τίτλο «Άδηλον».

Αναλυτικότερα, σχετικά με το θέμα της δύστροπης συζύγου, τις ατυχίες του παντρεμένου, αλλά και των δυσκολιών να αναθρέψει τα παιδιά του και την οικογένειά του, βρέθηκαν 30 επιγράμματα από 15 διαφορετικούς επιγραμματοποιούς τα οποία και θα παρουσιάσουμε με την εξής σειρά:

1. Παλλάδας ο Αλεξανδρεύς με 11 επιγράμματα.
2. Λουκίλλιος με 4 επιγράμματα.
3. Ρουφίνος με 2 επιγράμματα.
4. Καλλίμαχος με 2 επιγράμματα.
5. Καλλικτήρ με 1 επίγραμμα.
6. Αυτομέδων με 1 επίγραμμα.
7. Γλύκων με 1 επίγραμμα.
8. Ποσειδίππος ή Πλάτων ο Κωμικός με 1 επίγραμμα.
9. Αντίπατρος Θεσσαλονικεύς με 1 επίγραμμα.
10. Μάρκος Αργεντάριος με 1 επίγραμμα.
11. Μακεδόνιος Θεσσαλονικεύς με 1 επίγραμμα.
12. Λεωνίδας Ταραντίνος με 1 επίγραμμα.
13. Άδηλον.
14. Αωνύμου.
15. Αδέσποτον.

ΠΑΛΛΑΔΑΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Καταγόμενος από τη Χαλκίδα, ο Παλλαδάς ονομάστηκε Αλεξανδρεύς, επειδή έδρασε κυρίως στην Αλεξάνδρεια, ασκώντας το επάγγελμα του δασκάλου και γράφοντας παράλληλα επιγράμματα. Έχουν προταθεί τουλάχιστον δύο θεωρίες για την εποχή στην οποία έζησε, καθώς η παραδοσιακή εκτίμηση των ημερών του τον θέλει να έζησε από το 360 έως το 450 μ.Χ., ενώ στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η ζωή του επανατοποθετήθηκε από το 319 έως το 400 μ.Χ.¹²⁶ Οι παραπάνω τοποθετήσεις βασίζονται κυρίως σε συγκεκριμένα λήμματα της Ελληνικής Ανθολογίας που αναφέρονται είτε στους εκάστοτε τοπικούς άρχοντες, όπως ο Ουαλεντινιανός και ο Ουάλεντος, είτε στον ‘οίκο της Μαρίνης’, παλάτι αφιερωμένο στη νεότερη κόρη του αυτοκράτορα Αρκαδίου (395 – 408 μ.Χ.). Ιδιαίτερο σημείο αναφοράς πρέπει να αποτελέσει και η έμπνευση ενός επιγράμματος (Θ’ 400) από τον τραγικό θάνατο της Υπατίας (415 μ.Χ.), κάτι που συμφωνεί περισσότερο με την πρώτη εκδοχή.¹²⁷ Το ίδιο αλλά και παρόμοια επιγράμματα υπήρξαν αφορμή για να θεωρήσει ο Reiske πως παρέμεινε σε όλη τη ζωή του πιστός στην αρχαιοελληνική θρησκεία.¹²⁸

Η ποιητική φυσιογνωμία του Παλλαδά, έτσι όπως τουλάχιστον σκιαγραφείται μέσα από τα περίπου 160 επιγράμματά του, φαίνεται άκρως τολμηρή, ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη. Όπως φαίνεται, «ο Παλλαδάς είχε συγκροτήσει και ο ίδιος ανθολόγιο όπου είχε συμπεριλάβει τα δικά του επιγράμματα. Το ανθολόγιο αυτό διέσωσε και περιέλαβε στον «Κύκλο» του περίπου δύο αιώνες αργότερα ο Αγαθίας, ο οποίος πιθανά να το ανακάλυψε κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Αλεξάνδρεια. Έτσι τα επιγράμματα του Παλλαδά έφτασαν μέχρι τις μέρες μας, αφού ο «Κύκλος» του Αγαθία, ο «Στέφανος» του Μελεάγρου, ο «Στέφανος» του Φιλίππου και η «Μούσα παιδική» του Στράτωνος αποτέλεσαν το μεγαλύτερο μέρος της Ανθολογίας του Κεφαλά»¹²⁹.

Στο έργο του ο Παλλαδάς εκφράζει την έντονη απογοήτευση, την αποστροφή, αλλά και την αηδία του για τη ζωή του, τόσο την οικογενειακή όσο και γενικότερα την κοινωνική.

¹²⁶ A. Cameron, «Notes on Palladas», *The Classical Quarterly* 15, 1965, σ. 219-225.

¹²⁷ K. W. Wilkinson, «Palladas and the Age of Constantine», *The Journal of Roman Studies* 99, 2009, σ. 36-39.

¹²⁸ *Ανθολογία Ελληνική*, τ. I', σ. 59.

¹²⁹ Τ. Παπανικολόπουλος, *Παλλαδάς ο Αλεξανδρεύς και το τέλος μιας εποχής*, Αθήνα, εκδ. Πολύτυπο, 2004, σ. 42.

Τέλος, «φαίνεται πως είχε γίνει γνωστός όσο ακόμη ζούσε, αφού ένα από τα επιγράμματά του (I'87) ήταν γραμμένο στον τοίχο ενός δημόσιου αποχωρητηρίου στην Έφεσο»¹³⁰.

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι στην συγκεκριμένη κατηγορία θα εξετάσουμε 11 επιγράμματα του Παλλαδά, από τα οποία 4 είναι επιδεικτικά, 2 προτρεπτικά, 3 σκωπτικά, 1 ερωτικό και τέλος 1 αμφισβητούμενο. Για την αμφισβήτηση στην οποία τέθηκε θα μιλήσουμε αναλυτικά όταν το εξετάσουμε.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΧ

ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

165.

ΠΑΛΛΑΔΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

Ὅργη τοῦ Διὸς ἐστὶ γυνὴ πυρὸς ἀντιδοθεῖσα, δῶρον ἀνηρὸν τοῦ πυρὸς ἀντίδοτον. Ἄνδρα γὰρ ἐκκαίει ταῖς φροντίσιν ἠδὲ μαραίνει καὶ γῆρας προπετὲς τῇ νεότητι φέρει. Οὐδ' ὁ Ζεὺς ἀμέριμος ἔχει χρυσοθρόνον Ἥρην· πολλάκι γοῦν αὐτὴν ῥίψεν ἀπ' ἀθανάτων ἠέρι καὶ νεφέλῃσι μετήρορον· οἶδεν Ὅμηρος καὶ Δία συγγράψας τῇ γαμετῇ χόλιον. Οὕτως οὐδέποτ' ἐστὶ γυνὴ σύμφωνος ἀκοίτη οὐδὲ καὶ ἐν χρυσέῳ μιγνυμένη δαπέδῳ.¹³¹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η γυναίκα είναι η οργή του Δία που δόθηκε σε ανταπόδοση ως ενοχλητικό δώρο για το κλοπιμαίο πυρ. Γιατί τον άνδρα καίει με τις φροντίδες και τον μαραίνει και θα φέρει στους νέους ένα πρόωρο γήρας. Ούτε ο Δίας με την Ήρα είναι αμέριμος στον χρυσό του θρόνο· και πολλές φορές έριχνε αυτή από τον ουρανό των αθανάτων ανάμεσα σε ανέμους και σύννεφα. Ο Όμηρος το γνωρίζει. Και τον Δία παρουσιάζει χόλιο προς τη σύζυγό του. Έτσι, η σύζυγος με τον ομόκοιτό της ποτέ δεν είναι σύμφωνοι ακόμη και όταν ενώνονται σε χρυσό δάπεδο.

ΣΧΟΛΙΑ

Η άποψη ότι η γυναίκα δόθηκε σαν αντίδοτο του πυρός υπάρχει από πολύ παλιά και τη διεκήρυξε ήδη ο Ησίοδος στο έργο του «Έργα και Ημέραι» (57-58)

¹³⁰ *Ανθολογία Ελληνική*, τ. ΙΑ', σ. 59.

¹³¹ W.R. Paton, *The Greek Anthology III*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1925, σ. 86.

«τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες τέρπωνται κατὰ θυμόν, ἐὼν κακὸν ἀμφαγαπῶντες»¹³².

Στο συγκεκριμένο ἐπίγραμμα, ὅπως φαίνεται, ὁ Παλλαδάς δεν ἐστιάζει στη δική του «οργή», ὅπως θα δούμε παρακάτω, ἀλλὰ ἐκφράζει γενικότερα τὴν ἀποψή του γιὰ τὸ γυναικεῖο φύλο. Χαρακτηρίζεται «ὀργὴ τοῦ Διὸς» που δόθηκε ὡς ἀντίποινα γιὰ τὴν κλοπὴ τῆς φωτιάς.

Εἶναι τέτοια ἡ δύναμη καὶ ἡ μοχθηρία τῆς γυναίκας που φθείρει τὸν ἄνδρα καὶ κατακαίει τὴν ψυχὴ του με τὶς μέριμνες καὶ τὶς συνεχόμενες ἀπαιτήσεις («Ἄνδρα γὰρ ἐκκαίει ταῖς φροντίσιν ἠδὲ μαραίνει»). Τυπικότερο δείγμα αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς θα μπορούσαμε νὰ δούμε στὸ πρόσωπο τῆς κυρίας Πτωχοπροδρόμου, ἡ ὁποία με τὶς συνεχόμενες ἀπαιτήσεις τῆς (Α' 42-112) («Οὐ φέρω γάρ, ᾧ δέσποτα, τὴν ταύτης μοχθηρίαν, τούς καθ' ἡμέραν χλευασμούς καὶ τὰς ὄνειδισίας· «τό κύρι, οὐκ ἔχεις προσοχήν», τό «κύρι, πῶς το λέγεις;», τό «κύρι, τί προσέθηκας;» τό «κύρι, τί ἐπεκτήσω; Ποῖον ἱμάτιον μέ ἔραψες; Ποῖον δίμιτον μέ ἐπόικες; Καὶ ποῖον γυρὶν με ἐφόρεσας; Οὐκ οἶδα Πασχαλίαν· ἔχεις με χρόνους δώδεκα ψυχρούς καὶ ἀσβολωμένους, οὐκ ἔβαλα ἀπὸ κόπου σου τατίκιν εἰς ποδάριν, οὐκ ἔβαλα εἰς τὴν ράχιν μου μεταξωτόν ἱμάτιν, οὐκ εἶδα εἰς τό δακτύλιν μου κρικέλλιν δακτυλίδιν, οὐδέ βραχιόλιν μέ ἔφερες ποτέ νά τό φορέσω. Οἱ ξένοι κατακόπτουσι τὰ γονικά μου ροῦχα, καὶ ἐγὼ καθέζομαι γυμνή καὶ παραπονεμένη. Ποτέ οὐκ ἐλούθην εἰς λουτόν νά μή στραφῶ θλιμμένη, ἡμέραν οὐκ ἐχόρτασα, νά μή πεινάσω δύο, στενάζω πάντοτε, θρηνῶ καὶ κόπτομαι καὶ κλαίω. Τὴν θάλασσαν τὴν μέ ἔφερες, γνωρίζεις, ἔπαρέ τὴν· τό διβλαντάριν τό κουτνὶν καὶ τό ὑψηλὸν διβίκιν, καὶ τό μεγαλογράμματον ἱμάτιν τό κνηκάτον. ἢ χάρισον ἢ πώλησον ἢ δός ὅπου κελεύεις· τὰ λουτρικά τὰ μέ ἐποικες καὶ τό κραβατοστρώσιν εἰς κληρὸν νά τὰ δέξωνται οἱ παῖδες σου πατρῶον· τὰ γονικά σου πράγματα καὶ ἡ οἰκοσκευὴ σου ἄρκοῦν τὰς θυγατέρας σου νά τὰς ἐξωπρὸικίσης· καὶ σύ ἄς εἶσαι σιγηρὸς καὶ ἀπομεριμνημένος. Ἐπεντρανίζεις, ἄνθρωπε, κὰν ὄλως θεωρεῖς με; ἐγὼ ἡμὴν ὑποληπτικὴ καὶ σύ ἡσὺν ματσουκάτος· ἐγὼ ἡμὴν εὐγενικὴ καὶ σύ πτωχὸς πολίτης, σύ εἶσαι Πτωχοπρόδρομος καὶ ἐγὼ ἡμὴν Ματσουκίνη, σύ ἐκοιμῶ εἰς τό ψιαθὶν καὶ ἐγὼ εἰς τό κλινάριν· ἐγὼ εἶχον προῖκα περισσὴν, καὶ σύ εἶχες ποδοκόπιν, ἐγὼ εἶχον ἀσημοχρύσαχον, καὶ σύ εἶχες σκαφοδούγας καὶ σκάφην τοῦ ζυμώματος καὶ μέγαν πυροστάτην· καθέζεσαι εἰς τό ὀσπίτιν μου καὶ ἐνοίκιον οὐ φροντίζεις, τὰ μάρμαρα ἠφανίσθησαν, ὁ πάτος συνεπτώθη, τὰ κεραμίδια ἐλύθησαν,

¹³² Σ. Γκιργκένης, *Ἡσίοδος, Ἔργα καὶ Ἡμέρες, Θεογονία, Ἡ Ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλέη, Μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα του*, ἐκδ. Ζήτηρος, 2001, σ. 90.

τό στέγος ἔσαπρώθη, οἱ τοῖχοι καταπίπτουσιν, ἐξεχερσώθη ὁ κῆπος, κοσμήτης οὐκ ἀπέμεινεν, οὐ γύψος οὐδέ σπέτλον οὐδέ ρηγλίν μαρμάρινον, οὐ συγκοπή μετρία· αἱ θύραι συνεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου πᾶσαι, τά κάγκελα ἐξηλώθησαν ἀπ' ἄκρας ἕως ἄκραν, καί τά σθηθαῖα ἔπεσον τά πρὸς τό περιβόλιν. Θύραν οὐκ ἤλλαξας ποτέ, σανίδιν οὐ κὰν ψίχα, ποτέ οὐκ ἐξεκεράμωσας, οὐδέ ἀνερράψω τοῖχον, οὐ τέκτονα ἐκάλεσας, ἵνα τὸν περιράψῃ, οὔτε καρφίν ἠγόρασας νά ἐμπήξῃς εἰς σανίδιν· βλέπουν σε τά ψυχάρια μου καί ἔχουν σε ὡς αὐθέντην, φοβοῦνται, παραστήκονται, δουλεύουν καί τιμῶσιν· ἐγὼ κρατῶ τό ὀσπίτιν σου καί τήν ὑποταγήν σου, δουλεύω τά παιδιά σου παρά βαβάν καλλίστην, οἰκονομῶ τά κατά σέ, τρέχω, μοχθῶ, διώκω, καί κάμνω λινοβάμβακον ἱμάτιν καί φορῶ το· ἔχεις με κουρατόρισσαν, ἔχεις με ἀναπλαρέαν, καί κάμνω καί τά μαλλωτά, κάμνω καί τά ναρθήκια· ἔχεις με ψιλονήτριαν, καί κάμνω τό λινάριν, κάμνω ὑποκαμισόβρακα, στιβάζω τό βαμβάκιν· ἔχεις με προσμονάριον ὁμοῦ καί ἐκκλησιάρχη, καί κανονάρχη, σὺν αὐτοῖς καί χωρικόν νοτάρην· καί σύ καθέζεσαι ὡς πωλίν χωσμένον εἰς τό βρῶμα, καί καθ' ἡμέραν προσδοκᾷς τί νά σέ παραβάλω. Τό τί σέ θέλω ἐξαπορῶ, τό τί σέ χρήζω οὐκ οἶδα· ἂν οὐκ ἐθάρρεις κολυμβᾶν, κολυμβητής μὴ ἐγένου, ἀλλ' ἄς ἐκάθου σιγηρός καί ἀπομεριμνημένος, καί ἄς ἔκνηθες τήν λέπραν σου, καί ἄς ἠφηνες ἐμέναν. Εἰ δέ κομπώσῃς ἤθελες καί λάβειν καί πλανήσειν, ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου, καπήλου θυγατέρα, κουτσοπαρδάλαν τίποτε, γυμνήν, ἠπορημένην, ἢ χορταρίναν τρυφηλήν ἀπό τά Μανινέα· καί τί μέ παρωδήγησας τήν ἀπορφανισμένην μέ τά συχογυρίσματα καί μέ τὰς κομπωσίας, καί μέ τούς ὀψικάτορας καί τό πολύν ὀψίκιν»¹³³ τόσο για την ίδια (Α' 49-62, «οὐκ ἔβαλα ἀπό κόπου σου τατίκιν εἰς ποδάριν, οὐκ ἔβαλα εἰς τήν ράχιν μου μεταξωτόν ἱμάτιν, οὐκ εἶδα εἰς τό δακτύλιν μου κρικέλλιν δακτυλίδιν, οὐδέ βραχιόλιν μέ ἔφερες ποτέ νά τό φορέσω. Οἱ ξένοι κατακόπτουσι τά γονικά μου ροῦχα, καί ἐγὼ καθέζομαι γυμνή καί παραπονεμένη. Ποτέ οὐκ ἐλούθην εἰς λουτόν νά μὴ στραφῶ θλιμμένη, ἡμέραν οὐκ ἐχόρτασα, νά μὴ πεινάσω δύο, στενάζω πάντοτε, θρηγῶ καί κόπτομαι καί κλαίω. Τήν θάλασσαν τήν μέ ἔφερες, γνωρίζεις, ἔπαρέ την· τό διβλαντάριν τό κουτνίν καί τό ὑψηλόν διβίκιν, καί τό μεγαλογράμματον ἱμάτιν τό κνηκάτον. ἢ χάρισον ἢ πώλησον ἢ δός ὅπου κελεύεις· τά λουτρικά τά μέ ἔποικες καί τό κραβατοστρώσιν»¹³⁴, ὅσο για τα παιδιά τους (Α' 63-65, «εἰς κληρον νά τά δέξωνται οἱ παῖδες σου πατρῶον τά γονικά σου πράγματα καί ἡ οἰκοσκευή σου ἀρκοῦν τὰς θυγατέρας σου νά

¹³³ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 154-156.

¹³⁴ Ο.π., σ. 154-155.

τάς εξωπροικίσης»¹³⁵, αλλά και για το σπίτι τους (Α΄ 75-87, «καθέζεσαι εἰς τὸ ὀσπίτιν μου καὶ ἐνοίκιον οὐ φροντίζεις, τὰ μάρμαρα ἠφανίσθησαν, ὁ πάτος συνεπτώθη, τὰ κεραμίδια ἐλύθησαν, τὸ στέγος ἐσαπρώθη, οἱ τοῖχοι καταπίπτουσιν, ἐξεχερσώθη ὁ κῆπος, κοσμήτης οὐκ ἀπέμεινεν, οὐ γύψος οὐδὲ σπέτλον οὐδὲ ῥηγλὶν μαρμάρινον, οὐ συγκοπὴ μετρία· αἱ θύραι συνεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου πᾶσαι, τὰ κάγκελλα ἐξηλώθησαν ἀπ’ ἄκρας ἕως ἄκραν, καὶ τὰ στηθαῖα ἔπεσον τὰ πρὸς τὸ περιβόλιν. Θύραν οὐκ ἤλλαξας ποτέ, σανίδιν οὐ κὰν ψίχα, ποτὲ οὐκ ἐξεκεράμωσας, οὐδὲ ἀνερράψω τοῖχον, οὐ τέκτονα ἐκάλεσας ἵνα τὸν περιράψῃ, οὔτε καρφὶν ἠγόρασας νὰ ἐμπήξῃς εἰς σανίδιν·») ¹³⁶ φθείρει και κατακαίει τον ομόκοιτό της, ο οποίος ακόμη κι αν φαίνεται να γελάει έχει (Α΄ 16-17) «πόνον ἄπειρον καὶ θλίψιν βαρυτάτην καὶ χαλεπὸν ἀρρώστημα καὶ πάθος ἀλλὰ πάθος!».

Κοινό συμπέρασμα που αναδύεται από το ἔργο τόσο του Παλλαδά όσο και του Πτωχοπροδρομοῦ εἶναι ὅτι «οὔτως οὐδέποτ’ ἐστὶ γυνὴ συμφώνος ἀκοίτη οὐδὲ καὶ ἐν χρυσέῳ μιγνυμένη δαπέδῳ».

166.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Πᾶσαν Ὅμηρος ἔδειξε κακὴν σφαλερὴν τε γυναῖκα, σῶφρονα καὶ πόρνην, ἀμφοτέρας ὄλεθρον. Ἐκ γὰρ τῆς Ἑλένης μοιχευσαμένης φόνος ἀνδρῶν καὶ διὰ σωφροσύνην Πηνελόπης θάνατοι. Ἰλιάς οὖν τὸ πόνημα μιᾶς χάριν ἐστὶ γυναικός, αὐτὰρ Ὀδυσσεΐη Πηνελόπη πρόφασις.¹³⁷

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάθε γυναῖκα ὁ Ὅμηρος τὴν παρουσίασε κακὴ και σφαλερὴ, συνετὴ και πόρνη, και οι δύο ολέθριες. Εξαιτίας τῆς Ἑλένης τῆς μοιχαλίδας, (προκλήθηκαν) ἀνδροφονίες και θάνατοι ἀπὸ τῆ σωφροσύνη τῆς Πηνελόπης. Η Ἰλιάδα λοιπὸν εἶναι τὸ ποίημα (που δημιουργήθηκε) εξαιτίας μιᾶς γυναίκας και ἡ Ὀδύσσεια (εἶχε ως) πρόφαση τὴν Πηνελόπη.

ΣΧΟΛΙΑ

Τὸ συγκεκριμένο ἐπίγραμμα δεν ἔχει ἀμεση σχέση και συνάφεια με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Ὡστόσο ἐπιλέξαμε να το ἐντάξουμε στην ἐργασία μας

¹³⁵ Ὁ.π., σ. 155.

¹³⁶ Ὁ.π., σ. 155.

¹³⁷ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 86.

για να καταστήσουμε σαφές το γενικότερο πλαίσιο στο οποίο γράφει ο Παλλαδάς, όπου στο σύνολό του παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με τον Πτωχοπρόδρομο.

Και στο παρόν επίγραμμα, όλες οι γυναίκες παρουσιάζονται αιτίες καταστροφής, είτε είναι πόρνες είτε είναι συνετές.

167.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Ὁ Ζεὺς ἀντὶ πυρὸς πῦρ ὄπασεν ἄλλο, γυναῖκας· εἶθε δὲ μήτε γυνή, μήτε τὸ πῦρ ἐφάνη. Πῦρ μὲν δὴ ταχέως καὶ σβέννυται· ἡ δὲ γυνή πῦρ ἄσβεστον, φλογερόν, πάντοτ' ἀναπτόμενον.¹³⁸

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αντί για τη φωτιά ο Δίας πρόσθεσε άλλο πυρ, τις γυναίκες· εἶθε να μην είχε εμφανιστεί ούτε η γυναίκα ούτε η φωτιά. Το μεν πυρ γρήγορα σβήνει το άλλο πυρ η γυναίκα (είναι) άσβεστο, φλογερό και πάντα αναμμένο.

ΣΧΟΛΙΑ

Και για το συγκεκριμένο απόσπασμα τα σχόλια κυμαίνονται στο ίδιο επίπεδο με το προηγούμενο. Ο ποιητής μιλάει γενικά και αόριστα για το γυναικείο φύλο, παρομοιάζοντάς το με φωτιά. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στους δύο τελευταίους στίχους, η φωτιά μπορεί να σβήσει, η γυναίκα όμως παραμένει άσβεστη, ολόφλογη και πάντα ανάβει!

Τυπικότερο δείγμα η οξύθυμη σύζυγος του Πτωχοπρόδρομου, η οποία είναι στις επάλξεις όταν πρόκειται να καβγαδίσει με τον «τεμπέλη» σύζυγό της.

Τέτοια είναι τα πάθη που και ο Παλλαδάς υποφέρει ώστε φτάνει στο σημείο να ξεστομίσει: «εἶθε δὲ μήτε γυνή, μήτε τὸ πῦρ ἐφάνη», που σημαίνει «μακάρι ποτέ να μην είχε εμφανιστεί ούτε η γυναίκα, ούτε η φωτιά».

168.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Μῆνιν οὐλομένην γαμετὴν ὁ τάλας γεγάμηκα καὶ παρὰ τῆς τέχνης μῆνιδος ἀρξάμενος. Ὡμοὶ ἐγὼ πολύμηνης, ἔχων τριχόλωτον ἀνάγκην, τέχνης γραμματικῆς καὶ γαμετῆς μαχίμης.¹³⁹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

¹³⁸ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 86.

¹³⁹ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 86-88.

Παντρεύτηκα ο δύσμοιρος μια οργισμένη σύζυγο και από την άλλη έχω την τέχνη που ξεκινάει από τη «μῆνιν». Αλλοίμονο εγώ ο δύσμοιρος, έχω την ανάγκη της εντελώς μισητής τέχνης της γραμματικής και της «μάχιμης» συζύγου.

ΣΧΟΛΙΑ

Μέσα σε λίγους μόλις στίχους ο Παλλαδάς εκφράζει την απογοήτευσή του τόσο για τη σύζυγό του που την χαρακτηρίζει «οὐλομένην» και «μάχιμη» όσο και για την τέχνη της γραμματικής. Παρουσιάζεται μάλιστα ως θύμα αυτών των δύο.

Το συγκεκριμένο επίγραμμα αποτελεί τυπικό δείγμα του θέματος της παρούσας διατριβής και της προσπάθειάς μας να αναδείξουμε πως, ίσως, στα επιγράμματα του Παλλαδά (και όχι μόνο όπως θα δούμε παρακάτω) να βρίσκεται η ρίζα της ιδέας που γίνεται ευρέως γνωστή πολύ αργότερα μέσω του Πτωχοπροδρόμου. Σαν να έχουμε δηλαδή μια πρώιμη πτωχοπροδρομική προσπάθεια (του Παλλαδά).

Στο παρόν επίγραμμα έχουμε σχεδόν ατόφια την ιδέα που εκφράζεται τόσο στο Α' ποίημα σχετικά με τη δύστροπη σύζυγο από την οποία υποφέρει ο ήρωάς μας, όσο και στο Γ' ποίημα όπου ο Πτωχοπρόδρομος αναθεματίζει τη μόρφωση, από την οποία εξίσου υποφέρει αφού έχει φτάσει σε σημείο πείνας και πενίας. Να σημειώσουμε, πως όσον αφορά αυτό το κομμάτι θα το εξετάσουμε παρακάτω στο σχετικό κεφάλαιο.

Μάλιστα άκρως ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι πέρα από τη σαφή νοηματική συνάφεια, υπάρχουν και λεξιλογικές ομοιότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πως τόσο ο Παλλαδάς, όσο και ο Πτωχοπρόδρομος χρησιμοποιούν ακριβώς τον ίδιο χαρακτηρισμό για την εριστική και κακή σύζυγό τους. Και όχι μόνο αυτό, αλλά και οι δύο αυτοχαρακτηρίζονται με το ίδιο ακριβώς επίθετο.

Πιο συγκεκριμένα, ο Παλλαδάς ξεκινάει τα «παράπονά» του αυτοχαρακτηριζόμενος ήδη από τον πρώτο στίχο ως «τάλας» αφού παντρεύτηκε μια οργισμένη σύζυγο. Γράφει χαρακτηριστικά: «Μῆνιν οὐλομένην γαμετήν ὁ τάλας γεγάμηκα».

Αντίστοιχα, ίδια συναισθήματα τρέφει και ο Πτωχοπρόδρομος: «καὶ φιλευσπλάγχως ἄκουσον ἄπερ ὁ τάλας γράφω»¹⁴⁰ (Α' 14). Και παρακάτω: «Ὡς δ' οὐδὲ ράβδον ἐφευρεῖν ὁ τάλας ἠδυνήθην»¹⁴¹ (Α' 172).

¹⁴⁰ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 153.

¹⁴¹ Ο.π., σ. 158.

Να σημειώσουμε εδώ παρενθετικά ότι εφόσον το επίγραμμα θα εξεταστεί και παρακάτω, στην κατηγορία σχετικά με τα δεινά του πεινασμένου γραμματικού, οι αντίστοιχες λεξιλογικές ομοιότητες που υπάρχουν και με εκείνο το κομμάτι, θα εξεταστούν στη συγκεκριμένη ενότητα. Ας περάσουμε τώρα στο κομμάτι της συζύγου, η οποία και τις δύο περιπτώσεις χαρακτηρίζεται «μάχιμη».

Στον τέταρτο στίχο του επιγράμματος αναφέρεται: «τέχνης γραμματικής και γαμετῆς μαχίμης», αντίστοιχα στο Α΄ ποίημα του Πτωχοπροδρόμου στον στ. 23: «ἀλλὰ μαχίμου γυναικὸς πολλὴν εὐτραπείαν»¹⁴², αλλά και στον στ. 269: «παρὰ μαχίμου γυναικὸς καὶ τρισαλιτηρίας»¹⁴³.

Εν κατακλείδι, στο επίγραμμα 168 που ανήκει στο ένατο (ΙΧ) βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας οι σαφείς ομοιότητες που είναι όχι μόνο νοηματικές, αλλά και λεξιλογικές ίσως μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για πιθανή εξάρτηση του Πτωχοπροδρόμου από το συγκεκριμένο επίγραμμα, αλλά και από άλλα, γεγονός βέβαια το οποίο θα προσπαθήσουμε να στηρίξουμε και στη συνέχεια της εργασίας μας.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι΄

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στο Ι΄ Βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας συναντάμε 29 επιγράμματα του Παλλαδά του Αλεξανδρέως, αν και η πατρότητα του 32^ο αμφισβητείται. Από το σύνολο αυτών των επιγραμμάτων, στη συγκεκριμένη κατηγορία, θα μας απασχολήσουν μόνο δύο από αυτά, τα υπ΄ αριθμόν 55 και 86.

55.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἄν πάνυ κομπάζης προστάγμασι μὴ ὑπακούειν τῆς γαμετῆς, ληρεῖς. Ὅυ γὰρ ἀπὸ δρυὸς εἶ, οὐδ' ἀπὸ πέτρης, φησίν· ὃ θ' οἱ πολλοὶ κατ' ἀνάγκην πάσχομεν ἢ πάντες, καὶ σὺ γυναικοκρατῆ· εἰ δ' Ὅυ σανδαλίω φῆς τύπτομαι οὐδ' ἀκολάστου οὔσης μοι γαμετῆς χρή με μύσαντα φέρειν, δουλεύειν σε λέγω μετριώτερον, εἶ γε πέπρασαι σῶφροني δεσποίνῃ μηδὲ λίαν χαλεπῇ.¹⁴⁴

¹⁴² Ὁ.π., σ. 154.

¹⁴³ Ὁ.π., σ. 161.

¹⁴⁴ W.R. Paton, *The Greek Anthology IV*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1918, σ. 30.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Αν καυχίεσαι πολύ ότι δεν υπακούς στα προστάγματα της συζύγου σου, λες ανοησίες. "Γιατί δεν είσαι ούτε από βελανιδιά ούτε από πέτρα", όπως λένε· αυτό που πολλοί από ανάγκη παθαίνουμε ή όλοι, και εσύ γυναικοκρατείσαι. Αν λες "Δεν με χτυπάει με το σανδάλι, ούτε έχω καμία ακόλαστη σύζυγο που πρέπει να την υποφέρω με κλειστά μάτια", εγώ λέω ότι έχεις πιο μέτρια δουλεία, καθώς «έχεις πουληθεί» σε δέσποινα συνετή και όχι χαλεπή.

ΣΧΟΛΙΑ

Το επίγραμμα κινείται στο ίδιο μοτίβο. Ήδη από τους δύο πρώτους στίχους ο ποιητής χαρακτηρίζει ανόητο όποιον καυχιέται ότι δεν υπακούει στις προσταγές της συζύγου του, κάτι που θεωρεί αδύνατον. Αντίστοιχα, το Α΄ Πτωχοπροδρομικό ποίημα βρίθει από αποσπάσματα που είναι γεμάτα από προσταγές και απαιτήσεις της συζύγου που με σχεδόν απόλυτη υποταγή τα υπομένει ο ήρωάς μας.

Χαρακτηριστικά, στους στ. 42-112 (βλ. σελ. 54-55) και 142-154 (βλ. σελ. 44-45) στα οποία η γυναίκα με ύφος έντονο υπενθυμίζει στον σύζυγο τις υποχρεώσεις του, γνωστοποιεί τις απαιτήσεις της και τονίζει τις ανάγκες της οικογένειάς της. Φυσικά, ο Πτωχοπρόδρομος υπακούει στις διαταγές, όπως αναφέρεται και στο συγκεκριμένο επίγραμμα, κάτι που γίνεται φανερό από τους εξής στίχους:

«Διὰ τὴν ψυχὴν σου, Πρόδρομε, καθίζου σιγηρὸς σου,
ὅσα κὰν λέγη βάσταζε καὶ φέρε τα γενναίως»¹⁴⁵.

Πιο κάτω στο επίγραμμα, φαίνεται να θεωρείται τυχερός ο άνδρας που δεν τον χτυπάει η γυναίκα του, καθώς σ' αυτή την περίπτωση «έχει πουληθεί» σε συνετή σύζυγο!!!

Στον Πτωχοπρόδρομο αντίστοιχα (Α΄ 35-39):

«Εἰ δὲ πολλάκις δόξει τὴν καὶ φθάσει ὁ καρκατσάς της
καὶ ὀρίσει τὰ ψυχάρια της καὶ τὴν πρωτοβαβάν της
καὶ πιάσουν καὶ ταυρίσουν με καὶ σύρουν με εἰς τὴν μέσην,
καὶ δώσουν με τὰ τρίκωλα καὶ τὰ χαρακτηριστικά μου,
τίς ἔλθη καὶ ἐκδικήση με καὶ ἐκβάλῃ με ἀπ' ἐκείνης;»¹⁴⁶.

Παρακάτω όταν δεν θα δράσει η ίδια, αλλά θα προστάξει τα αδέρφια της (Α΄ 148-149):

¹⁴⁵ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 158.

¹⁴⁶ Ο.π., σ. 154.

«Ἄν ἴδωσι τὰ ὀμμάτιά μου ποτὲ τοὺς ἀδελφούς μου,
καὶ οὐ πιάσουν καὶ ἀψιδώσουν σε καὶ δεῖξουν καὶ
τελέσουν»¹⁴⁷.

Ἀλλά και με το αποκορύφωμα στους στ. Α΄ 175-177 όπου οι «πολεμικές» της τεχνικές παρουσιάζονται εφάμιλλες των ακριτών:

«Πανάχραντέ μου, κράτει την, ἐμπόδιζε, Χριστέ μου,
μὴ παίξη κοντογύρισμα καὶ ἐπάρη τὸ ραβδὶν μου
καὶ δώση καὶ ποιήση με στραβὸν παρὰ διαβόλου»¹⁴⁸.

Ὡς προς τις λεξιλογικές ομοιότητες, θα σταθούμε μόνο σε μία λέξη, και δεν είναι άλλη από τη λέξη «λήρος» που σημαίνει την ανόητη ομιλία, την ανοησία, τη ματαιολογία.¹⁴⁹ Στον δεύτερο στίχο του επιγράμματος εντοπίζεται με τη μορφή ρήματος: «τῆς γαμετῆς, ληρεῖ».

Στον Πτωχοπρόδρομο, αντίστοιχα με τη μορφή ουσιαστικού (Α΄ 120): «ψευδῆ τὰ πάντα, δέσποτα, καὶ λῆρον ὀνομάζω». Εντοπίζεται επίσης και στο κριτικό υπόμνημα του Β΄ ποιήματος: 19-16: ὡς λῆρος (λύρα cod.) λογισθήσομαι και πλήρης φληναφίας.¹⁵⁰

Σημειωτέον, πως σε όλα τα παραπάνω αποσπάσματα η λέξη χρησιμοποιείται ακριβώς με την ίδια σημασία.

86.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ὁὐ δαψιλῶς μὲν, ἀλλ’ ὅμως κἀγὼ τρέφω παῖδας, γυναῖκα, δοῦλον, ὄρνιθας,
κύνα· κόλαξ γὰρ οὐδεὶς τοὺς ἐμούς πατεῖ δόμους.¹⁵¹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Ἄν και ὄχι σπάταλα, τρέφω και ἐγὼ παιδιά, γυναῖκα, δούλο, κότες, σκύλο·
γιατί κανένας κόλακας δεν πατάει στο δικό μου σπίτι.

¹⁴⁷ Ὁ.π., σ. 157.

¹⁴⁸ Ὁ.π., σ. 158.

¹⁴⁹ Βλέπε το λήμμα «λήρος», Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τ. III, σ. 38.

¹⁵⁰ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 164.

¹⁵¹ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 46.

ΣΧΟΛΙΑ

Σαν άλλος Πτωχοπρόδρομος λοιπόν που τόσο στο Α', αλλά και ειδικότερα στο Β' ποίημα απαριθμεί τα υπάρχοντα και τις ανάγκες του, εξαιτίας των οποίων με μεγάλη δυσκολία τα βγάζει πέρα, έτσι και εδώ ο Παλλαδάς «οὐ δαψιλῶς», όπως χαρακτηριστικά λέει, τα καταφέρνει, για να καταλήξει βέβαια και στο συμπέρασμα που θέλει.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

286.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Οὐδὲν γυναικὸς χειρὸν, οὐδὲ τῆς καλῆς· δούλου δὲ χειρὸν οὐδέν, οὐδὲ τοῦ καλοῦ· χρῆζεις ὅμως οὖν τῶν ἀναγκαίων κακῶν. Εὖνουν νομίζεις δοῦλον εἶναι δεσπότη; Καλὸς δ' ἂν εἴη δοῦλος <ό> τὰ σκέλη κλάσας.¹⁵²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Από τη γυναίκα τίποτα χειρότερο, ούτε κι απ' την καλή· και από τον δούλο τίποτα χειρότερο, ούτε από τον καλό· χρειάζεσαι όμως τα αναγκαία κακά. Νομίζεις πως ο δούλος είναι φιλικός προς τον δεσπότη; Καλός μπορεί να είναι ο δούλος που έσπασε τα πόδια.

ΣΧΟΛΙΑ

Από αυτό το πολύ ενδιαφέρον επίγραμμα εμείς θα σταθούμε στα στοιχεία που άμεσα μας αφορούν. Η γυναίκα, ακόμη και η πιο καλή, παρουσιάζεται ως το χειρότερο κακό, το οποίο όμως δεν παύει να είναι και αναγκαίο.

Ο Πτωχοπρόδρομος στο ποίημα Α' (18-19) αναφέρει:

«Πάθος ἀκούσας τοιγαροῦν μὴ κήλην ὑπολάβης,
μὴδ' ἄλλο τί χειρότερον ἐκ τῶν μυστικοτέρων».¹⁵³

Τίποτα άλλο χειρότερο και σε αυτή την περίπτωση από τη σύζυγό του! Να σημειώσουμε και εδώ τη λεξιλογική συνάφεια με τη χρήση των λέξεων «οὐδὲν χειρὸν» και «μὴδ' ἄλλο τί χειρότερον».

Σαφώς και στις δύο περιπτώσεις, οι σύζυγοι αναγνωρίζουν ότι η γυναίκα είναι το αναγκαίο κακό, καθώς ο μεν Παλλαδάς το εκφράζει ευθέως («χρῆζεις ὅμως οὖν

¹⁵² Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 204.

¹⁵³ Ο.π., σ. 250.

τῶν ἀναγκαίων κακῶν»), ἐνῶ ὁ Πτωχοπρόδρομος ἀπὸ τῆς μεριάς του μέσα ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ τὶς παρακλήσεις πρὸς αὐτὴ (Α΄ 223-267, «Ἐγὼ δὲ μόνος κοιμηθεὶς δίχα παραμυθίας χωρὶς δείπνου καὶ σκοτεινὰ καὶ παραπονεμένα ἠγέρθην ταχινότερον, ἦλθον ἐπὶ τὴν κλίνην καὶ δὴ πιάσας τῇ χειρὶ τὴν θύραν τῆς εἰσόδου, καὶ τὸ «κυρὰ μου» προσεῖπὼν καὶ τὸ «καλὴ σοῦ ἡμέρα», καὶ τὸ «ψυχὴ, οὐκ ἀνοίγεις μοι, καρδιά, οὐ θεωρεῖς με;» καὶ στεναγμὸν ἀπὸ ψυχῆς ἐκπέμψας ἄχρι τρίτου. Ὡς δ' οὐ φωνῆς ἀκήκοα οὐδὲ τινος λαλίας, οὐδὲ ψιλοῦ προσνεύματος, οὐ σμικροτάτου λόγου, πάλιν ὀπισθοπόδησα καὶ ἐστράφην ἐξοπίσω καὶ σύνδακρυς γενόμενος ἐγύρισα καὶ ἐκάτσα, καὶ πρὸς τὸ γεῦμα, δέσποτα, πεσὼν ἀπεκοιμήθην.»).

378.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Οὐ δύναμαι γαμετῆς καὶ γραμματικῆς ἀνέχθεσαι, γραμματικῆς ἀπόρου, καὶ γαμετῆς ἀδίκου. Ἀμφοτέρων τὰ πάθη θάνατος καὶ μοῖρα τέτυκται. Τὴν οὖν γραμματικὴν νῦν μόλις ἐξέφυγον, οὐ δύναμαι δ' ἀλόχου τῆς ἀνδρομάχης ἀναχωρεῖν· εἴργει γὰρ χάρτης καὶ νόμος Αὐσόνιος.¹⁵⁴

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Δεν μπορῶ νὰ ἀντέξω τὴ σύζυγό μου καὶ τὴ γραμματικὴ, τὴ γραμματικὴ ὡς πηγὴ φτώχειας καὶ τὴ γυναῖκα (μου) ὡς ἀδίκη. Αὐτὸ που υποφέρω καὶ ἀπὸ τὰ δύο πάθη εἶναι ὁ θάνατος καὶ ἡ μοῖρα. Ἀπὸ τὴ γραμματικὴ μόλις τώρα ξέφυγα, δεν μπορῶ ὅμως νὰ φύγω μακριὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνδρομάχη σύζυγό μου· γιατί με ἐμποδίζει τὸ συμβόλαιο καὶ ὁ Αὐσόνιος νόμος.

ΣΧΟΛΙΑ

Καὶ τὸ συγκεκριμένο ἐπίγραμμα ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸ δείγμα γραφῆς καὶ παραδείγματος αὐτοῦ που ἐπιδιώκουμε νὰ ἀναδείξουμε καὶ ὀνομάζεται πρῶτη πτωχοπροδρομικὴ ποίηση/ιδέα.

Μέσα σὲ μόλις ἕξι στίχους, ὁ Παλλαδάς ἐκφράζει τὴν πλήρη ἀπογοήτευσή του τόσο γιὰ τὴν τέχνη τῆς γραμματικῆς, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀδίκη σύζυγό του.

Ἀναθεματίζει, ὅπως κι ὁ Πτωχοπρόδρομος μεταγενέστερα, τὰ γράμματα που τὸν ἐχρυσὸν ὀδηγήσει στὴν ἀπόλυτη φτώχεια («γραμματικῆς ἀπόρου»), θέμα που ἀναπτύσσεται ἐνδελεχῶς στὸ Γ' ποίημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδίκη σύζυγό του («γαμετῆς ἀδίκου») κάτι που εἶδαμε στὸ Α' ποίημα.

¹⁵⁴ Ο.π., σ. 250.

Η άδικη σύζυγος πανταχού παρούσα στα επιγράμματα του Παλλαδά, που τόσα φαίνεται να έχει υποφέρει εξαιτίας της! Όπως θα δούμε στο επίγραμμα IX-169 τη γυναίκα του την έλεγαν Ανδρομάχη, όμως εδώ ο ποιητής με αφορμή τη σύζυγό του, χρησιμοποιεί το όνομα «ανδρο-μάχη», ως επιθετικό προσδιορισμό.

Πόσες φορές δεν είδαμε στο Α΄ ποίημα τον ήρωά μας να παραπονιέται για την άδικη και εριστική σύζυγο του; Είτε γιατί τον κακομεταχειρίζεται, είτε γιατί τον χτυπάει, είτε γιατί τον βρίζει, είτε τέλος γιατί έχει γίνει ανυπόφορη λόγω των πολλών και συνεχόμενων απαιτήσεών της. Η μόνη του αντίδραση είναι τα παράπονα προς τον αυτοκράτορα.

Μούσες λοιπόν και των δύο οι «κακές» γυναίκες τους που δεν τις αντέχουν... δεν αντέχουν όμως και μακριά τους.

Να αναφέρουμε τέλος ότι σχόλια όσον αφορά τις ομοιότητες με το θέμα της «άπόρου γραμματικής» θα γίνουν στην συγκεκριμένη ενότητα παρακάτω, όπου το επίγραμμα θα επανεξεταστεί δίδοντας βάρος στο ανάλογο σημείο.

Θα παραθέσουμε ένα ακόμη επίγραμμα του ίδιου που ανήκει στα σκωπτικά, χωρίς επιπλέον σχολιασμό, καθώς το δηλητηριώδες χιούμορ του είναι υπεραρκετό. Δεν έχει άμεση σχέση με τα Πτωχοπροδρομικά, κινείται όμως στο ίδιο πλαίσιο και μοτίβο με τα προηγούμενα.

381.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Πᾶσα γυνὴ χόλος ἐστίν· ἔχει δ' ἀγαθὰς δύο ὥρας, τὴν μίαν ἐν θαλάμῳ, τὴν μίαν ἐν θανάτῳ.¹⁵⁵

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάθε γυναίκα είναι πίκρα· έχει όμως δύο καλές στιγμές, τη μία στο υπνοδωμάτιο και την άλλη στο θάνατο.

ΒΙΒΛΙΟ V

ΕΡΩΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

71.

Τοῦ αὐτοῦ, οἱ δὲ ΠΑΛΛΑΔΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

¹⁵⁵ Ο.π., σ. 252.

Πρωτομάχου πατρὸς καὶ Νικομάχης γεγαμηκῶς θυγατέρα, Ζήνων, ἔνδον ἔχεις πόλεμον. Ζήτει Λυσίμαχον μοιχὸν φίλον, ὃς σ' ἐλεήσας ἐκ τῆς Πρωτομάχου λύσεται Ἀνδρομάχης.¹⁵⁶

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἐχεις παντρευτεί την κόρη του Πρωτομάχου και της Νικομάχης, και μέσα (στο σπίτι σου) ἔχεις τον πόλεμο/μάχη. Αναζήτησε και έναν μοιχό φίλο Λυσίμαχο που θα σε λυτρώσει από την Ἀνδρομάχη, κόρη του Πρωτόμαχου.

ΣΧΟΛΙΑ

Το ἐπίγραμμα κάνει λογοπαίγνιο με τα ονόματα τα οποία ὅλα ἔχουν δεύτερο συνθετικό τη λέξη μάχη. Ὅπως εἶδαμε και σε ἄλλα ἐπιγράμματα (ΙΧ-169) «Ἀνδρομάχη» ἦταν το πραγματικό ὄνομα της συζύγου του ποιητή, ὄνομα χαρακτηριστικότερο που ἀντιστοιχεί στον βίο και την πολιτεία της συγκεκριμένης γυναίκα. Ὡστόσο τα υπόλοιπα ονόματα φαίνεται να εἶναι ἐπινοήση του ἰδίου προκειμένου να πλέξει τον μῦθο του σατιρικού αὐτοῦ ἐπιγράμματος.¹⁵⁷ Πολύ χαρακτηριστικός ο 2^{ος} στ. «ἔνδον ἔχεις πόλεμον».

Αναρίθμητες εἶναι οι μάχες που εἶδαμε να λαμβάνουν χώρα στο Α' πτωχοπροδρομικό ποίημα μεταξύ των δύο συζύγων. Μάχες τόσο λεκτικές (Α' 42-112, βλ. σελ. 54 - 55), ὅσο και πραγματικές ὅταν οι δυο τους πιάνονται στα χέρια (Α' 178-189, «Ὡς δὴ αὐτή , θεόστεπτε , πρό τῶν λοιπῶν ἀπάντων, καί τό ψωμίν ἐκλείδωσε καί τό κρασίν ἐντάμα, φεύγει, λανθάνει, κρύπτεται, καί κλείσασα τήν θύραν ἐκάθισεν ἀμέριμνος καί ἐμέ ἀφήκεν ἔξω. Κρατῶν δέ τό σκουπόραβδον τήν θύραν ἠραξάμην· ὡς δ' ἠγανάκτησα λοιπόν κρούων σφοδρῶς τήν θύραν, εὐρών ὀπήν ἐσέβασα τ' ἄκρον τοῦ σκουποράβδου· ἐκείνη δέ πηδήσασα καί τούτου δραξαμένη ἐταύριζεν ἀπέθωσεν, ἐγὼ δέ πάλιν ἔξω· ὡς δ' ἔγνω ὅτι δύναμαι καί στερεά τήν σύρω, χαννίζει τό σκουπόραβδον, τήν θύραν παρανοίγει καί παρ' ἐλπίδα κατά γῆς καταπεσῶν ἠπλώθην»). «Μάχη», «πόλεμος», «πάθος» και «αρρώστια» εἶναι κάποιες ἀπό τις λέξεις που ἔχουν ἐπιλέξει και οι δύο να τις ἀποδώσουν με χαρακτηρισμούς ἀπολύτως σύμφωνους με τις ἐκρηκτικές πρωταγωνίστριες αὐτῶν, ὅπως εἶδαμε ἀπό τα σχετικά ἀποσπάσματα.

¹⁵⁶ W.R. Paton , *The Greek Anthology I*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1927, σ. 162.

¹⁵⁷ Παπανικολόπους Τ., *Παλλαδάς ο Αλεξανδρεύς...*, σ. 114.

Ένα ακόμη επίγραμμα του Παλλαδά θα εξετάσουμε σε αυτή την κατηγορία το οποίο ανήκει στα «Αμφισβητούμενα». Αν και ο λημματιστής σημειώνει: «εἰς τὸν μέλλοντα δις γαμῆν παραίνεσις», φαίνεται πως ορθώς ο Stadmüller το αποδίδει στον Παλλαδά.¹⁵⁸

Εἶ τις ἄπαξ γήμας πάλι δευτέρα λέκτρα διώκει, ναυηγὸς πλώει δις βυθὸν ἀργαλέον.¹⁵⁹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αν κάποιος που παντρεύτηκε επιδιώκει ξανά δεύτερη νυφική κλίνη, ο βυθός θα είναι χειρότερος και αυτός ναυαγός για δεύτερη φορά.

ΛΟΥΚΙΛΛΙΟΣ

Υπήρξε ποιητής του 1^{ου} αι. μ.Χ., ο οποίος έζησε στη Ρώμη ή σύμφωνα με άλλους στη Νεάπολη και είχε την εύνοια του αυτοκράτορα Νέρωνα. Έγραψε δύο βιβλία με επιγράμματα, από τα οποία τα περισσότερα είχαν σατιρικό χαρακτήρα. Στο επίκεντρο της διακωμώδισής αυτών βρίσκονταν τύποι ανθρώπων, αλλά και ήθη της εποχής εκείνης, αποτελώντας έτσι πρότυπο της ποιητικής τέχνης του Μαρτιάλη. Από τα επιγράμματα του Λουκιλλίου, κάποια υπήρχαν στο Ανθολόγιο του Διογενιανού, απ' όπου 100 περίπου παρείσφρυσαν στην Ελληνική Ανθολογία. Υπάρχει περίπτωση ο ίδιος να εξέδωσε μια αυτόνομη έκδοση με τα επιγράμματά του, από την οποία οι Βυζαντινοί ανθολόγοι άντλησαν υλικό.¹⁶⁰

Στην παρούσα ενότητα εντάξαμε 4 σκωπτικά επιγράμματα.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

79.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Εἰς Κλεόμβροτον

Πύκτης ὦν κατέλυσε Κλεόμβροτος· εἶτα γαμήσας ἔνδον ἔχει πληγῶν Ἴσθμια καὶ Νέμεα, γραῦν μαχίμην τύπτουσιν Ὀλύμπια καὶ τὰ παρ' αὐτῷ μᾶλλον ἰδεῖν

¹⁵⁸ Ο.π., σ. 314.

¹⁵⁹ Ο.π., σ. 315.

¹⁶⁰ Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 55.

φρίσσων ἢ ποτε τὸ στάδιον. Ἄν γὰρ ἀναπνεύσῃ, δέρεται τὰς παντὸς ἀγῶνος πληγὰς, ὡς ἀποδοῶ· κὰν ἀποδοῶ, δέρεται.¹⁶¹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Στον Κλεόμβροτο

Ο Κλεόμβροτος έπαψε να είναι πυγμάχος· έπειτα παντρεύτηκε και έχει μέσα (στο σπίτι του) τις γροθιές των Ίσθμιων και των Νέμεων, μια μάχη για που δίνει ολυμπιακά χτυπήματα και φρίττει να δει το σπίτι του περισσότερο απ' ότι κάποτε το στάδιο. Γιατί αν αναπνεύσει δέρνεται με τις γροθιές όλου του αγώνα, «για να εκπληρώσει το καθήκον του· κι αν το εκπληρώσει, πάλι δέρνεται»¹⁶².

ΣΧΟΛΙΑ

Ο Κλεόμβροτος φαίνεται να είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα κακοποιημένου συζύγου. Από τη στιγμή που παντρεύτηκε, γνώρισε το ξύλο από τη γυναίκα του μέσα στο ίδιο του το σπίτι, που μάλιστα τον φοβίζει πολύ περισσότερο από αυτό που συνήθιζε να υφίσταται ως επαγγελματίας πυγμάχος.

Γι' αυτόν τον λόγο, φόβος τον κυριεύει απέναντι στη μάχη για και φοβάται να αντικρίσει ακόμη και το ίδιο του το σπίτι. Αντίστοιχους φόβους απέναντι στη σύζυγό του παρουσιάζει και ο Πτωχοπρόδρομος τους οποίους και εκφράζει ανοιχτά (Α' 33-34):

«Φοβοῦμαι γὰρ τὸ στόμαν της, φοβοῦμαι τὴν ὀργὴν της,
τὰς ἀπειλὰς της δέδοικα καὶ τὴν ἀποστροφὴν της».

Ταυτόχρονα ούτε ο ίδιος απέφυγε τις χειροδικίες (Α' 35-39):

«Εἶ δε πολλάκις δόξει τὴν καὶ φθάσει ὁ καρκατσάς της
καὶ ὀρίσει τὰ ψυχάρια της καὶ τὴν πρωτοβαβάν της
καὶ πιάσουν καὶ ταυρίσουν με καὶ σύρουν με εἰς τὴν μέσην,
καὶ δώσουν μὲ τὰ τρίκωλα καὶ τὰ χαρακτηριστικά μου,
τίς ἔλθη καὶ ἐκδικήση με καὶ ἐκβάλῃ με ἀπ' ἐκείνης;».

Αλλά και στα αποσπάσματα Α' 148-154 («Ἄν ἴδωσιν τὰ ὀμμάτια μου ποτέ τούς ἀδερφούς μου, καὶ οὐ πιάσουν καὶ ἀψιδώσουν σε καὶ δείξουν καὶ τελέσουν , καὶ δῆσω σου εἰς τὸν τράχηλον τὰ τέσσερα παιδιά, καὶ βάλω εἰς τὴν καρδίαν μου τὰ γόνιμά μου κέρδη, καὶ ἐκβάλω σε ἐκ τὸ ὀσπίτιν μου μετὰ πομπῆς μεγάλης, νά ποίσω καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ὑπόληψίν σου, νά ποίσω τὴν κουδούπαν σου αὐτὴν τὴν

¹⁶¹ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 110.

¹⁶² Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 207.

μαδισμένην!») και Α΄ 175-189 («Πανάχραντέ μου, κράτει την, ἐμπόδιζε Χριστέ μου, μή παίξει κοντογύρισμα καί ἐπάρη τό ραβδίν μου καί δώση καί ποήση με στραβόν παρά διαβόλου». Ὡς δὴ αὐτή, θεόστεπτε, πρό τῶν λοιπῶν ἀπάντων, καί τό ψωμίν ἐκλείδωσε καί τό κρασίν ἐντάμα, φεύγει, λανθάνει, κρύπτεται, καί κλείσασα τήν θύραν ἐκάθισεν ἀμέριμνος καί ἐμέ ἀφήκεν ἔξω. Κρατῶν δέ τό σκουπόραβδον τήν θύραν ἠραξάμην· ὡς δ' ἠγανάκτησα λοιπόν κρούων σφοδρῶς τήν θύραν, εὐρών ὀπήν ἐσέβασα τ' ἄκρον τοῦ σκουποράβδου· ἐκείνη δέ πηδήσασα καί τούτου δραξαμένη ἐταύριζεν ἀπέθωσεν, ἐγὼ δέ πάλιν ἔξω· ὡς δ' ἔγνω ὅτι δύναμαι καί στερεά τήν σύρω, χαννίζει τό σκουπόραβδον, τήν θύραν παρανοίγει καί παρ' ἐλπίδα κατά γῆς καταπεσών ἠπλώθην»), ὅπου ὄχι μόνο καταφέρνει και βγαίνει νικήτρια ἀπό την εν λόγω μονομαχία, ἀλλά στο τέλος τον γελοιοποιεῖ κιόλας (Α΄ 190, «ὡς δ' εἶδεν ὅτι ἔπεσον, ἤρξατο τοῦ γελᾶν με»).

Τέλος, να αναφέρουμε και μια λεξιλογική ομοιότητα, καθώς τόσο ο Λουκίλλιος, ὅσο και ο Πτωχοπρόδρομος ἐπιλέγουν το ἐπίθετο «μάχιμη» για να χαρακτηρίσουν τις συμβίες τους. Κάτι που συναντήσαμε και στον Παλλαδά. «Γραῦν μαχίμην» ἀναφέρει ο ἐπιγραμματοποιός στον 3^ο στίχο, ἀλλά και ο Πτωχοπρόδρομος «μαχίμου γυναικός», στους στίχους 23 και 269.

388.

ΛΟΥΚΙΛΛΙΟΥ

Ἄχρισ ἄν ἦς ἄγαμος, Νουμήνιε, πάντα δοκεῖ σοι ἐν τῷ ζῆν εἶναι τῶν ἀγαθῶν ἀγαθά· εἶθ' ὅταν εἰσέλθῃ γαμετή, πάλιν εὐθὺ δοκεῖ σοι ἐν τῷ ζῆν εἶναι πάντα κακῶν τὰ κακά. Ἐξοὶς, Νουμήνιε, τέκνα, χαλκὸν ἔχων· πτωχὸς δ' οὐδὲ τὰ τέκνα φιλεῖ.¹⁶³

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ὅσο εἶσαι ἀγαμος, Νουμήνιε, σου φαίνονται πως ὅλα στη ζωὴ σου εἶναι τα καλά των καλῶν· ὅταν ὅμως μπει (στο σπίτι σου) σύζυγος, πάλι σου φαίνονται πως ὅλα στη ζωὴ εἶναι τα κακά των κακῶν. «Ἀλλά για χάρι των παιδιῶν». Θα ἔχεις Νουμήνιε, παιδιά εφόσον ἔχεις χρήματα· ο φτωχὸς δεν ἀγαπάει οὔτε τα παιδιά του.

ΣΧΟΛΙΑ

Επίκεντρο του συγκεκριμένου ἐπιγράμματος εἶναι δύο ἀπὸ τα θέματα που αποτελοῦν βασικούς πυλώνες του πρώτου Πτωχοπροδρομικοῦ ποιήματος και δεν

¹⁶³ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 256.

είναι άλλα από την εριστική-κακή σύζυγο και τη φτώχεια. Και ο Λουκίλλιος λοιπόν πιστός στην ιδέα πως όταν μπει γυναίκα στο σπίτι όλα στη ζωή των ανδρών, τα πράγματα αλλάζουν προς το χειρότερο («ἄχρῖς ἄν... πάντα κακῶν τὰ κακὰ»).

Επιπροσθέτως, θέλουμε να δώσουμε έμφαση στους δύο τελευταίους στίχους, όπου ο φτωχός φαίνεται πως βλέπει και τα παιδιά του ακόμη σαν βάρος, μοτίβο που ακολουθεί ο Λουκίλλιος και στα δύο επόμενα επιγράμματα όπως θα δούμε. «Ο φτωχός λοιπόν δεν αγαπάει ούτε τα παιδιά του». Ίδιας έντασης πίεση είδαμε να νιώθει και ο Πτωχοπρόδρομος από την οικογένειά του. Εκτός αυτού, πόση αγάπη κρύβει η στάση του απέναντι στα παιδιά του με αποκορύφωμα το ατύχημα του ενός, το οποίο ο ίδιος βρήκε σαν εξαιρετική ευκαιρία να τρυπώσει στο σπίτι για να γεμίσει την άδεια κοιλιά του ενώ το παιδί του «κάτω ἔκειτο ὡσπερ νεκρὸν»; (Α΄ 206-218, βλ. σελ. 46). Νοηματική συνάφεια σαφώς υπάρχει.

393.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Οὐκ ἔστιν θυγατρὸς μεῖζον βάρος· εἰ δὲ δοκεῖ σοι, Εὐκτῆμων, εἶναι κοῦφον, ἄκουσον ἐμοῦ. Ἔστιν σοί κήλη κάμοι θυγάτηρ· λάβε ταύτην καὶ δός μοι κήλας ἀντὶ μιᾶς ἑκάστον.¹⁶⁴

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Δεν υπάρχει μεγαλύτερο βάρος από τη θυγατέρα· αν νομίζεις, Ευκτήμονα, ότι είναι κούφια (λόγια αυτά), άκουσέ με. Εσύ έχεις κήλη και εγώ θυγατέρα· πάρε αυτή και δώσ' μου κήλες εκατό αντί για μία.

ΣΧΟΛΙΑ

Εδώ ο Λουκίλλιος επικεντρώνεται στην κόρη, αλλά όπως μπορούμε να συμπεράνουμε και από το προηγούμενο επίγραμμα αυτή είναι η γενικότερη στάση του όσον αφορά τα παιδιά. «Μεῖζον βάρος» τη χαρακτηρίζει και μάλιστα τη θεωρεί χειρότερη και από την κήλη την οποία σίγουρα θα προτιμούσε. Τα σχόλια που ειπώθηκαν στο προηγούμενο σχετικά με αυτό το θέμα φυσικά ισχύουν και για το συγκεκριμένο.

Επιπροσθέτως, λεξιλογικά να αναφέρουμε ότι για κήλη κάνει λόγο και ο Πτωχοπρόδρομος στον 18ο στίχο όταν προειδοποιεί τον αυτοκράτορα για όσα θ' ακούσει σχετικά με τη σύζυγό του (Α΄ 18, «Πάθος ἀκούσας τοιγαροῦν μὴ κήλην

¹⁶⁴ Ο.π., σ. 258.

ύπολάβης»). Χαρακτηριστικό είναι πως και στις δύο περιπτώσεις αναφέρονται στην κήλη ως μια πάθηση σοβαρή, η οποία όμως ωχριά απέναντι στην θυγατέρα και τη σύζυγο αντίστοιχα. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το αμέσως επόμενο επίγραμμα.

172.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Γεννηθὲν τέκνον κατεπόντισεν Αὐλὸς ὁ κνιπὸς ψηφίζων αὐτοῦ σφζομένου
δαπάνας.¹⁶⁵

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Όταν γεννήθηκε το τέκνο του, το έριξε στη θάλασσα ο
σπαγγοραμένος/φιλάργυρος Αύλος, υπολογίζοντας τις δαπάνες αν αυτό ζούσε.

ΡΟΥΦΙΝΟΣ

Άγνωστος ποιητής του 2^{ου} αι. π.Χ. με καταγωγή από τη Σάμο. Το όνομά του έχει ρωμαϊκή προέλευση, ενώ από το 9^ο επίγραμμα του πέμπτου βιβλίου της Ελληνικής Ανθολογίας με τα ερωτικά επιγράμματα, φαίνεται πως σχετιζόταν και με την Έφεσο. Ο Ρουφίνος συνέθεσε μια συλλογή με ερωτικά επιγράμματα που όπως φαίνεται, αργότερα, εμπλουτίστηκε είτε από τον ίδιο, είτε από μεταγενέστερους ανθολόγους, με επιγράμματα άλλων συγγραφέων. Αυτή μάλιστα η συλλογή αποτελεί τη βασική πηγή για το πρώτο μέρος του πέμπτου βιβλίου της Ελληνικής Ανθολογίας. Αν και τα επιγράμματα του σε γενικές γραμμές είναι επιδέξια, συχνά καταντούν κουραστικά λόγω έλλειψης πρωτοτυπίας, καθώς ως επί το πλείστον συχνές είναι οι επαναλήψεις κοινότυπων ερωτικών μοτίβων.¹⁶⁶

Στην παρούσα εργασία επιλέξαμε να εντάξουμε μόνο 2 από τα επιγράμματά του και αυτό γιατί η συνάφεια μεταξύ των δύο ποιητών είναι περισσότερο επιφανειακή. Λίγα είναι τα κοινά που εντοπίσαμε με τον Πτωχοπρόδρομο παρατηρώντας κυρίως κάποια λεκτικά παράλληλα και λιγότερο ομοιότητες ως προς το περιεχόμενο τους. Και αυτό γιατί ο Ρουφίνος αντιμετωπίζει ερωτική απόρριψη, μοτίβο κοινότυπο σε πολλά ποιήματα και επιγράμματα, ενώ από την άλλη ο Πτωχοπρόδρομος απόρριψη μέσα στον γάμο. Είναι ερωτικά αμφότερα. Λόγω του

¹⁶⁵ Ό.π., σ. 154.

¹⁶⁶ Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Β', [Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες» 835]Αθήνα, Κάκτος, 2003, σ. 58.

κοινού τους, κατά κάποιον τρόπο, θέματος θα παρουσιάσουμε αρχικά τα πρωτότυπα κείμενα με τις μεταφράσεις τους κι έπειτα θα προβούμε στον κοινό σχολιασμό και παραλληλισμό τους.

BIBLION Ε΄
ΕΠΗΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΡΩΤΙΚΑ

66.

ΡΟΥΦΙΝΟΥ

Εἰς Προδίκην ἐρωμένην

Εὐκαίρως μονάσασαν ἰδὼν Προδίκην ἰκέτευον, καὶ τῶν ἀμβροσίων ἀψάμενος γονάτων· "Σῶσον", ἔφην, "ἄνθρωπον ἀπολλύμενον παρὰ μικρόν, καὶ φεῦγον ζωῆς πνεῦμα σύ μοι χάρισαι." ταῦτα λέγοντος ἔκλαυσεν· ἀποψήσασα δὲ δάκρυ, ταῖς τρυφεραῖς ἡμᾶς χερσὶν ὑπεξέβαλεν.¹⁶⁷

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στην Προδίκη την ερωμένη - αγαπημένη

Βρήκα –τι τύχη!- την Προδίκη μόνη της και την ικέτευα πέφτοντας στα αμβρόσια γόνατά της· «Σώσε», της είπα, «έναν άνθρωπο, που σβήνει, χάνεται σε λίγο, και χάρισέ μου την ανάσα της ζωής που φεύγει». Αφού είπα αυτά, έκλαψε· έπειτα σκούπισε το δάκρυ της, και με τα τρυφερά της χέρια με έσπρωξε να φύγω.

103

ΡΟΥΦΙΝΟΥ

Εἰς Προδίκην

Μέχρι τίνος, Προδίκη, παρακλαύσομαι; ἄχρι τίνος σε γονάσομαι, στερεή, μηδέν ἀκούμενος; ἤδη καὶ λευκαὶ σοὶ ἐπισκιρτῶσιν ἔθειραι, καὶ τάχα μοὶ δώσεις ὡς Ἐκάβη Πριάμφ.¹⁶⁸

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στην Προδίκη

Μέχρι πότε, Προδίκη, θα θρηνώ στην πόρτα σου; Μέχρι πότε θα πέφτω στα πόδια σου, σκληρή, χωρίς να εισακούγομαι καθόλου; Ξεπηδούν κιόλας λευκές τρίχες στα μαλλιά σου και γρήγορα θα μου δοθείς όπως η Εκάβη στον Πρίαμο.

¹⁶⁷ Paton, *The Greek Anthology I*, σ. 160.

¹⁶⁸ Ο.π., σ. 176.

ΣΧΟΛΙΑ

Και τα δύο επιγράμματα είναι αφιερωμένα "Εἰς Προδίκην ἐρωμένην". Ο Ρουφίνος ακολουθεί το ίδιο μοτίβο, όπου ένας άντρας (πιθανά ο ίδιος) πέφτει στα πόδια και παρακαλάει την άκαρδη γυναίκα να τον λυπηθεί! Ο ίδιος παρουσιάζεται αδύναμος και θύμα μιας κατάστασης, ενώ αντίθετα η άσπλαχνη γυναίκα τον απορρίπτει χωρίς ίχνος συγκίνησης. Κάτι αντίστοιχο είδαμε και στο Α' πτωχοπροδρομικό ποίημα. Ας τα εξετάσουμε παράλληλα. Στο 66 επίγραμμα είδαμε τον άντρα να παρακαλάει την Προδίκη, προσπαθώντας μάλιστα να την καλοπιάνει κατά, κάποιον τρόπο, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Σῶσον», ἔφην, «ἄνθρωπον ἀπολλυμένον παρὰ μικρόν, καὶ φεῦγον ζωῆς πνεῦμα σὺ μοὶ χάρισα». Αντίστοιχα ο Πτωχοπρόδρομος (Α' 227-229):

«καὶ τό "κυρά μου" προσειπὼν καὶ τό «καλή σου ἡμέρα»,
καὶ τό «ψυχή, οὐκ ἀνοίγεις μοι, καρδιά, οὐ θεωρεῖς με;»
καὶ στεναγμὸν ἀπὸ ψυχῆς ἐκπέμψας ἄχρι τρίτου»¹⁶⁹.

Επιπροσθέτως, τόσο στα δύο επιγράμματα, όσο και στο Α' ποίημα, η άσπλαχνη γυναίκα αφήνει τον άνδρα έξω από το σπίτι χωρίς ίχνος οίκτου. Πιο συγκεκριμένα:

1. στο 66^ο επίγραμμα, στον τελευταίο στίχο: «ταῖς τρυφεραῖς ἡμᾶς χερσὶν ὑπεξέβαλεν».
2. στο 103^ο: «Μέχρι τίνος σε, Προδίκη, παρακλαύσομαι; Ἄχρι τίνος σε γουνάσομαι, στερεή, μηδὲν ἀκουόμενος;»
3. στον Πτωχοπρόδρομο (Α' 126-127): «ἐμβαίνει εἰς τὸ κουβούκλιον της, κλείει σφιχτὴν τὴν θύραν, μουλλώνεται καὶ κρύπτεται, ἐμὲ δ' ἀφήνει ἔξω»¹⁷⁰.
4. λίγο πιο κάτω (Α' 178-181): «Ὡς δὴ αὐτὴ, θεόστεπτε, πρὸ τῶν λοιπῶν ἀπάντων, καὶ τὸ ψωμὶν ἐκλείδωσε καὶ τὸ κρασὶν ἐντάμα, φεύγει, λανθάνει, κρύπτεται, καὶ κλείσασα τὴν θύραν ἐκάθισεν ἀμέριμος καὶ ἐμὲ ἀφῆκεν ἔξω»¹⁷¹.
5. στους αμέσως επόμενους στίχους (Α' 185-186): «ἐκείνη δὲ πηδήσασα καὶ τούτου δραξαμένη ἐταύριζεν ἀπέσωθεν, ἐγὼ δὲ πάλιν ἔξω»¹⁷².

¹⁶⁹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 160.

¹⁷⁰ Ο.π., σ. 157.

¹⁷¹ Ο.π., σ. 158.

¹⁷² Ο.π., σ. 185.

6. και τέλος (Α΄ 251-252): «ήρξάμην κράζειν συνεχῶς τὸ «δέμνε κυριδάτον» τὸ «σάμνε» καὶ τὸ «ντόμβρε» καὶ τὸ «στεροπορτέω»¹⁷³, με χαρακτηριστική, στο συγκεκριμένο απόσπασμα, τη χρήση του ρήματος «στεροπορτέω» που σημαίνει «στέκομαι μπροστά στην πόρτα και υποφέρω»¹⁷⁴.

Σε όλα τα παραπάνω επιγράμματα, ο άνδρας όχι μόνο παρακαλάει και υποφέρει, αλλά εν τέλει δεν εισακούεται και μένει έξω από το σπίτι. Η χρήση συγκεκριμένων λέξεων όπως «ικέτευον», «ἀψάμενος γονάτων», «ὑπέξεβαλεν», «παρακλεύσομαι», «γουνάσομαι», «μηδὲν ἀκούμενος», «στεροπορτέω» κτλ. επιτείνουν ακόμη περισσότερο την έννοια του νοήματος.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ

Περίφημος ποιητής και λόγιος του 4^{ου}/3^{ου} αι. π.Χ., της ελληνιστικής δηλαδή εποχής, από την Κυρήνη, με πλούσια ποιητική, αλλά και φιλολογικό-ιστορική παραγωγή. Νωρίς βρέθηκε στην Αλεξάνδρεια, όπου και εργάστηκε τόσο επιστημονικά όσο και βιβλιοθηκονομικά στην Βιβλιοθήκη, ποτέ όμως ως διευθυντής, παρά το γεγονός ότι είχε την εύνοια των ανακτόρων. Συνέγραψε πάμπολλα έργα με ποικίλο περιεχόμενο, από τα οποία δυστυχώς, όπως άλλωστε και από την ποίησή του, σώζονται μόνο αποσπάσματα, με εξαίρεση τα 70 περίπου επιγράμματά του που περιέχονται στην Ελληνική Ανθολογία. «Με θέματα ποικίλα και μορφή που διακρίνεται για την άκρα συνοπτικότητα, τη διακριτικότητα, την ευαισθησία και τη λεπταίσθητη ειρωνεία της, τα επιγράμματα του Καλλίμαχου λειτούργησαν ως αδιαμφισβήτητα πρότυπα για τις επερχόμενες γενεές»¹⁷⁵.

Εδώ θα συμπεριλάβουμε μόλις δύο από τα επιγράμματα του, ένα ερωτικό και ένα επιτύμβιο. Ορμώμενοι από τα προηγούμενα που τέθηκαν υπό εξέταση, θα ξεκινήσουμε λόγω της ομοιότητας του θέματος από το ερωτικό.

BIBLION Ε΄

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΡΩΤΙΚΑ

23.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

¹⁷³ Ο.π., σ. 161.

¹⁷⁴ Ο.π., σ. 330.

¹⁷⁵ Ν. Χουρμουζιάδης, *Ερωτικά επιγράμματα*, εκδ. Στιγμή, 1999, σ. 257-258.

Εἰς Κωνώπιον τὴν ἐταίραν

Οὕτως ὑπνώσαις, Κωνώπιον, ὡς ἐμὲ ποιεῖς κοιμᾶσθαι ψυχροῖς τοῖσδε παρὰ προθύροις· οὕτως ὑπνώσαις, ἀδικωτάτη, ὡς τὸν ἐραστὴν κοιμίζεις, ἔλεου δ' οὐδ' ὄναρ ἠντίασας. Γείτονες οἰκτείρουσι, σὺ δ' οὐδ' ὄναρ· ἢ πολιὴ δὲ αὐτίκ' ἀναμνήσει ταῦτά σε πάντα κόμη.¹⁷⁶

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στο Κουνουπάκι τὴν ἐταίρα

Μακάρι ἔτσι να κοιμάσαι, Κουνουπάκι, ὅπως με κάνεις να κοιμάμαι σ' αυτές ἐδῶ τις ψυχρές αὐλόπορτες· ἔτσι να κοιμάσαι, ἀδικώτατη, ὅπως κοιμίζεις τὸν ἐραστή σου· «κι οὔτε ἴσκιος οἴκτου δεν σε ἀγγίζει»¹⁷⁷. Οἱ γείτονες με οἰκτῖρουν, ἐσύ ὁμως οὔτε στο ὄνειρό σου· σε λίγο ἡ ἀσπρη σου κόμη θα σου θυμίζει ὅλα αὐτά.

ΣΧΟΛΙΑ

Λόγω νοηματικῆς ομοιότητος τοῦ συγκεκριμένου ἐπιγράμματος με αὐτά που ἐξετάσαμε προηγουμένως, δεν θα προβούμε ἐδῶ σε περαιτέρω ἀνάλυση καθὼς ἰσχύει ὁ ἴδιος σχολιασμός και ὁ παραλληλισμός με τα ἴδια ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Πτωχοπρόδρομο και συγκεκριμένα, Α' 126-127 (βλ. σελ. 72), 178-181 (βλ. σελ. 45), 185-186 (βλ. σελ. 45), 251-252 (βλ. σελ. 110-111). Για να μην ἐπαναλαμβανόμαστε, ἀπλᾶ παραπέμπουμε στα συγκεκριμένα ἀποσπάσματα.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ (VII)

ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

89.

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

Ξεῖνος Ἄρτανεΐτης τις ἀνείρετο Πιττακὸν οὕτω τὸν Μυτιληναῖον, παῖδα τὸν Ὑρραδίου· «Ἄττα γέρον, δοιός με καλεῖ γάμος· ἢ μία μὲν δὴ νύμφη καὶ πλούτω καὶ γενεῇ κατ' ἐμέ, ἢ δ' ἐτέρη προβέβηκε. Τί λώϊον; εἰ δ' ἄγε, σὺ μοι βούλευσον ποτέρην εἰς ὑμέναιον ἄγω.» Εἶπεν ὁ δὲ σκίπωνα, γεροντικὸν ὄπλον, ἀείρας· «Ἡνίδε, κεῖνοι σοι πᾶν ἐρέουσιν ἔπος, (οἱ δ' ἄρ' ὑπὸ πληγῆσι θοάς βέμβικας ἔχοντες ἔστρεφον εὐρείη παῖδες ἐνὶ τριόδῳ) κείνων ἔρχο φησί, μετ' ἴχνια.» Χῶ μεν ἐπέστη πλησίον· οἱ δ'

¹⁷⁶ Paton, *The Greek Anthology I*, σ. 140.

¹⁷⁷ Χατζόπουλος (εκδ.) *Ανθολογία Ἑλληνική*, τ. Β', σ. 103.

ἔλεγον· «Τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα.» Ταῦτ' ἄϊων ὁ ξεῖνος ἐφείσατο μείζονος οἴκου δράξασθαι, παίδων κληδὸνα συνθέμενος. Τὴν δ' ὀλίγην ὡς κεῖνος ἐς οἶκον ἐπήγετο νύμφην, οὕτω καὶ σὺ γ' ἰὼν τὴν κατὰ σ' αὐτὸν ἔλα.¹⁷⁸

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάποιος ξένος Αταρνεΐτης ρώτησε τον Πιττακό τον Μυτιληναίο, παιδί του Υρραδίου· «Παππούλη, ἔχω δύο προτάσεις γάμου· η μία η νύφη και στον πλούτο και στη γενιά είναι ὅπως εγώ, η ἄλλη με ξεπερνά. Τι είναι καλύτερο; Ποια πρέπει να προτιμήσω να οδηγήσω σε γάμο μαζί μου;». Ο ἄλλος σηκώνοντας το ραβδί, γεροντικό ὄπλο, εἶπε: Εδώ θα πάρεις τη σωστή ἀπόκριση· δεξ τα. Ἦταν παιδιά και κλοτσούσαν πλήθος μεγάλο σβούρες και στρέφονταν αυτές γρήγορα στο πάτωμα του δρόμου. Ο ξένος πλησίασε και τα παιδιά φώναζαν το ένα στο ἄλλο· «ἐλα σ' αυτή που σου ανήκει». Ο ξένος κατάλαβε το νόημα και πήρε την ἀπόφαση· ναι των παιδιών ο λόγος κανόνας έγινε γι' αὐτόν ζωής· και ἀμέσως διάλεξε ως σύνευνή του εκείνη που του ανήκε· ἔτσι κι εσύ φίλε, σε ὥρες ἀνάλογες το ἴδιο να κάνεις.¹⁷⁹

ΣΧΟΛΙΑ

Σε ὅλες τις εποχές, υπήρχε η ἀντίληψη πως για να οδηγηθούν δύο ἄνθρωποι εις γάμου κοινωνία θα πρέπει να ταιριάζουν. Ἀνέκαθεν λοιπόν υπήρχε η ἀποψη «ὁμοιος ὁμοίῳ ἀεὶ πελάζει», ἐννοώντας με αὐτό ο καθένας να διαλέγει τον ὁμοίό του· ὁμοιο, δηλαδή ἰσάζιο, και ως προς τη γενιά, ἀλλά και ως προς τα πλούτη. Ὅπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο νεαρός ξένος Αταρνεΐτης στον 4^ο στ. του ἐπιγράμματος «νύμφη καὶ πλούτῳ καὶ γενεῇ κατ' ἐμὲ».

Στο συγκεκριμένο ἐπίγραμμα του Καλλίμαχου οι ἀπόψεις αυτές διαφαίνονται ξεκάθαρα μέσα ἀπὸ τα λόγια τόσο του νεαροῦ που ζητάει βοήθεια, ὅσο και του γέρου που προσπαθεῖ να τον βοηθήσει.

Χαρακτηριστικά και τα λόγια των παιδιών τα οποία, μέσα ἀπὸ το παιχνίδι, καταφέρνουν και περνάνε το δικό τους μήνυμα οδηγώντας μάλιστα και τον νέο στη σωστή ἀπόφαση ὅταν φωνάζουν «Τὴν κατὰ σ' αὐτὸν ἔλα».

Ἀλλά και οι δύο τελευταῖοι στίχοι είναι ἀπολύτως σύμφωνοι με το πνεῦμα ολόκληρου του ἐπιγράμματος: «Τὴν δ' ὀλίγην ὡς κεῖνος ἐς οἶκον ἐπήγετο νύμφην, οὕτω καὶ σὺ γ' ἰὼν τὴν κατὰ σ' αὐτὸν ἔλα».

¹⁷⁸ W.R. Paton, *The Greek Anthology II*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1919, σ. 52-54.

¹⁷⁹ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα*, Ἀθήνα, εκδ. Στ. Τσαπέτας, 1898, σ. 94-95.

Κάθε άλλο, παρά λογικό, τέτοιες απόψεις να υπήρχαν και στην εποχή του Πτωχοπροδρόμου· και όχι μόνο υπήρχαν, αλλά γίνεται λόγος ξεκάθαρα στο πρώτο εκ των τεσσάρων πτωχοπροδρομικών ποιημάτων, όπου έχουμε έναν αταίριαστο γάμο. Ο ήρωας, όπως δηλώνει και το όνομά του, πτωχός... εκείνη παρ' όλο που δεν γνωρίζουμε το όνομά της, γνωρίζουμε όμως το οικογενειακό υπόστρωμά της, ήτο πλουσία και καλής οικογενειακής υπόληψης. Δε χάνει άλλωστε την ευκαιρία να καραυνοβολήσει τον άντρα της για την καταγωγή του, να κομπαστεί για τη μεγάλη προίκα της και να τονίσει το αταίριαστο του γάμου τους:¹⁸⁰

«ἐγὼ ἤμην ὑποληπτική καὶ σὺ ἦσουν ματσουκάτος,
ἐγὼ ἤμην εὐγενική καὶ σὺ πτωχὸς πολίτης,
σὺ εἶσαι Πτωχοπρόδρομος καὶ ἐγὼ ἤμην Ματσουκινή,
σὺ ἐκοιμῶ εἰς τὸ ψιαθὶν καὶ ἐγὼ εἰς τὸ κλινάριν·
ἐγὼ εἶχον προῖκα περισσὴν, καὶ σὺ εἶχες ποδοκόπιν,
ἐγὼ εἶχον ἀσημοχρύσαφον, καὶ σὺ εἶχες σκαφοδοῦγας
καὶ σκάφην τοῦ ζυμώματος καὶ μέγαν πυροστάτην»¹⁸¹.

Αλλά και πιο κάτω, με ιδιαίτερη έμφαση στην ομοιότητα που θα πρέπει να έχουν οι σύζυγοι σε κοινωνικό, πνευματικό και οικογενειακό επίπεδο:

«Εἰ δὲ κομπῶσειν, ἤθελες καὶ λάβειν καὶ πλανήσειν,
ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου, καπήλου θυγατέραν,
κουτσοπαρδάλαν τίποτε, γυμνήν, ἠπορημένην,
ἢ χορταρίναν τρυφηλὴν ἀπὸ τὰ Μανινέα»¹⁸².

Μια τέτοια ὁμοιά του λοιπὸν γυναίκα ἴσως και να του ἀξίζε.

Συνήθειες και σκέψεις, διατηρημένες και αναλλοίωτες στο πέρασμα των αιώων. Από το «τὴν κατὰ σ' αὐτὸν ἔλα» ἔως και το «ἄς ἔλαβες ὁμοίαν σου», ἔχουν ἀλλάξει θρησκείες, πολιτεύματα, πολιτισμοί, ἠθῆ και ἔθιμα κάποιες ιδέες ὁμως, ἀλλά και το νόημα αὐτῶν των φράσεων παραμένει ακριβῶς το ἴδιο.

Από δω και κάτω, στη συγκεκριμένη ενότητα, θα παρουσιάσουμε 11 επιγράμματα ἀκόμη. Από αὐτά τα 8 εἶναι ἀπὸ διαφορετικούς επιγραμματοποιούς και τα υπόλοιπα 3 εἶναι γραμμένα το ένα ὑπὸ τον τίτλο ἀδηλο και τα ἄλλα δύο ἀγνώστου, τα οποία θα παρουσιάσουμε τελευταία. Αρχικά λοιπὸν θα ασχοληθούμε με τα υπόλοιπα 8, ὡστόσο δεν θα τα παραθέσουμε βάσει αλφαβητικής σειράς των

¹⁸⁰ Γ. Ανδρειωμένος, «Πτωχοπροδρομικά», σ. 1927.

¹⁸¹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 155.

¹⁸² Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 156.

επιγραμματοποιών, ούτε χρονολογικής, παρά μόνο βάσει της νοηματικής τους συνάφειας ξεκινώντας από αυτά που άμεσα σχετίζονται με το θέμα και συνεχίζοντας με τα «λιγότερο σχετικά».

ΒΙΒΛΙΟ ΙΑ΄

(Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΣΥΜΠΟΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ)

ΚΑΛΛΙΚΤΗΡ

Είναι άγνωστος ποιητής του 1^{ου} αι. μ.Χ., με καταγωγή πιθανά από τη Μαγνησία. Σε άλλα βιβλία της Ελληνικής Ανθολογίας αναφέρεται και με το όνομα Κιλλάκτωρ. Από τα επιγράμματά του, που είναι κυρίως σκωπτικού χαρακτήρα, 13 πέρασαν στην Ελληνική Ανθολογία, μέσω του Ανθολογίου του Διογενιανού, στο οποίο είχαν αρχικά συμπεριληφθεί.¹⁸³ Στην εργασία μας συμπεριλάβαμε ένα, που ανήκει στο ΙΑ΄ βιβλίο με τα συμποτικά επιγράμματα.

6.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

(ΚΑΛΛΙΚΤΗΡΟΣ ΜΑΝΗΣΙΟΥ)

Πτωχοῦ ἐστὶ γάμος κυνέα μάχα, εὐθύ κυδοιμός, λοιδορίαί, πληγαί, ζημία, ἔργα, δίκαι.¹⁸⁴

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Του φτωχού ο γάμος είναι σκυλομαχία, ταραχή, βρισιές, χτυπήματα, ζημιές, φροντίδες και δίκες.

ΣΧΟΛΙΑ

Μέσα σε δύο μόλις στίχους ο Καλλικτήρ περιγράφει με τρόπο απολύτως γλαφυρό και ζωντανό όχι τη ζωή του παντρεμένου γενικά, αλλά τον γάμο του φτωχού, ο οποίος είναι σκέτο μαρτύριο! Τίποτα όμορφο και τρυφερό παρά μόνο τσακωμοί, σκυλομαχίες, βρισιές, χτυπήματα και μόνιμες φροντίδες.

¹⁸³ Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Ι', σ. 50.

¹⁸⁴ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 70.

Διαβάζοντάς το, το ταυτίσαμε απολύτως με τον αποτυχημένο και «μαρτυρικό» γάμο του φτωχού Πτωχοπροδρόμου όπως αυτός σκιαγραφείται στο Α΄ ποίημα. Έτσι και ο ήρωάς μας εξαιτίας της φτώχειας του έχει υποστεί όλα τα παραπάνω με μόνιμο χαρακτηριστικό του γάμου του τους τσακωμούς, τις βρισιές, ακόμη και τα χτυπήματα.

Παραπέμπουμε στα αντίστοιχα αποσπάσματα, τα οποία έχουμε αναλύσει και πιο πάνω:

1. Α΄ 33-39 (βλ. σελ. 40), όπου ο ήρωας γίνεται θύμα ενδοοικογενειακής βίας.
2. Α΄ 42-112 (βλ. σελ. 54-55), στο οποίο η σύζυγος επιτίθεται λεκτικά στον φτωχό και άχρηστο, όπως αφήνει να εννοηθεί σύνευνό της, τονίζοντας τις υποχρεώσεις του και την ανικανότητά του να τις υλοποιήσει, απόσπασμα που βρίθει από υποτομικά σχόλια.
3. Α΄ 142-145 (βλ. σελ. 87), όπου οι αποδοκιμασίες συνεχίζονται.
4. Α΄ 178-197 (βλ. σελ. 65), με τον αποκλεισμό του από το σπίτι, τα αγαθά, αλλά και μια μορφή σωματικής βίας που υφίσταται.

ΑΥΤΟΜΕΛΩΝ

Με καταγωγή από την Κύζικο έζησε την εποχή του Αυγούστου και του Τιβέριου, κατά τα άλλα αυτός ο ποιητής παραμένει άγνωστος. Στην Ελληνική Ανθολογία σώζονται 13 επιγράμματά του, τα οποία και προέρχονται από τον Στέφανο του Φιλίππου. Σε όλα είναι χαρακτηριστική η σατιρική του διάθεση.¹⁸⁵ Θα ασχοληθούμε με ένα από τα επιγράμματά του, που ανήκει στο βιβλίο των συμποτικών.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΥΜΠΟΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

50.

ΑΥΤΟΜΕΛΟΝΤΟΣ

Παραίνεσις κοινή

Εὐδαίμων πρῶτον μὲν ὁ μηδενὶ μηδὲν ὀφείλων, εἶτα δ' ὁ μὴ γήμας, τὸ τρίτον ὅστις ἄπαις. ἦν δὲ μανεῖς γήμη τις, ἔχει χάριν, ἦν κατορύξη εὐθὺς τὴν γαμετὴν προῖκα

¹⁸⁵ Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ.43.

λαβών μεγάλην. ταῦτ' εἰδώς σοφὸς ἴσθι μάτην δ' Ἐπίκουρον ἕασον ποῦ τὸ κενὸν
ζητεῖν καὶ τίνες αἱ μονάδες.¹⁸⁶

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Παραίνεση Κοινή

Ευτυχισμένοι είναι πρώτα αυτός που δεν οφείλει τίποτα σε κανέναν, έπειτα αυτός που δεν παντρεύτηκε και τρίτον όποιος δεν έχει παιδιά. Αν κανείς τρελαθεί και παντρευτεί, είναι τυχερός, αν θάψει τη γυναίκα του αμέσως και πάρει μεγάλη προίκα. Θα είσαι σοφός αν το ξέρεις αυτό· άσε τον Επίκουρο μάταια να αναζητεί το κενό και ποιες (είναι) οι μονάδες.

ΣΧΟΛΙΑ

Το συγκεκριμένο επίγραμμα, όπως δηλώνει και ο τίτλος του είναι μια κοινή συμβουλή σχετικά με το γάμο και τα παιδιά. Δεύτερος στην ιεραρχία των ευτυχισμένων ανθρώπων είναι ο ανύπαντρος και τρίτος όποιος δεν έχει παιδιά, χαρακτηρίζοντας μάλιστα τρελό όποιον κάνει κάτι τέτοιο. Παρ' όλα αυτά είναι τυχερός όποιος θάψει τη σύζυγό του, καταφέροντας μάλιστα να πάρει και μεγάλη προίκα.

Έτσι, και ο Πτωχοπρόδρομος με τους αλλεπάλληλους τσακωμούς, τα υποτιμητικά σχόλια, τις πολλές ανεκπλήρωτες υποχρεώσεις των παιδιών και γενικότερα της οικογένειάς του δεν μας αφήνει περιθώρια να υποθέσουμε πως είναι ευτυχισμένος. Ας μην ξεχνάμε πως ήδη από την αρχή, στ. 16-17, μιλάει για τη σύζυγό του με τα εξής λόγια: «ἀλλ' ἔχω πόνον ἄπειρον καὶ θλίψιν βαρυτάτην καὶ χαλεπὸν ἄρρώστημα καὶ πάθος, ἀλλὰ πάθος!»¹⁸⁷.

Ενώ πολλές φορές χαρακτηρίζεται «δύστηνος» και «τάλας» θέλοντας να τονίσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Πιο συγκεκριμένα, στίχοι:

1. Α6 «οὐκ εἶχον οὖν ὁ δυστηνος τὸ τί προσαγαγεῖν σοι»¹⁸⁸.
2. Α14 «καὶ φιλευσπλάχνως ἄκουσον ἅπερ ὁ τάλας γράφω»¹⁸⁹.
3. Α172 «ὦς δ' οὐδὲ ράβδον ἐφευρεῖν ὁ τάλας ἠδυνήθουν»¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 94.

¹⁸⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 154.

¹⁸⁸ Ο. π., σ. 153.

¹⁸⁹ Ο. π., σ. 153.

¹⁹⁰ Ο. π., σ. 158.

4. Αλλά και στο δεύτερο ποίημα που κάνει λόγο για την αδυναμία του εξαιτίας της φτώχειας να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις του, B96 «ἄπασαν τὴν οὐσίαν μου κατέφαγον ὁ τάλας»¹⁹¹
5. Αλλά και στο Γ4 ποίημα: «καθικετεύων, ἐξαιτῶν, παρακαλῶν ὁ τάλας»¹⁹².
6. Γ (κριτικό υπόμνημα) 273-43 «τρόπον τὸν κακομήχανον τῆς γυναικὸς ὁ τάλας»¹⁹³.
7. Και τέλος Δ (κριτικό υπόμνημα) 662 «τῶν εἰρημένων ἄ. Α λ. ὁ τάλας ΡΚ»¹⁹⁴.

Ευτυχισμένος λοιπὸν σύζυγος και πατέρας ο Πτωχοπρόδρομος; Απ' ὅσα βλέπουμε μάλλον ὄχι.

Τέλος ὅσον αφορά το συγκεκριμένο ἐπίγραμμα, να κάνουμε και ἓνα λεξιλογικὸ παραλληλισμὸ σε σχέση με το Α' πτωχοπροδρομικὸ ποίημα, σχετικά με τη λέξη «προῖκα». Στον 4^ο στ. του ἐπιγράμματος αναφέρεται: «εὐθὺς τὴν γαμετὴν προῖκα λαβῶν μεγάλην». Αντίστοιχα στο Α' ποίημα μιλώντας η γυναίκα αναφέρει χαρακτηριστικὰ (Α'72): «ἐγὼ εἶχον προῖκα περισσὴν, καὶ σὺ εἶχες ποδοκόπιν»¹⁹⁵. Ωστόσο να αποσαφηνίσουμε ὅτι σαν ἔννοια αποτελεί σημεῖο διαφοροποίησης, καθὼς στον Πτωχοπρόδρομο η προῖκα αποτελεί ὄπλο υπεροχῆς της συζύγου, ἐνῶ στον Αυτομέδοντα τυχερὴ συγκυρία ἀν συνδυάζεται με θάνατο συζύγου.

ΓΛΥΚΩΝ

Ἄγνωστος ποιητής. Κάποιοι ερευνητές τον ταυτίζουν ὡστόσο με τον ποιητὴ που ἔδωσε στον γλυκόνειο στίχο της ἀρχαίας μετρικῆς τὸ ὄνομά του.¹⁹⁶ Εντάξαμε στην εργασία μας ἓνα προτρεπτικὸ του ἐπίγραμμα.

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι'

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

124.

Φροντίδες οἱ παῖδες· μέγα μὲν κακό, εἴ τί πάθοιεν· εἰσὶ δὲ καὶ ζῶντες φροντίδες οὐκ ὀλίγαι. Ἡ γαμετὴ χρηστὴ μὲν ἔχει τινὰ τέρψιν ἐν αὐτῇ, ἢ δὲ κακὴ πικρὸν τὸν βίον ἀνδρὶ φέρει.¹⁹⁷

¹⁹¹ Ὁ.π., σ. 170.

¹⁹² Ὁ.π., σ. 174.

¹⁹³ Ὁ.π., σ. 192.

¹⁹⁴ Ὁ.π., σ. 235.

¹⁹⁵ Ὁ.π., σ. 155.

¹⁹⁶ Χατζόπουλος (εκδ.), *Anthologia Ellhnikh*, τ. Γ', σ.44.

¹⁹⁷ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 147

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τα παιδιά είναι φροντίδα· μεγάλο όμως κακό αν πάθουν κάτι· αλλά και αν είναι ζωντανά· δεν είναι λίγες οι φροντίδες. Η χρηστή σύζυγος έχει πάνω της κάποια απόλαυση, η κακιά όμως κάνει πικρό τον βίο του άντρα.

ΣΧΟΛΙΑ

Και ο Γλύκων εστιάζει στο θέμα των παιδιών και της συζύγου, παρουσιάζοντας μάλιστα και τις δύο όψεις του νομίσματος. Από τη μία λοιπόν, είναι μεγάλο κακό αν πάθουν κάτι τα παιδιά, από την άλλη όμως, όπως ήδη καταφέρνει και τονίζει μέσα στους δύο πρώτους στίχους, δύο μάλιστα φορές «φροντίδες οί παῖδες». Φυσικά, από τα βέλη του δε γλυτώνει ούτε η σύζυγος, η οποία έχει επάνω της κάτι το ευχάριστο (στην περίπτωση βέβαια που είναι καλή), ωστόσο, «ή δέ κακή πικρόν τόν βίον ἀνδρὶ φέρει».

Μία τέτοια «κακή» σύζυγος είναι και η κυρία Πτωχοπροδρόμου, που μόνο ευτυχισμένη ζωή δεν έχει μαζί της. Χαρακτηρίζοντάς την «χαλεπὸν ἄρρώστημα και πάθος», αλλά και «μάχιμη γυναίκα», «τρισαλιτήρια» και άλλα παρόμοια (σε ολόκληρο το Α' ποίημα), δεν αφήνει περιθώρια για αντίθετη άποψη. Επιπροσθέτως, οι «φροντίδες» τόσο των παιδιών όσο και ολόκληρης της οικογένειας είναι διάχυτες και στο Α' ποίημα και σε ολόκληρο το Β' ποίημα που, στην ουσία, πρόκειται για έναν κατάλογο των αναγκών της οικογένειάς του.

Σχετικά με την πατρότητα του επόμενου επιγράμματος, οι απόψεις δίστανται, καθώς άλλοι το αποδίδουν στον Ποσειδίππο και άλλοι στον Πλάτωνα τον Κωμικό. Για κάθε ενδεχόμενο, παραθέτουμε βιογραφικό σημείωμα για τον καθένα.

ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΣ

Με καταγωγή από την Πέλλα της Μακεδονίας είναι ένας από τους σημαντικότερους επιγραμματοποιούς της ελληνιστικής περιόδου, του 3ου αι. π.Χ. Φίλος με τον Ήδυλο και τον Ασκληπιάδη, εξέδωσαν μαζί έναν τόμο επιγραμμάτων που ομοιάζουν τόσο πολύ μεταξύ τους θεματολογικά και υφολογικά, ώστε να προκύπτουν σοβαρά προβλήματα απόδοσης. Τόσο τα θέματά του όσο και το ποιητικό του ιδίωμα μαρτυρούν τη λογιосύνη του, αλλά και τη σχέση του με τον χώρο της φιλοσοφίας. Στην Ελληνική Ανθολογία εκπροσωπείται με περίπου 20 επιγράμματα.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Χουρμουζιάδης, *Ερωτικά Επιγράμματα*, σελ. 260.

ΠΛΑΤΩΝ Ο ΚΩΜΙΚΟΣ

Δραματικός συγγραφέας ο οποίος έζησε περίπου στα τέλη του 5ου αι. π. Χ. Σύμφωνα με τη Σούδα, έγραψε αρκετές κωμωδίες.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΧ ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

359.

ΠΟΣΕΙΔΙΠΠΟΥ, οἱ δὲ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΤΟΥ ΚΩΜΙΚΟΥ

Ποῖν τις βιότοιο τάμοι τρίβον; Εἰν ἀγορῆ μὲν νείκεα καὶ χαλεπαὶ πρήξιες, ἐν δὲ δόμοις φροντίδες· ἐν δ' ἀγροῖς καμάτων ἄλις, ἐν δὲ θαλάσση τάρβος· ἐπὶ ξείνης δ' ἦν μὲν ἔχης τι, δέος, ἦν δ' ἀπορῆς, ἀνηρόν. Ἔχεις γάμον; Οὐκ ἀμέριμος ἔσσειαι. Οὐ γαμέεις; Ζῆς ἐτ' ἐρημότερος. Τέκνα πόνοι, πῆρωσις ἅπαις βίος. Αἱ νεότητες ἄφρονες, αἱ πολιαὶ δ' ἔμπαλιν ἀδρανέες. Ἦν ἄρα τοῖν δοιοῖν ἐνὸς αἴρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι μηδέποτ' ἢ τὸ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον.¹⁹⁹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ποιον δρόμο ν' ακολουθήσει κανείς στη ζωή; Στην αγορά φιλονικίες και χαλεπές πράξεις, στο σπίτι φροντίδες· στους αγρούς μόχθος, στη θάλασσα ο τρόμος· σε ξένη (γη) σε διακατέχει φόβος, αν πάλι δεν έχεις (περιουσία) αυτό είναι ενοχλητικό. Είσαι παντρεμένος; Δεν θα είσαι ποτέ αμέριμος. Δεν είσαι παντρεμένος; Θα ζεις εντελώς μόνος. Τα παιδιά είναι πόνοι, η ζωή χωρίς παιδιά (είναι) ατελής. Η νεότητα είναι άφρονη, τα άσπρα κεφάλια, από την άλλη, αδρανή. Άρα, από τις δύο μία είναι η επιλογή, ή ποτέ να μην γεννηθείς ή αμέσως όταν γεννηθείς να πεθαίνεις.

ΣΧΟΛΙΑ

Το παρόν επίγραμμα κινείται στο ίδιο πλαίσιο με το αμέσως προηγούμενο, καθώς ο επιγραμματοποιός παρουσιάζει τα θετικά και τα αρνητικά της ζωής των εγγάμων, αλλά και των αγάμων, ξεκινώντας ήδη με το ρητορικό ερώτημα σχετικά με τον δρόμο που καλείται καθένας να επιλέξει στη ζωή του. Όπως έγινε σαφές σε πολλά επιγράμματα και στο παρόν, ο έγγαμος βίος βρίθκει μεριμνών και φροντίδων: «ἐν δὲ δόμοις φροντίδες». Εισέτι, ο έγγαμος βίος στερεί τη χαρά και το "αμέριμο"

¹⁹⁹ Paton, *The Greek Anthology III*, σελ. 192.

της ζωής: «Ἐχεις γάμον; Οὐκ ἀμέριμος ἔσσειαι». Επιπροσθέτως, «τέκνα πόνου». Βέβαια, τέτοιες σκέψεις ήταν συχνές στην αρχαιότητα αλλά και προϊόντος του χρόνου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα ένα μικρό απόσπασμα από τον ύμνο ΛΕ (Αλληλουσία), του Ρωμανού του Μελωδού (εκ. Τωμαδάκη, σελ. 43-44).²⁰⁰

Παράλληλα με τον Πτωχοπρόδρομο, παραπέμπουμε ακριβώς στα ίδια αποσπάσματα, κάτι που τηρήθηκε και στο προηγούμενο επίγραμμα, όπου και ο ήρωάς μας διατυπώνει ανάλογες απόψεις για την οικογένεια και τις ανάγκες της.

Θα συνεχίσουμε με δύο ερωτικά επιγράμματα.

BIBΛΙΟΝ Ε'

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΡΩΤΙΚΑ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ο Θεσσαλονικεύς

Ἐζησε την εποχή του Αυγούστου, περί τη γέννηση του Ιησού Χριστού, ενώ δούλευε ως δάσκαλος στη Ρώμη, έχοντας ως πατρωνά του τον I. Calpurnius Piso Frugi. Μέσα από το έργο του εξύμνησε το ρωμαϊκό μεγαλείο. Στην Ελληνική Ανθολογία σώζονται περίπου 100 επιγράμματα με το όνομά του, τα οποία αρχικά είχαν συμπεριληφθεί στον Στέφανο του Φιλίππου.²⁰¹

30.

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΣ

Ὅτι πόρνοι τον χρυσόν μᾶλλον ἢ τοὺς ἐραστάς ἀσπάζονται.

Πάντα καλῶς, τὸ γέ μὴν, χρυσὴν ὅτι τὴν Ἀφροδίτην, ἔξοχα καὶ πάντων εἶπεν ὁ Μαιονίδης. Ἦν μὲν γάρ τὸ χάραγμα φέρης, φίλος· οὔτε θυρωρός ἐν ποσὶν οὔτε κύων· ἐν προθύροις δέδεται. Ἦν δ' ἑτέρως ἔλθης, καὶ ὁ Κέρβερος. Ἦ πλεονέκται οἱ πλούτου, πενήνῃ ὡς ἀδικεῖτε, νόμοι.²⁰²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ὅτι οἱ πόρνες ἀσπάζονται περισσότερο τον χρυσό παρά τους ἐραστῆς.

Ὅλα καλά τα εἶπε ο Μαιονίδης μα ἐξοχότατα απ' ὅλα αὐτό, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εἶναι χρυσή. Γιατί αν κρατάς χρήματα (εἶσαι) ἀγαπητός· οὔτε θυρωρός στα πόδια σου (υπάρχει) οὔτε σκύλος· στην αὐλόπορτα εἶναι δεμένος. Αν ἐρθεις ὁμως χωρίς

²⁰⁰ Λεντάκης, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, σ. 181.

²⁰¹ Χατζόπουλος (εκδ.), *Ανθολογία Ελληνική*, τ.Β', σ. 40-41.

²⁰² Paton, *The Creek Anthology I*, σ. 142.

αυτό και ο Κέρβερος (είναι παρών). Ω εσείς πλεονέκτες νόμοι του πλούτου, πόσο αδικείτε τη φτώχεια!

ΣΧΟΛΙΑ

Το συγκεκριμένο επίγραμμα, κάτι άλλωστε που διαφαίνεται και από τον τίτλο του, αναφέρεται στη χορεία των πορνών, αλλά και στον τρόπο που αυτές λειτουργούν για την απόκτηση χρημάτων· θέματα που σε πρώτη ανάγνωση δεν έχουν καμία σχέση με τα πτωχοπροδρομικά. Στην παρούσα φάση όμως, αρχικά θα επιμείνουμε περισσότερο στην απληστία αυτών των γυναικών και στην ιδιαίτερη σημασία που δίνουν στα χρήματα και σε δεύτερο επίπεδο θα εξετάσουμε τα αποτελέσματα της απληστίας τους δίνοντας έμφαση στην κακομεταχείριση των επίδοξων εραστών απ' τη μια και του φτωχού Προδρόμου απ' την άλλη όταν έρχεται με άδεια χέρια στο σπίτι.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο επίγραμμα, η Αφροδίτη είναι χρυσή! Και συμπληρώνει πόσο αγαπητός είναι ο άνδρας με χρήματα, στον οποίο ανοίγουν οι πόρτες διάπλατα, χωρίς κανένα απολύτως εμπόδιο. Στην αντίθετη περίπτωση, υπάρχει το ενδεχόμενο να συναντήσει ακόμη και τον θρυλικό Κέρβερο! Έναν παρόμοιο «Κέρβερο» συναντάει και ο Πτωχοπρόδρομος κάθε φορά που γυρνάει «σάβουρος», δηλαδή με άδεια χέρια στο σπίτι! Και φτωχός και δίχως κοινωνική αξία και αναγνώριση, οι ελπίδες που έχει είναι ελάχιστες.

Σχετικό είναι το κάτωθι απόσπασμα:

«Ὡς τὸ ἐποῖκεν πρὸ πολλοῦ, δέσποτα στεφηφόρε,
ὅταν ἐστράφην σάβουρος ἀπ' ὧδε παρ' ἐλπίδα·
ἤνικα γὰρ εἰσέβηκα τὴν θύραν καβαλάρης,
ὡς εἶδεν ὅτι ἐπέζευσα, καὶ ἀνέβηκα καὶ ἐκάτσα
δίχα θορύβου καὶ βοῆς, χωρὶς ὀχλαγωγίας,
μὴ τινος ἐπαγόμενος μαχίμους στρατιώτας,
μὴ προπομποὺς μηδ' ὄπαδοὺς ραβδούχους σκηπτροφόρους,
μὴ χρυσοφόρων ὀπλιτῶν μαχίμων συνεργίαν,
μηδὲ πεζῶν ἐπιδρομὴν σφενδονητῶν ἀγούρων,
μικρολαεῖν ἀπήρξατο καὶ συχνομουρμουρίζειν».²⁰³

²⁰³ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 157.

Αλλά και πόσες ακόμη φορές δηλώνει ξεκάθαρα ότι, λόγω της φτώχειας του, η σύνευνός του τον κλειδώνει έξω. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

A 180-181: «Φεύγει, λανθάνει, κρύπτεται, και κλείσασα τὴν θύραν ἐκάθισεν ἀμέριμνος καὶ ἐμὲ ἀφήκεν ἔξω».²⁰⁴

A 186: «Ἐταύριζεν ἀπέσωθεν, ἐγὼ δὲ πάλιν ἔξω».²⁰⁵

A 198-199: «Ἐν ἐπιτόμῳ τοιγαροῦν ταῦτα μοι προσειποῦσα πάλιν εἰσηλθεν ἔνδοθεν, ἐκλείδωσεν, ἐκάτσεν».²⁰⁶

Αλλά και στο τέλος του Α' ποιήματος, εκεί που ζητάει από τον αυτοκράτορα τα εξής:

«Ἄν οὖν μὴ φθάσῃ μὲ τὸ σὸν φιλεύσπλαγχνον, αὐτάναξ,
καὶ δώροις καὶ χαρίσμασι τὴν ἄπληστον ἐμπλήσῃς
τρέμω, πτοοῦμαι, δέδοικα μὴ φονευθῶ πρὸ ὥρας,
καὶ χάσῃς σου τὸν Πρόδρομον, τὸν κάλλιστον εὐχέτην».²⁰⁷

Με άλλα λόγια, ζητάει επιτακτικά να του δοθούν δώρα και χαρίσματα από τον αυτοκράτορα προκειμένου να «γεμίσει» με αυτά «την άπληστον», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Στην αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή πάει στο σπίτι ακόμη μια φορά με τα χέρια άδεια, πιθανός κίνδυνος παραμονεύει ακόμη και να αφανιστεί!

ΜΑΡΚΟΣ ΑΡΓΕΝΤΑΡΙΟΣ

Ο ποιητής τοποθετείται, κατά τις υποθέσεις των ερευνητών, μεταξύ 1ου αι. π.Χ. και 1ου αι. μ. Χ., με πιθανότερη την πρώτη εκδοχή. Στην Ελληνική Ανθολογία διασώζονται 37 αξιόλογα επιγράμματά του, από τα οποία τα 13 είναι ερωτικά.²⁰⁸ Οι περισσότεροι τον ταυτίζουν με τον Ρωμαίο ρήτορα Argentarius, ο οποίος ήταν ελληνικής καταγωγής και συχνά αναφέρεται από τον Σενέκα τον πρεσβύτερο στα έργα του. Πάντως, το όνομά του παραπέμπει σε ρωμαϊκά συμφραζόμενα. 36 επιγράμματά του συμπεριλήφθηκαν στην Ελληνική Ανθολογία, πιθανότατα προερχόμενα από τον Στέφανο του Φιλίππου, όπου ανθολογήθηκαν για πρώτη φορά.²⁰⁹

113.

²⁰⁴ Ο.π., σ. 158.

²⁰⁵ Ο.π., σ. 158.

²⁰⁶ Ο.π., σ. 159.

²⁰⁷ Ο.π., σ. 161.

²⁰⁸ Χουρμουζιάδης, *Ερωτικά Επιγράμματα*, σ. 259.

²⁰⁹ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Β', σ. 52-53.

ΜΑΡΚΟΥ ΑΡΓΕΝΤΑΡΙΟΥ

Εἰς Σωσικράτην, πλούσιον ὄντα καὶ διὰ τὸ ἀκατάσχετον τὸν ἐρώτων

πένητα γενόμενον.

Ἡράσθης πλουτῶν, Σωσικρατες, ἀλλὰ πένης ὢν οὐκέτ' ἐρᾶς· λιμὸς φάρμακον οἶον ἔχει. Ἡ δὲ πάρος σε καλεῖσα μύρον καὶ τερπνὸν Ἄδωνιν Μηνοφίλα νῦν σου τοῦνομα πυνθάνεται. "Τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν; πόθι τοι πτόλις;" ἢ μόλις ἔγνωσ τοῦτ' ἔπος, ὡς οὐδεὶς οὐδὲν ἔχοντι φίλος.²¹⁰

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στον Σωσικράτη που ἦταν πλούσιος και εξαιτίας του ακατάσχετου ἔρωτα ἔγινε πτωχός.

Ἦσουν πλούσιος και αγαπήθηκες, Σωσικράτη, ἀλλὰ τώρα που εἶσαι φτωχός δεν αγαπᾶς πια· τι δραστικό φάρμακο η πείνα! Και αυτή που κάποτε σ' ἔλεγε "μύρο" και "τερπνὸ Ἄδωνή" της, η Μηνοφίλα, τώρα το ὄνομά σου ρωτᾶει. "Ποιος εἶσαι και ἀπὸ που; Ποια η πόλη σου;" Μόλις εμπέδωσες ἀνὰ τα λόγια, πως (δηλαδή), ὅποιος δεν ἔχει τίποτα δεν ἔχει και κανένα φίλο.

ΣΧΟΛΙΑ

Σε παράλληλη συνάφεια με το προηγούμενο ἐπίγραμμα και το παρόν κινεῖται προς την ἴδια κατεύθυνση, κάνοντας λόγο για τον αγοραῖο ἔρωτα και τις συνέπειες που αὐτὸς ἐπιφέρει. Κι ἐδῶ, στο ἐπίκεντρο βρίσκεται η φτώχεια. Η συγκεκριμένη κατηγορία ποιημάτων σχετίζεται ἐπιφανειακά με τον Πτωχοπρόδρομο, στο μέτρο που η οικονομική δυσπραγία καθορίζει τις σχέσεις του ἀντρα με τη σύζυγο στον Πτωχοπρόδρομο, καθὼς και με τις πόρνες στην Ἑλληνική Ἀνθολογία.

Κοινὸς τόπος, τόσο στον Πτωχοπρόδρομο ὅσο και ἐδῶ, ὅτι η πείνα εἶναι το δραστικότερο φάρμακο («λιμὸς φάρμακον οἶον ἔχει»), ἀλλὰ και ο τελευταῖος παροιμιακὸς στίχος του ἐπιγράμματος «ὡς οὐδεὶς οὐδὲν ἔχοντι φίλος», ο ὁποῖος συναντᾶ την δική του θέση και ἀλήθεια και στον Πτωχοπρόδρομο, καθὼς και ο ἴδιος, λόγω της φτώχειας του, ἔχει χάσει τα πάντα, φίλους, συγγενεῖς, τον σεβασμὸ της οικογένειάς του κ.τ.λ. Ἄλλωστε, πόσες φορές δεν συναντήσαμε τη σύζυγο και τα παιδιά του να τον κλειδώνουν ἐξω και κάποιες φορές και να τον χτυποῦν ἐξαιτίας της φτώχειας του!

²¹⁰ Paton, *The Greek Anthology I*, σ. 180-182.

Επιπρόσθετα, στο επίγραμμα γίνεται σαφέστατη αναφορά στο ότι η γυναίκα μιλούσε με τον καλύτερο τρόπο στον Σωσικράτη όσο αυτός είχε χρήματα, αποκαλώντας τον «μύρο» και «όμορφο Άδωνη». Όταν όμως, βρέθηκε ο ίδιος σε δύσκολη οικονομική κατάσταση, η γυναίκα του ξέχασε όλα τα παραπάνω και αναρωτιόταν ποιος είναι ("ή δέ πάρος...τοι πόλις").

Αντίστοιχες σκηνές είδαμε και στο Α΄ ποίημα, καθώς η σύζυγος εκφράζει αρχικά τα παράπονά της με ήπιο τρόπο, αποκαλώντας τον χαρακτηριστικά "κύρι": «τό "κύρι" οὐκ ἔχεις προσοχήν, τό "κύρι" πῶς τό λέγεις; τό "κύρι" τί προσέθηκας; τό "κύρι" τί ἐπεκτήσω;»²¹¹ Στη συνέχεια όμως, όταν η κατάσταση έγινε ανυπόφορη, αναρωτιέται και η ίδια: «Τό "τί θαρρεῖς;" τό "τίς εἶσαι;" τό "βλέπε τίνα δέρεις, ποίαν ὑβρίζεις πρόσεχε καί ποίαν ἀτιμάζεις· οὐκ εἶμαι σθλαβοπούλα σου οὐδὲ μισθάρνισσά σου· πῶς ἤπλωσες ἐπάνω μου;" τό "πῶς οὐκ ἐνετρέπης;»». Χαρακτηριστικό και στις δύο περιπτώσεις το ερώτημα "τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν;" και "τίς εἶσαι;", συνοδευόμενο από το άκρως περιφρονητικό και υποτιμητικό ύφος των δύο γυναικών.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ποιητής του 6ου αι. μ.Χ., ο οποίος είχε τον τίτλο του υπατικού· σε άλλα επιγράμματα αναφέρεται και ως ύπατος, οπότε, ίσως έχει λάβει και αυτόν τον τίτλο. Γι' αυτόν τον λόγο, έμεινε γνωστός και ως Μακεδόνιος Ύπατος. Τα επιγράμματά του που υπάρχουν στην Ελληνική Ανθολογία, πέρασαν μέσω του Κύκλου του Αγαθία, στον οποίο είχαν αρχικά συμπεριληφθεί. Φανερή είναι η προσπάθειά του να μιμηθεί το ύφος του Παλλαδά και του Λεωνίδα από τον Τάραντα.²¹²

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

375.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἐπταρον ἄγχι τάφοιο καὶ ἤθελον αὐτόθ' ἀκοῦσαι, οἷα περ ὠισάμην μοῖραν ἐμῆς ἀλόχου. Ἐπταρον εἰς ἀνέμους· ἄλοχον δέ μοι οὔ τι κιχάνει λυγρὸν ἐν ἀνθρώποις, οὐ νόσος, οὐ θάνατος.²¹³

²¹¹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 154.

²¹² Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 56.

²¹³ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 248.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Φτερνίστηκα κοντά σ' έναν τάφο και ήθελα αμέσως να ακούσω, όπως πίστεψα, τον θάνατο της γυναίκας μου. Φτερνίστηκα του κάκου· καμιά ανθρώπινη συμφορά δε βρήκε τη γυναίκα μου, ούτε νόσος, ούτε θάνατος.

ΣΧΟΛΙΑ

Θα ήταν λάθος αν υποστηρίζαμε ότι υπάρχουν ορατές και άμεσες ομοιότητες μεταξύ των πτωχοπροδρομικών ποιημάτων και του παρόντος επιγράμματος. Τονίζουμε ότι η παράθεσή του λειτουργεί ως ένα ακόμη παράδειγμα δυστυχισμένου συζύγου από την Ελληνική Ανθολογία, αυτή τη φορά από τον Μακεδόνο Ύπατο, ο οποίος, φαίνεται πως πολλά θα υπέφερε προκειμένου να εύχεται οποιαδήποτε ανθρώπινη συμφορά για τη σύζυγό του, μεταξύ των άλλων, ακόμη και ασθένεια ή θάνατο. Συζυγία, οικογενειακή συνοχή και συντροφική αγάπη είναι λέξεις που, προφανώς, απουσιάζουν παντελώς από το οικογενειακό του λεξιλόγιο. Να προσθέσουμε, τέλος, ότι κατά την αρχαιότητα υπήρχε η πρόληψη για την δυσμενή ή ευμενή επίδραση που είχε το πτέρνισμα. Εδώ προφανώς λαμβάνεται ως καλός οiwόνος, χωρίς όμως να επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΣ

Πρόκειται για τον γνωστό ποιητή του 3ου αι. π. Χ. Λεωνίδα από τον Τάραντα, ο οποίος υπήρξε κορυφαίος εκπρόσωπος του αλεξανδρινού επιγράμματος. Λόγω των συχνών αναφορών του στη φτώχη και πλανόδια ζωή του, μέσω των επιγραμμάτων του, θεωρήθηκε από πολλούς οπαδός της κυνικής φιλοσοφίας. Ωστόσο, ανήκε στην Πελοποννησιακή Σχολή της Τεγέας και επηρεάστηκε από την Τεγεάτισσα ποιήτρια Ανύτη. Στην Ελληνική Ανθολογία σώθηκαν, περίπου, 100 επιγράμματά του που είναι, κυρίως, επιτύμβια και αναθηματικά. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η απαισιοδοξία του ποιητή για τη ζωή του, που ήταν φτώχη και μίζερη.²¹⁴ «Το εξαιρετικά, μέχρι εκζήτησης επεξεργασμένο, σχεδόν "μπαρόκ" ποιητικό ιδίωμα του, που επηρέασε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον το γλωσσικό ιδίωμα των νεότερων επιγραμματοποιών, έρχεται σε γοητευτική αντίθεση με την, συχνά, ρωπογραφική θεματική του, που αρέσκεται να περιδιαβάζει στους χώρους και στις εκδηλώσεις των ταπεινών και καταφρονεμένων», όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο

²¹⁴ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ, σ. 54.

Νίκος Χουρμουζιάδης.²¹⁵ Τα επιγράμματά του, αρχικά, είχαν συμπεριληφθεί στον Στέφανο του Μελεάγρου.

ΒΙΒΛΙΟ VII
ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

648.

ΛΕΩΝΙΔΑ ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐσθλὸς Ἀριστοκράτης, ὅτ' ἀπέπλεεν εἰς Ἀχέροντα εἶπ' ὀλιγοχροίνης ἀψάμενος κεφαλῆς· "Παίδων τίς μνήσαιτο καὶ ἐνδώσαιτο γυναῖκα, εἰ καὶ μιν δάκνοι δυσβίωτος πενίη· ζωὴν στυλώσαιτο· κακὸς δ' ἄστυλος ιδέσθαι οἶκος. Ὁ δ' ἂν λῶστος τάνερος ἐσχαρεῶν εὐκίων φαίνοιτο καὶ ἐν πολυκαεῖ ὄγκῳ εὖ ἦστ' αὐγάζων δαλὸν ἐπεσχάριον". Ἦδει Ἀριστοκράτης τὸ κρήγυρον· ἀλλὰ γυναικῶν ὄνθρωπ' ἤχθαιρεν τὴν ἀλιτοφροσύνην.²¹⁶

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο ευγενής Αριστοκράτης, όταν έπλεε προς τον Αχέροντα, για λίγο κρατώντας την κεφαλήν του, είπε· «Πρέπει ο άνδρας να έχει παιδιά και σύζυγο, ακόμη και αν υποφέρει από τη δύστυχη φτώχεια. Ας έχει στύλους στη ζωή· γιατί κακό είναι το σπίτι που δεν έχει στύλους. Αν όμως, έχει ωραίους στύλους, ευαρεστότερο φαίνεται στον άνδρα, ευτυχισμένος θα 'ναι στο σπίτι του και εκεί στο τζάκι θα συνδουλίζει τη φωτιά· Αυτή την αλήθεια γνωρίζει ο Αριστοκράτης· αλλά των γυναικών, άνθρωπε, φοβόταν το ανόσιο φρόνημα/την κακία.

ΣΧΟΛΙΑ

Ο Αριστοκράτης, στα τελευταία του λόγια, τα οποία είναι συμβουλευτικού χαρακτήρα, αναφέρεται στην οικογενειακή ζωή, δηλώνοντας πως τα παιδιά και η σύζυγος είναι απαραίτητα για την ζωή του άνδρα, ακόμη και αν «δάκνοι δυσβίωτος πενίη». Ακρως αντίθετη άποψη από αυτή του Πτωχοπροδρόμου, ο οποίος θεωρούσε τα οικογενειακά βάρη, ένεκα της φτώχειας, ασήκωτα. Ωστόσο, και ο ίδιος ο Αριστοκράτης φαίνεται πως δεν έμενε απρόμητος απέναντι στην κακία των γυναικών, την οποία και φοβόταν. Σε συνδυασμό με όσα χαρακτηριστικά αναφέρονται στον τελευταίο στίχο «ἀλλὰ γυναικῶν, ὄνθρωπ', ἤχθαιρεν τὴν ἀλιτοφροσύνην», αβίαστα, έρχονται στο νου μας οι κάτωθι στίχοι από το Α' ποίημα:

²¹⁵ Χουρμουζιάδης, *Ερωτικά Επιγράμματα*, σ. 258.

²¹⁶ Paton, *The Greek Anthology II*, σ. 346.

«Φοβοῦμαι γὰρ τὸ στόμαν της, φοβοῦμαι τὴν ὀργὴν της,
τὰς ἀπειλάς της δέδοικα καὶ τὴν ἀποστροφὴν της» ,

ἀλλὰ καὶ τὸ σχετικὸ

«οὐ φέρω γάρ, ὦ δέσποτα, τὴν ταύτης μοχθηρίαν».²¹⁷

Στον τελευταῖο στίχο του ἐπιγράμματος, ὁ Λεωνίδας Ταραντίνος, θέλοντας νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἀπεχθὴ χαρακτήρα τῆς γυναίκας τοῦ Ἀριστοκράτη, ὁποῖος καὶ τὸν φοβίζει, χρησιμοποιοῦν τὴν χαρακτηριστικὴ λέξη «ἀλιτοφροσύνην», «ἀλλὰ γυναικῶν, ὄνθρῶπ', ἤχθαιρεν τὴν ἀλιτοφροσύνην». Ὁ Πτωχοπρόδρομος, ἀπὸ τὴν ἄλλη , στὸ τέλος τοῦ Α΄ ποιήματος, μιλώντας στὸν αυτοκράτορα, δηλώνει τὰ δεινὰ ποῦ υπέστη ἀπὸ τὴ μάχιμη σύζυγό του, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς «τρισαλιτήρια».²¹⁸ «Τοιαῦτα πέπονθα δεινὰ, κρατάρχα στεφηφόρε, παρὰ μαχίμου γυναικὸς καὶ τρισαλιτηρίας». Κοινὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, στὸ οὐσιαστικὸ τοῦ ἐπιγράμματος «ἀλιτοφροσύνην» καὶ στὸ ἐπίθετο τοῦ Α΄ ποιήματος «τρισαλιτηρίας», οἱ λέξεις ἔχουν ἓνα κοινὸ συνθετικὸ: "ἀλιτὸ-" καὶ "ἀλιτήριος" ἀντίστοιχα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα. Επιπροσθέτως, οἱ ομόρριζες αὐτές ἐκφράσεις καὶ τὶς δύο φορές χρησιμοποιοῦνται με μοναδικὸ σκοπὸ νὰ χαρακτηρίσουν τὶς γυναῖκες καὶ τὶς πράξεις τους.

Στὴ συνέχεια θὰ σχολιάσουμε τρία τελευταῖα ἐπιγράμματα, κλείνοντας ταυτόχρονα, τὴν παρούσα ἐνότητα τῆς ἐργασίας μας· δύο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐπιδεικτικά, ἓνα ἀδῆλο καὶ ἓνα "Ἀνώνυμο" ἀπὸ τα προτρεπτικά.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΧ

ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

133.

ΑΔΗΛΟΝ

Εἴ τις ἅπαξ γήμας πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, ναυηγὸς πλώει δὶς βυθὸν ἀργαλέον.²¹⁹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἄν κάποιος παντρεμένος ζητήσῃ πάλι δεύτερη σύζυγο, μοιάζει με ναυαγὸ που πλέει δεύτερη φορά σε φουρτουνιασμένο πέλαγος.

²¹⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος* , σ. 154.

²¹⁸ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος* , σ. 154.

²¹⁹ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 68.

ΣΧΟΛΙΑ

Ένα ακόμη επίγραμμα παραλλαγή του κοινού τόπου «πᾶσα γυνή χόλος ἐστίν». Όμοιος με ναυαγό που πλέει πάλι σε φουρτουνιασμένο πέλαγος μοιάζει ο παντρεμένος άνδρας που αναζητά σύζυγο για δεύτερη φορά, τονίζοντας έτσι το ανυπόφορο του έγγαμου βίου. Εισέτι, να τονίσουμε ότι η θάλασσα, πολύ συχνά, αποτελεί κοινό τόπο και σημείο αναφοράς και συχνά χρησιμοποιείται ως συνώνυμο εκείνων των δυσκολιών που καλείται ο άνθρωπος να αντιμετωπίσει στη ζωή του.

Σε άμεση σχέση με τα προηγούμενα, διαβάζουμε στο Γ΄ πτωχοδρομικό ποίημα: «Μόλις ποτὲ παραδραμῶν τὴν θάλασσαν τοῦ βίου τὴν οὔτω κατακλύζουσιν καὶ συμβυθίζουσάν με».²²⁰ και «μόλις λιπὼν τὸ πέλαγος τῶν ἀλμυρῶν φροντίδων, ἔφθασα πρὸς τὸ πέλαγος τῶν εὐεργετημάτων».²²¹ Αλλά και στο Α΄ ποίημα, όταν η σύζυγός του τον επιπλήττει για την αδιαφορία και ταυτόχρονα την ανικανότητά του να αντεπεξέλθει στις οικογενειακές υποχρεώσεις, σημειώνει χαρακτηριστικά:

«Τὸ τί σὲ θέλω ἐξαπορῶ, τὸ τί σὲ χρήζω οὐκ οἶδα·
ἂν οὐκ ἐθάρρεις κολυμβᾶν, κολυμβητὴς μὴ ἐγένου,
ἀλλ' ἄς ἐκάθου σιγηρὸς καὶ ἀπομεριμνημένος
καὶ ἄς ἐκνηθες τὴν λέπραν σου, καὶ ἄς ἤφηκες ἐμέναν».²²²

495.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ

Ἑλλάδος ἔνναετῆρες, ἀμεμφές ἡγεμονῆες, μηκέτι πιστὰ φέροιτε
δολοφρονέουσι γυναίκοις· θυλυτέρη μ' ἐδάμασσε, τὸν οὐ κτάνε δῆϊος Ἴκτωρ.²²³

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάτοικοι της Ελλάδας, άμεμπτοι ηγεμόνες, καθόλου εμπιστοσύνη μη δείχνετε στις δόλιες γυναίκες· εμένα που δεν με σκότωσε ο έμπειρος Έκτωρ, με φόνευσε γυναίκα.

ΣΧΟΛΙΑ

Σχετικά με το παρόν επίγραμμα που προφανώς είναι εμπνευσμένο από τα Ομηρικά έπη (XI 406, 427, 441, 454)²²⁴, δεν θα προβούμε σε ιδιαίτερο σχολιασμό. Η

²²⁰ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 173.

²²¹ Ο.π., σ. 173.

²²² Ο.π., σ. 156.

²²³ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 274.

²²⁴ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα*, σ. 279.

ένταξή του στην παρούσα εργασία έχει σκοπό την αναφορά μας σε ένα ακόμη παράδειγμα που εστιάζει στη δολιότητα των γυναικών.

ΒΙΒΛΙΟ Ι
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

116.

ΑΔΕΣΠΟΤΟΝ

"Οὐκ ἔστι γήμας, ὅστις οὐ χειμάζεται", λέγουσι πάντες καὶ γαμοῦσιν εἰδότες.²²⁵

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

"Δεν υπάρχει παντρεμένος που να μην θαλασσοδέρνεται", λένε όλοι και ενώ το γνωρίζουν, παντρεύονται.

ΣΧΟΛΙΑ

Σχετική και παρόμοια αναφορά έχει γίνει ήδη στην παρούσα εργασία.²²⁶

²²⁵ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 58.

²²⁶ Βλ. σ. 90, Σχόλια, Άδηλο επίγραμμα 133.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

«Ανάθεμαν τὰ γράμματα» και τα παράπονα του λογίου.

Στην παρούσα ενότητα θα ασχοληθούμε με το Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα, παραθέτοντας αρχικά, κάποιες εισαγωγικές πληροφορίες γι' αυτό. Παραδίδεται σε επτά χειρόγραφα του 14ου έως και του 16ου αιώνα, για τα οποία έχει γίνει ήδη λόγος. Πρόκειται για το πολύ γνωστό Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα που, μέσω της προφορικής παράδοσης, έφθασε έως τις μέρες μας η γνωστή, αποφθεγματικού τύπου και χαρακτήρα, φράση «ανάθεμαν τὰ γράμματα (Χριστέ και όπου τὰ θέλει)» (Γ', 85), αλλά και η χαρακτηριστικότερη παραίνεση του πατρός του Πτωχοπροδρόμου, ο οποίος προσπαθεί να τον πείσει λέγοντας, επίσης, τη γνωστή φράση «τέκνον μου, μάθε γράμματα, και ώσάν έσέναν έχει» (Γ', 57).

Το ποίημα στην αρχή επιγράφεται ως εξής: «Στίχοι του Θεοδώρου του Πτωχοπροδρόμου προς τον βασιλέα κύρ Μανουήλ τον Κομνηνόν». Ξεκινάει, λοιπόν, στο προοίμιο με την προσφώνηση στον βασιλιά και εκτενείς αναφορές τόσο σ' αυτόν όσο και σε ιστορικά γεγονότα της εποχής. Πολύ σημαντικό είναι ότι η αφιέρωση των ποιημάτων στον Μανουήλ Α', τα τοποθετούν μεταξύ των δεκαετιών του 1140 έως 1170 μ.Χ., όταν ο Θεοόδωρος Πρόδρομος ήταν αναμφίβολα ακόμη ζωντανός. Επιπλέον, κάποιες λεπτομέρειες του Δ' ποιήματος, ίσως το τοποθετούν και μια δεκαετία αργότερα, έως το 1180.

Στη συνέχεια, μετά το εκτενές προοίμιο (στίχοι 1-55), το κύριο μέρος του ποιήματος ξεκινάει με τις συμβουλές και την προτροπή του πατρός προς το παιδί του να μάθει γράμματα. Για να καταφέρει, μάλιστα, να τον πείσει, αναφέρεται σε πλειάδα μορφωμένων ανθρώπων, οι οποίοι πέτυχαν τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά. Φαίνεται, όμως, πως οι συμβουλές του πατέρα αποδείχθηκαν μάταιες και ψευδείς, καθώς στην περίπτωση του ήρωά μας, τα γράμματα είναι η πηγή της δυστυχίας του, μια και τον οδήγησαν απευθείας στην κατάσταση της φτώχειας. Η λανθασμένη επιλογή επαγγέλματος αποδείχθηκε μοιραία για τον ήρωα. Ο ίδιος, λοιπόν, όντας άνεργος φιλόλογος, απογοητεύεται όταν βλέπει την καλοπέραση των υπόλοιπων «τεχνιτών», όπως για παράδειγμα του γείτονα τσαγκάρη, του οποίου η ημέρα άρχιζε με «χορδοκοιλίτσιν», την ίδια στιγμή που εκείνος «γυρεύει τόν πυρρίχιον και τὰ λοιπά τὰ μέτρα». Φθάνει δε στο σημείο να κάνει την κάτωθι εκπληκτική παρατήρηση: «Άλλά τὰ μέτρα ποῦ ώφελοῦν τήν άμετρόν μου πείναν;»,

Η απογοήτευσή του μεγαλώνει όταν αντιλαμβάνεται πως είναι δύσκολο πια να αλλάξει και να αναζητήσει ένα νέο επικερδές επάγγελμα. Και ακόμη περισσότερο, τα περιφρονητικά σχόλια που εισπράττει, σχεδόν καθημερινά, από το περιβάλλον του, άμεσα και έμμεσα, μεταποιούν και στην ουσία οδηγούν την καθημερινότητά του σε αδιέξοδο.

Σύμφωνα με τον H. Eideneier, υπάρχουν ενδείξεις που οδηγούν στο πιθανό συμπέρασμα ότι εδώ τελειώνει η πρώτη εκδοχή του ποιήματος. Παρατηρούμε ότι από τον στίχο 217 ξεκινάει μία, μικρότερης έκτασης, προσφώνηση στον βασιλιά "κοσμοκράτορα", ενώ στο καλύτερο χειρόγραφο, η αφήγηση συνεχίζεται με ένα επεισόδιο, σύμφωνα με το οποίο, ο ήρωας βρίσκεται σε ένα μοναστήρι και καλύπτει την πείνα του με ένα έξυπνο τέχνασμα. Μεταγενέστεροι ποιητές, ορμώμενοι από το ως άνω επεισόδιο, προέβησαν σε νέες εκτενείς προσθήκες, παρουσιάζοντας και άλλα επαγγέλματα. Όλα αυτά, βέβαια, σε παραλληλισμό και με ανάλογες φθορές του κειμένου, έγιναν μέσα στα πλαίσια της προφορικής παράδοσής του.²²⁷

Στη συνέχεια, θα παραθέσουμε επιγράμματα στα οποία παρουσιάζεται έντονη η απογοήτευση των λογίων, θα εντοπίσουμε περιπτώσεις μορφωμένων που αναθεματίζουν τα γράμματα σαν άλλοι "πτωχοπρόδρομοι" και θα αναφέρουμε ψήγματα παρόμοιων, με τα προαναφερθέντα, αντιλήψεων του 4ου και 3ου αιώνα π.Χ., με την περίπτωση του Αράτου και φθάνοντας ακόμη έως και τον 4^ο μ. Χ. αιώνα με τα χαρακτηριστικά επιγράμματα του Παλλαδά.

Η οικονομική δυσπραγία και η σχεδόν ανύπαρκτη αξιοποίηση επαγγελματικά των μορφωμένων νέων έχει τις ρίζες της βαθιά στο πέρασμα των αιώνων. Ο H. Hunger πολύ εύστοχα παρατηρεί: «Η τυπική μόρφωση, ιδιαίτερα στη Μέση και Υστεροβυζαντινή εποχή, συχνά, δεν εξασφάλιζε υλικά οφέλη, δηλαδή μιά σίγουρη θέση. Οπότε, οι διανοούμενοι που είχαν μείνει φτωχοί, αισθάνονταν μειονεκτικά απέναντι στους χειρώνακτες και τους αγρότες, που βρίσκονταν σε καλύτερη οικονομική κατάσταση. Αυτή είναι η κοινωνική κατάσταση των λογίων και των "επιστημόνων" που γνωρίζουμε από το "δραμάτιον" του Μιχαήλ Απλούχειρα και τα Πτωχοπροδρομικά».²²⁸

Στο σημείο αυτό αξίζει να παραθέσουμε ένα μικρό απόσπασμα από τη "Χρονογραφία" του Μιχαήλ Ψελλού, ο οποίος με το ιδιαίτερο και εκλεπτυσμένο ύφος του, στο τέλος της 29ης παραγράφου, στον πρώτο τόμο της "Χρονογραφίας" του,

²²⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 7 - 9.

²²⁸ Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τόμος Β', σ. 131.

αναφέρεται στο συγκεκριμένο θέμα, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Μίαν δὲ λύσιν εὐρίσκω τῆς ἀπορίας μου καὶ τοῦ θαύματος ἀκριβεστάτην, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀληθεστάτην, ὅτι μὴ πρὸς ἄλλο τέλος τοὺς λόγους οἱ τότε ἄνδρες μεταχειρίζοντο, ἀλλ' ἐσπούδαζον περὶ αὐτοὺς ὡς αὐτοτελεῖς· ἀλλ' οἱ πολλοὶ παρὰ τὴν παιδείουσιν οὐχ οὕτω βαδίζουσιν, ἀλλὰ τὸ χρηματίζεσθαι εἰς πρώτην αἰτίαν τῶν λόγων ἀναφέρουσι, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο τὰ περὶ τοὺς λόγους σπουδάζουσι, κἄν μὴ εὐθὺς τὸ τέλος προσίη, ἀφίστανται τῆς ἀρχῆς. Οὗτοι μὲν οὖν ἐρρώσθων». ²²⁹ Με απόδοση στα νέα ελληνικά διαβάζουμε ως ακολούθως: «Μάλιστα, μόνο μια ερμηνεία μπορώ να σκεφθώ για την απορία μου και την παράδοξη κατάσταση - μια ερμηνεία που θα έλεγα ότι είναι στον υπέρτατο βαθμό εύστοχη και αληθινή: ότι, δηλαδή, οι άνδρες εκείνοι καλλιεργούσαν τα γράμματα χωρίς καμία άλλη σκοπιμότητα, αλλά μόνο για τη δική τους απόλαυση και ως αυτοσκοπό. Στις μέρες μας, όμως, το πλήθος δεν προσεγγίζει την παιδεία με τέτοια πρόθεση· και το πρώτο που σκέπτονται είναι το χρηματικό κέρδος που απορρέει από τα γράμματα· και σπουδάζουν μόνο και μόνο για τον λόγο αυτό και ανίσως δεν επιτύχουν τάχιστα τον στόχο τους, τότε παραιτούνται από τη μελέτη πάραυτα. Ας χαίρονται, το λοιπόν, οι αχρείοι». ²³⁰

Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι τα γράμματα αποτελούσαν, στη σκέψη των ανθρώπων, ευκαιρία επαγγελματικής, κοινωνικής και οικονομικής αποκατάστασης. Ευκαιρία για μια καλύτερη ζωή και μάλιστα, όταν αυτό δεν συνέβαινε, οι άνθρωποι απογοητευμένοι τα παρατούσαν αναθεματίζοντάς τα. Η αλήθεια αυτή εκφράζεται εξαιρετικά και μάλιστα με καυστικό τρόπο στο Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα, το οποίο είναι το πλέον γνωστό συγκριτικά με τα άλλα τρία ποιήματα.

Μέσα στο πλήθος των 4.100 περίπου επιγραμμάτων της Ελληνικής Ανθολογίας, βρήκαμε 16 σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα επιγράμματα, τα οποία και παραθέτουμε. Πολύ σημαντικό και χαρακτηριστικό αποτελεί η διαπίστωση ότι και σε αυτή την ενότητα τα μισά επιγράμματα ανήκουν στον Παλλαδά από την Αλεξάνδρεια. Τα δε υπόλοιπα ανήκουν στους: Ευπίθιο τον Αθηναίο, Λουκίλλιο, Λουκιανό, Άρατο, Φανία και Λεωνίδα τον Αλεξανδρέα.

Όπως και στην πρώτη ενότητα, έτσι και εδώ, δεν θα παραθέσουμε τα επιγράμματα βάσει χρονολογικής ή αλφαβητικής σειράς των συγγραφέων. Ως κριτήριο θα λάβουμε τον βαθμό νοηματικής συγγένειας με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκλείουμε την ύπαρξη του υποκειμενικού

²²⁹ Β. Καραλής, *Μιχαήλ Ψελλός, Χρονογραφία*, Αθήνα, εκδ. Κανάκη, 2004, σ. 80.

²³⁰ Ο.π., σ. 81.

στοιχείου στην επιλογή. Φυσικά, θα ξεκινήσουμε από την περίπτωση του Παλλαδά, στον οποίον ανήκουν και τα περισσότερα επιγράμματα, αλλά και τα πλέον χαρακτηριστικά.

Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιάσουμε τους επιγραμματοποιούς με την ακόλουθη σειρά:

1. Παλλαδάς ο Αλεξανδρεύς με 8 επιγράμματα.
2. Λουκίλλιος με 2 επιγράμματα.
3. Φανίας με 1 επίγραμμα.
4. Λεωνίδας από την Αλεξάνδρεια με 1 επίγραμμα.
5. Άρατος με 1 επίγραμμα.
6. Λουκιανός με 2 επιγράμματα.
7. Ευπίθιος ο Αθηναίος με 1 επίγραμμα.

ΠΑΛΛΑΔΑΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ
ΒΙΒΛΙΟ ΙΧ
ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ
168.
ΠΑΛΛΑΔΑ

Μῆνιν οὐλομένην γαμετὴν ὃ τάλας γεγάμηκα καὶ παρὰ τῆς τέχνης μῆνιδος ἀρξάμενος. Ὡμοὶ ἐγὼ πολύμηνης, ἔχων τριχόλωτον ἀνάγκην, τέχνης γραμματικῆς καὶ γαμετῆς μάχιμης.²³¹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Παντρεύτηκα ο δύσμοιρος μια οργισμένη σύζυγο και από την άλλη έχω την τέχνη που ξεκινάει από τη "μῆνιν". Αλλοίμονο εγώ ο δύσμοιρος, έχω την ανάγκη της εντελώς μισητής τέχνης της γραμματικής και της μάχιμης συζύγου.

ΣΧΟΛΙΑ

Στην πρώτη ενότητα της παρούσας εργασίας έγινε και πάλι αναφορά στο ως άνω επίγραμμα, μόνο που εκεί εστίασαμε στο ζήτημα της "μάχιμης" συζύγου. Στην παρούσα φάση θα εξετάσουμε το θέμα της "γραμματικής".

²³¹ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 86-88.

Μόλις σε τέσσερις στίχους ο Παλλαδάς παρουσιάζεται ως θύμα αυτών των δύο καταστάσεων, κάτι που, αναπόφευκτα μας παραπέμπει στον Πτωχοπρόδρομο, αν σκεφτούμε και μόνον ότι και εκείνος υπέφερε από την κακή σύζυγό του και τη φτώχεια του. Όσον αφορά τον Παλλαδά, αξιοσημείωτο είναι ότι υπάρχουν και άλλα επιγράμματα σχετικά με την πενία, στην οποία οδηγεί η ενασχόληση με τα γράμματα, τα οποία θα εξετάσουμε παρακάτω. Το δίπτυχο, λοιπόν, της δυστυχίας και των δύο είναι η σύζυγος και η φιλολογία!

Ήδη, στον πρώτο στίχο του επιγράμματος, ο Παλλαδάς αυτοχαρακτηρίζεται ως «τάλας» λόγω αυτής της κατάστασης: «Μῆνιν οὐλομένην γαμετὴν ὁ τάλας γεγάμηκα». Αλλά και ο Πτωχοπρόδρομος, στην αρχή του Γ΄ ποιήματος, αναφερόμενος στον αυτοκράτορα λέει χαρακτηριστικά, χρησιμοποιώντας το ίδιο επίθετο, για να αναφερθεί στον εαυτό του: «καθικετεύων, ἐξαιτῶν, παρακαλῶν ὁ τάλας». Παρατηρούμε, δηλαδή, μία ιδιαίτερη λεξιλογική ομοιότητα στην αρχή, εκεί μάλιστα, που και οι δύο ομιλούν για τον εαυτό τους.

Στη συνέχεια, ο Παλλαδάς αναφέρεται στη "μῆνιν", προφανώς στην αρχή της Ιλιάδας, («Μῆνιν ἄειδε θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος»)²³², την οποία όφειλαν να γνωρίζουν και να διδάσκουν οι φιλόλογοι και η οποία τον έχει οδηγήσει σε πλήρη εξαθλίωση. Και συνεχίζει λέγοντας: «Ὅμοι, ἐγὼ πολύμηνις, ἔχων τριχόλωτον ἀνάγκην, τέχνης γραμματικῆς», περιγράφοντας την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει. Από την άλλη, ο Πτωχοπρόδρομος στους πέντε τελευταίους στίχους του εκτενούς προιμίου του, λέει στον αυτοκράτορα:

«Ἄλλ' ἄρχομαι τὰ κατ' ἐμὲ τῷ κράτει σου γνωρίσαι
καὶ πόσῃν ὁ τρισάθλιος ἐπέστην τὴν ζημίαν
ἐκ τοῦ μαθεῖν με γράμματα καὶ βίβλους ἀναγνῶναι
καὶ τῶν ἀρχαίων μυθουργῶν τὰς ληρομυθουργίας,
ἐνταῦθα τοίνυν ἐξ ἀρχῆς τὰ κατ' ἐμὲ γνωρίσω».²³³

Ουκ ολίγα, λοιπόν, τα προβλήματα και η «ζημίαν» που υπέστησαν και οι δύο «ἐκ τοῦ μαθεῖν τὰ γράμματα». Οι πηγές μάθησής τους, προφανώς, ήταν οι ίδιες, καθώς, ο μεν Παλλαδάς κάνει έμμεσα αναφορά στον Όμηρο, ο δε Πτωχοπρόδρομος μιλώντας γενικότερα αναφέρει «καὶ τῶν ἀρχαίων μυθουργῶν τὰς ληρομυθουργίας».

Τέλος, υποσημαίνεται ότι αμφότεροι στην προσπάθειά τους να τονίσουν την άθλια κατάστασή τους χρησιμοποιούν ως πρώτο συνθετικό των λέξεων που κάνουν

²³² G. Kirk, *Ομήρου Ιλιάδα*, τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003, σ. 1.

²³³ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 175.

χρήση τον όρο "τρίς". Ο Παλλαδάς γράφει «ἔχων τριχόλωτον ἀνάγκην» και ο Πτωχοπρόδρομος, από την άλλη, αυτοχαρακτηρίζεται «τρισάθλιος», δίδοντας και οι δύο έμφαση στην άθλια κατάστασή τους. Οι νοηματικές και λεξιλογικές ομοιότητες των δύο κειμένων είναι ευδιάκριτες και σίγουρα επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι ο Πτωχοπρόδρομος θα είχε υπόψιν του το συγκεκριμένο επίγραμμα.

169.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Μῆνις Ἀχιλλῆος καὶ ἐμοὶ πρόφασις γεγένηται οὐλομένη πενίης γραμματικευσαμένῳ. Εἶθε δὲ σὺν Δαναοῖς με κατέκτανε μῆνις ἐκείνη, πρὶν χαλεπὸς λιμὸς γραμματικῆς ὀλέσει. Ἄλλ' ἴν' ἀφαρπάξῃ Βρισηΐδα πρὶν Ἀγαμέμνων, τὴν Ἑλένην δ' ὁ Πάρις, πτωχὸς ἐγὼ γενόμεν». ²³⁴

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η "μῆνις" του Αχιλλέα έγινε για εμένα η αφορμή, στην άθλια πενία με οδήγησε μέσω του επαγγέλματος του γραμματικού. Μακάρι, μαζί με τους Δαναούς να με εξόντωνε η μῆνις εκείνη, πριν εξαιτίας της γραμματικής με καταστρέψει η πείνα. Αλλά για να αρπάξει ο Αγαμέμνων τη Βρισηίδα και ο Πάρις την Ελένη, έγινα εγώ φτωχός.

ΣΧΟΛΙΑ

Το παρόν επίγραμμα κινείται ακριβώς στο ίδιο πλαίσιο με το προηγούμενο. Η λανθασμένη επιλογή επαγγέλματος και στην προκειμένη περίπτωση κατάφερε και οδήγησε τον ήρωα στη φτώχεια, ενώ φθάνει ταυτόχρονα στο σημείο να αναφέρει πως καλύτερη θα ήταν η εξόντωσή του από το μαρτύριο που τώρα αντιμετωπίζει. Από την άλλη πλευρά, ο Πτωχοπρόδρομος κάνοντας τον απολογισμό του, λέει χαρακτηριστικά:

«Ἄφοῦ δὲ γέγονα καὶ γὼ γραμματικὸς τεχνίτης,
ἐπιθυμῶ καὶ τὸ ψωμὶν καὶ τοῦ ψωμοῦ τὴν μάνναν,
καὶ διὰ τὴν πείναν τὴν πολλὴν καὶ τὴν στεναχωρίαν
ὕβριζω τὰ γραμματικά, λέγω μετὰ δακρῶν·
«Ἀνάθεμαν τὰ γράμματα, Χριστέ, καὶ ὅπου τὰ θέλει,
ἀνάθεμαν καὶ τὸν καιρὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν,

²³⁴ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 88.

καθ' ἣν μέ παρεδώκασιν εἰς τὸ διδασκαλεῖον,
πρὸς τὸ νὰ μάθω γράμματα, τάχα νὰ ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα».²³⁵

Πρόκειται, ἴσως, για το πλέον γνωστό ἕως τις μέρες μας απόσπασμα ἀπὸ το σύνολο των πτωχοδρομικῶν ποιημάτων. Οι παραινέσεις του πατέρα για να μορφωθεί το παιδί του, με ἀπώτερο στόχο να προοδεύσει, ἀπεδείχθησαν φρούδες και ἀπατηλές. Ἐτσι, ὅπως ἄλλωστε και ο Παλλαδάς, ὄχι μόνο ἀπέτυχε, ἀλλὰ οι σπουδές του φάνηκαν ἀνίκανες να του εξασφαλίσουν ἀκόμη και τα ἀπολύτως ἀπαραίτητα, καθὼς ἐπιθυμεί ἀκόμη και τον στερούμενο σ' αὐτὸν ἄρτον! Φθάνει, τέλος, στο σημεῖο να ἀναθεματίζει και τα γράμματα ἀλλὰ και την ἡμέρα που ξεκίνησε το σχολεῖο, με την προσδοκία και ἐλπίδα ὅτι, τάχα, θα μπορέσει να ζήσει ἀπὸ ἐκεῖνα...!

Χαρακτηριστικό εἶναι και στις δύο περιπτώσεις, το βάρος που προσδίδουν στην ἔννοια και κατάσταση της πείνας, στην οποία ἔχουν ἀπὸ κοινού οι δύο ἥρωες περιέλθει. Ο Παλλαδάς ἀναφέρει σχετικὰ: «οὐλομένη πενίης γραμματικευσαμένῳ», «πρὶν χαλεπὸς λιμὸς γραμματικῆς ὀλέσει», και «πτωχὸς ἐγὼ γενόμεν». Ἀπὸ την ἄλλη, ο Πτωχοπρόδρομος τονίζει: «Ἄφοῦ δὲ γέγονα κἀγὼ γραμματικὸς τεχνίτης, ἐπιθυμῶ καὶ τὸ ψωμὶν καὶ τοῦ ψωμοῦ τὴν μάνναν, καὶ διὰ τὴν πείναν τὴν πολλὴν καὶ τὴν στεναχωρίαν ὑβρίζω τὰ γραμματικά, λέγω μετὰ δακρύων».

Τέλος δε, εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ φράση που λειτουργεῖ ὡς ἐπιστέγασμα προς ἐπίρρωση στα ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω: «Πρὸς τὸ νὰ μάθω γράμματα, τάχα νὰ ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα». Τόσο στον Παλλαδά ὅσο και στον Πτωχοπρόδρομο, εἶναι κοινὴ ἡ πηγὴ φτώχειας και των δύο, ἀλλὰ ταυτόχρονα εἶναι κοινὸ και το συναίσθημα της ἀπόλυτης ἀπογοήτευσης που χαρακτηρίζει τους δύο ἥρωες, οι οποίοι, στην ουσία, νιώθουν προδομένοι και ἀπαισιόδοξοι ὅσον ἀφορὰ την εξέλιξη της καθημερινότητας και της ζωῆς τους.

171.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Ἵργανα Μουσάων, τὰ πολύστονα βιβλία πωλῶ εἰς ἑτέρας τέχνης ἔργα μετερχόμενος. Πιερίδες, σώζοισθε· λόγοι, συντάσσομαι ὑμῖν· σύνταξις γὰρ ἐμοὶ καὶ θάνατον παρέχει.²³⁶

²³⁵ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 176.

²³⁶ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 88.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τα ὄργανα των Μουσῶν, τα βιβλία που πολύ μ' ἔχουν βασανίσει πουλώ και διαφορετική τέχνη θα ασκήσω τώρα. Πιερίδες να ἴστε καλά. Λόγοι/στίχοι, σας αποχαιρετώ· γιατί η σύνταξη μ' ἔχει οδηγήσει στον θάνατο.²³⁷

175.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Καλλίμαχον πουλῶ καὶ Πίνδαρον ἠδὲ καὶ αὐτὰς πτώσεις γραμματικῆς, πτωσὶν ἔχων πενίης. Δωρόθεος γὰρ ἐμὴν τροφίμην σύνταξιν ἔλυσε, πρεσβεῖην κατ' ἐμοῦ τὴν ἀσεβῆ τελέσας. Ἀλλὰ σὺ μου πρόστηθι, Θεῶ φίλε, μηδὲ μ' ἐάσης συνδέσμων πενίης τὸν βίον ἐξανύσαι.²³⁸

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τον Καλλίμαχο πουλώ και τον Πίνδαρο μα και τις πτώσεις της γραμματικής (πουλώ) γιατί ἔχω πτώση στην πείνα. Γιατί μου ἔκοψε ο Δωρόθεος τη σύνταξη που με ἔτρεφε, χωρίς να σεβαστεί τα γηρατειά μου. Εσύ, ὅμως, φίλε του Θεού, προστάτεψέ με και μη μ' αφήσεις δεμένο με τη φτώχεια να διανύσω/ να τελειώσω τη ζωή μου.

ΣΧΟΛΙΑ

Ὅπως και στα προηγούμενα, ἔτσι και στα επιγράμματα υπ' αριθμόν 171 και 175, ο Παλλαδάς αναφέρεται στην πενία και την πείνα των δασκάλων. Με μια πρώτη ανάγνωση, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ὅτι η ενασχόληση με τα γράμματα οδηγεί αναπόφευκτα τον διδάσκοντα σε δυσμενὴ και ἄθλια οικονομική κατάσταση. Ὅμως, πρέπει να ληφθεῖ υπόψη και η ἄποψη του A. Cameron, ο οποίος συνδέει την απομάκρυνση του Παλλαδά από το διδακτικό ἔργο, που εἶχε σαν ἀποτέλεσμα και την ἀπόλεση των οικονομικῶν του πόρων, τόσο με τον παγανισμό του, ὅσο και με τη “νίκη” του Θεόφιλου. Πιο συγκεκριμένα, ο Παλλαδάς εἶχε ἐκπέσει σε πενία και οδηγήθηκε στην πώληση των βιβλίων του, αφού κάποιος Δωρόθεος περιέκοψε τη σύνταξή του. Ἐεκάθαρα ο επιγραμματοποιός εκμεταλλεύεται τη διττή σημασία της λέξης «σύνταξη», εννοώντας τόσο τον μισθό, ὅσο και την ενασχόληση με το διδακτικό ἔργο. Στο ἴδιο ἄρθρο, αναφέρεται και η ἐκδοχή ὅτι η απομάκρυνση ἀπὸ τη διδασκαλία πιθανά να οφείλεται σε δυσφήμιση και κατηγορίες ἐναντίον του για

²³⁷ Ἐνεκα της ομοιότητας του παρόντος επιγράμματος με το ἐπόμενο υπ' αριθμόν 175, ο σχολιασμός του θα λάβει χώρα ἀπο κοινού με το ἐπόμενο ἐπίγραμμα.

²³⁸ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 90-92.

ασέβεια και παγανισμό από τον Δωρόθεο.²³⁹ Σαφείς αναφορές για το συγκεκριμένο θέμα γίνονται και από τον Wilkinson, ο οποίος αναφέρει την πιθανότητα ο Παλλαδάς να είχε χάσει τη δουλειά του κατά τη διάρκεια μιας αντιπαγανιστικής εκκαθάρισης στην Αλεξάνδρεια στις αρχές της δεκαετίας του 390 μ.Χ..²⁴⁰ Επιπροσθέτως, όσον αφορά το επίγραμμα 171, ο A. Cameron, σχολιάζει την ύπαρξη ακόμη μίας φράσης με διπλή σημασία, καθώς η σύνταξή του από τη μία τον κάνει να πλήττει «μέχρι θανάτου», αλλά από την άλλη, ίσως η ενασχόληση του με τους κλασικούς, σε μια κρίσιμη εποχή που αυτό θεωρούνταν επικίνδυνο, να τον οδηγήσει σε πραγματικό θάνατο, λόγω των παγανιστικών του αντιλήψεων.²⁴¹

Στο σημείο αυτό, θα προβούμε σε σύγκριση αποσπασμάτων των δύο πηγών, των πτωχοπροδρομικών ποιημάτων και του επιγράμματος, προκειμένου να αναδειχθούν οι νοηματικές ομοιότητες μεταξύ των δύο. Έτσι και ο Παλλαδάς, σαν άλλος Πτωχοπρόδρομος τάχα θα ζούσε από τα γράμματα, κάτι όμως που φαίνεται να μην κατάφερε στον βαθμό που επιθυμούσε.

Ο Αλεξανδρεύς αναφέρει χαρακτηριστικά: «Σύνταξις γάρ ἐμοί καί θάνατον παρέχει» (171), «πτώσεις γραμματικῆς πτῶσιν ἔχων πενίης» (175) και ακόμη «μηδὲ μ' ἐάσης συνδέσφω πενίης τὸν βίον ἐξάνυσαι» (175). Από την άλλη, ο Πτωχοπρόδρομος κινούμενος ακριβώς στο ίδιο κλίμα, τονίζει σχετικά:

«Καὶ πόσην ὁ τρισάθλιος ἐπέστην τὴν ζημίαν
ἐκ τοῦ μαθεῖν με γράμματα καὶ βίβλους ἀναγνῶναι
καὶ τῶν ἀρχαίων μυθουργῶν τὰς ληρομυθουργίας».²⁴²

Και λίγο αργότερα, σχολιάζει την πείνα του και τα άδεια ντουλάπια που αντικρίζει:

«Παρ' ὅτι τώρα ἀνοίγω το, βλέπω τοὺς πάτους ὄλους,
καὶ βλέπω χαρτοσάκκουλα γεμάτα τὰ χαρτία,
καὶ ἀνοίγω καὶ τὴν ἄρκλαν μου νὰ εὔρω ψωμὶν νὰ φάγω
καὶ εὐρίσκω χαρτοσάκκουλον ἄλλον μικροτερίτσιν,
γυρεύω τοῦ κελλίου μου τὰς τέσσερας γωνίας
καὶ εὐρίσκω ἐκεῖσε κείμενα πολλὰ πολλὰ χαρτία...».²⁴³

Αλλά και στη συνέχεια με τους εξαιρετικούς στίχους:

²³⁹ Cameron, «Palladas and Christian Polemic», *The Journal of Roman Studies*, 55, 1965, σ. 26.

²⁴⁰ K. W. Wilkinson, «Palladas and the Age of Constantine», *The Journal of Roman Studies*, 99, 2009, σ. 40.

²⁴¹ Cameron, «Palladas and Christian Polemic», *The Journal of Roman Studies*, 55, 1965, σ. 26.

²⁴² Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 175.

²⁴³ Ο.π., σ. 177-178.

«Ἄλλά τὰ μέτρα ποῦ ὠφελοῦν τὴν ἄμετρόν μου πείναν;
Πότε γάρ ἐκ τον ἴαμβον νά φάγω, κοσμοκράτορ,
ἢ πῶς ἐκ τόν πυρρίχιον ποτέ μου νά χορτάσω;»²⁴⁴

Ἀς τονίσουμε στο σημεῖο αὐτό ὅτι στις "Νεφέλες" του Ἀριστοφάνη (στ. 648), ὅταν ὁ Στρεπιάδης παρακινεῖται «νὰ μανθάνη περὶ ῥυθμῶν», ἀποκρίνεται ὡς ἀκολουθῶς: «Τί δὲ μ' ὠφελήσους' οἱ ρυθμοὶ πρὸς τάλφιτα»²⁴⁵, δίνοντάς μας τὸ ἐρέθισμα νὰ κάνουμε λόγο γιὰ ἀριστοφανικὲς ἐπιρροές. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ἡ Μ. Αλεξίου, ἡ χρῆση τῆς δημῶδους σε συγγράματα τοῦ 12^{ου} αἰῶνα, φαίνεται νὰ συνδέεται με τὴν ἐκ νέου ἐνασχόληση με τὸν Ἀριστοφάνη καὶ τὴν ἀρχαία κωμικὴ παράδοση ποὺ διέπει τὸν αἰῶνα αὐτό.²⁴⁶

Τέλος, σχετικὰ με τὰ δύο τελευταῖα ἐπιγράμματα, κρίνουμε ἀπαραίτητη τὴν προσπάθειά μας νὰ δώσουμε ἔμφαση σε μία κοινὴ ἀπόφαση τῶν δύο ἠρώων: Τόσο στο 171, ὅσο καὶ στο 175, ὁ Παλλαδάς ἀναφέρει ρητὰ πὼς μὴ ἀντέχοντας τὴν ἀέννη ἀενία του, θὰ στραφεῖ σε ἄλλο ἐπάγγελμα, μία θέση ποὺ ἐκφράζεται καὶ στο Γ' πτωχοπροδρομικὸ ποίημα. Πιο συγκεκριμένα διαβάζουμε στο ὑπ' ἀριθμὸν 171 ἐπίγραμμα τοῦ Παλλαδά: «Ὅργανα Μουσῶν τὰ πολύστονα βιβλία πωλῶ εἰς ἑτέρας τέχνης ἔργα μεταρχόμενος». Ἀλλὰ καὶ στο ὑπ' ἀριθμὸν 175 ἐπίγραμμα τονίζει: «Καλλίμαχον πωλῶ καὶ Πίνδαρον ἠδὲ καὶ αὐτὰς πτώσεις γραμματικῆς πῶσιν ἔχων πενίης».

Παράλληλα ὁμως, καὶ ὁ Πτωχοπρόδρομος στο Γ' ποίημα, πλήρως ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν κατάστασή του, ἐπιθυμεί καὶ αὐτὸς ν' ἀλλάξει ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ προσπαθεῖ συνάμα νὰ ἀποτρέψει ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ γράμματα, λέγοντας χαρακτηριστικὰ:

«Ἄφοῦ δὲ τὰς γωνίας μου τὰς ὅλας ψηλαφήσω,
ἴσταμαι τότε κατηφῆς καὶ ἀπομεριμνημένος,
λιποθυμῶ, λιγοψυχῶ ἀπὸ πολλῆς μου πείνας,
καὶ ἀπὸ τὴν πείναν τὴν πολλὴν καὶ τὴν στεναχωρίαν,
γραμμάτων καὶ γραμματικῶν τὰ κλαπωτὰ προκρίνω».²⁴⁷

Καὶ λίγο πιο κάτω συμπληρώνει:

²⁴⁴ Ὁ.π., σ. 180-181.

²⁴⁵ Ἰ.Καλιτσουνάκης, «Νύξεις περὶ τῶν Προδρομικῶν ποιημάτων», *Λαογραφία*, 7, 1923, σ. 462.

²⁴⁶ Μ.Αλεξίου, «Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems», *Dumbarton Oaks Papers* 53, 1999, σ. 104 – 105.

²⁴⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 178.

«Ἐὰν ἔχω γείτονα τινὰ καὶ ἔχει παιδὶν ἀγόριον
καὶ εἶπω ὅτι μάθε το γραμματικὰ νὰ ζήσει,
σαλοκρανιοκέφαλον πάντως νὰ μὲ ὄνειδίζη,
ἐὰν τὸν οὐκ εἶπω μάθε το τσαγγάρην τὸ παιδίον σου».²⁴⁸

Και ο Πτωχοπρόδρομος δεν σταματάει εδώ. Από τους στίχους Γ΄ 140-197 («Ἐδε τεχνίτης στιχιστῆς ἐκεῖνος ὁ τσαγγάρης εἶπε τὸ «κύριε εὐλόγησον», ἤρξατο ρουκανίζειν. Ἐγὼ δέ, φεῦ τῆς συμφορᾶς, πόσους νὰ πλέξω στίχους, πόσα νὰ γράψω καὶ νὰ εἰπῶ, πόσα νὰ λαρυγγίσω, νὰ τύχω μου τοῦ λάρυγγος τῆς ἄκρας θεραπείας; Ὁρμησα τάχα καὶ ἐγὼ τὸ νὰ γενῶ τσαγγάρης, μήνα χορτάσω τὸ ψωμίν, τὸ λέγουν ἀφρατίτσιν, ἢ ἀπὸ τὸ μεσοκάθαρον, το λέγουν τῆς πτωχείας, τὸ ἐπιθυμοῦν γραμματικοὶ καὶ καλοστιχοπλόκοι. Καὶ τέως ὀκάπου ἠῦρηκα τὸ ταρτερόν το λέγουν, καὶ δίδω τὸ καὶ ἠγόρασα σουβλίν ἀπὸ τσαγγάρην, καὶ ὡς ἦσαν τὰ καλίγια μου πλήρης ἐξεσχισμένα, ἐπίασα τάχα καὶ ἐγὼ νὰ τὰ περισουφρώσω, καὶ κρούω σουβλέαν τὸ χερίν μου καὶ ἐδιέβην ἀπεκεῖθεν, καὶ ὡς τύμπανον ἐγένετο καλλίστου τυμπανάρη, καὶ ὀλόκληρον ἐδιεβίβασα μῆναν εἰς τὸν ξενῶνα. Ἀνάθεμάν με, βασιλεῦ καὶ τρισανάθεμάν με, ἐὰν οὐ ζηλεύω πάντοτε τοὺς χεροτεχναρίους. Ἐὰν ἔμαθον τὴν ραπτικὴν ἐντέχνως ἐπιστήμην μετὰ βελάνης ταρτεροῦ καὶ ράμματος σταμένου καὶ ψαλιδόπουλον καλόν, νὰ ἦμουν οἰκοδεσπότης. Ἐὰν γάρ οὐκ ἐγυρεύετο ράψιμον εἰς τὸν κόσμον, ὀκάποιας κὰν γειτόνισσας ροῦχον νὰ ἐπαρελύθην, καὶ παρευθὺς νὰ μὲ ἔκραξαν :«δεῦρο, τεχνίτα, δεῦρο, νὰ, κέντησε τὸ ροῦχον μου, ἔπαρ' τὸ ραπτικόν σου». Ἐὰν ἦμουν παραζυμωτῆς τῆς ἢ δουλευτῆς μαγκίπου, προφούρνια νὰ ἐχόρτανα καὶ ὡσαν ἐμένα εἶχεν. Ὡς γὰρ ἐδιέβαινα προχθές πλησίον τοῦ μαγκιτείου, ἠῦρηκα τὴν μαγκίπισσαν ἔσωθεν ἰσταμένην καὶ ταῖς χερσίν κατέχουσαν ἄσπρον σεμιδαλάτον, ἀπόξυσμαν τριπτούτσικον, πλὴν δ' ἐρουκάνιζέν το. Εἰσῆλθα τοίνυν παρευθὺς καὶ πρὸς ἐκείνην εἶπα· «κερά, κερά μαγκίπισσα, τὸ πῶς ἀκούεις οὐκ οἶδα, δός μοι δαμίν τριπτούτσικον, ὅπως τὸ ρουκανίσω». Ὡς δ' εἶδα τὸ ἀνυπόληπτον καὶ τὸ ἀσυνείδητόν της, στενάζω καὶ λυπούμενος ἄλλην ἐδῶκα ρύμην. Ἐὰν ἦμουν ὀξυγαλατάς, ὀξύγαλον νὰ ἐπάλουν, τὴν τσοῦκαν τοῦ ὀξύγαλου εἰς τὸν ὦμον μου νὰ ἐκράτουν καὶ ἀπὸ ψυχῆς νὰ ἐστράγγιζα περιπατῶν τὰς ρύμας: «ἐπάρετε δρουβανιστόν ὀξύγαλον, γυναῖκα!» καὶ ἐκεῖναι, ὡς τὸ χρήζουσιν, σύντομον νὰ ἐξεπούλουν. Καταβλαττάς ἂν ἔμαθον καὶ σηκωτῆς ἂν ἦμουν, ὡς σηκωτῆς νὰ ἐδούλευα τὴν ἅπασαν ἡμέραν, καὶ τὸ βραδύ νὰ μὲ ἔδιδον μεγάλην κομματούραν καὶ τὸ ἄσπρον τὸ ἐμποτόπουλον γεμάτον τὸ κρασίν μου

²⁴⁸ Ο.π., σ. 178.

καί μονοκύθρου μερτικόν ἐκ τὰ λαπαριμαῖα, καί γάρ ἐπί τό σχόλασαν νά ἐπίανα τήν λαπάραν καί νά τήν ἔκρουα κοπετόν , ὡς καί τό δίκαιον ἔχει. Κεντούκλας ἐάν ἐμάνθαναν καί τούς πεπεροτρίπτας, ὁδοιπορῶν νά ἐστρίγγιζα, περιπατῶν νά ἐλάλουν· «κεράδες χειρομάχισσες, καλοοικοδέσποινές μου, προκύψετε, βιλλαρικός ἐπάρετε κεντούκλας καί τούς πεπεροτρίπτας μου, νά τρίβετε πεπέριν!» Καί ὡς καλοοικοδέσποιναι ὀκάποσαι κέραδες καί τὰς κεντούκλας νά ἔπαιρναν καί τούς πεπεροτρίπτας»), γίνεται αναφορά σε διάφορα επαγγέλματα που θα μπορούσε να εξασκήσει και, εμμέσως πλην σαφώς, κάνει μνεία και της τύχης που, ενδεχομένως, θα συνόδευε αυτές τις επιλογές. Αρχικά, κάνει μια αποτυχημένη προσπάθεια να γίνει τσαγγάρης και στη συνέχεια φαντάζεται τη ζωή του ως «παραζυμωτή», «οξυγαλατά», «καταβλαττά», «κεντούκλα». Και καταλήγει:

«Ἄλλὰ τί τοῦτο ὄτι ἐπαινῶ τοὺς χειροτεχναρίους,
πρὸς ὃ θεωρῶ εἰς τὰ γράμματα, τὴν εὐτυχίαν ἣν ἔχω,
καὶ τὰς κεντούκλας νὰ ἔπαιρον καὶ τὸ ψωμὶν νὰ ἐζήτουν».²⁴⁹

173.

ΠΑΛΛΑΔΑ

Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάστιχος ἐστὶ κατάρα· πρῶτος μῆνιν ἔχει· δεῦτερος οὐλομένην, καὶ μετὰ δ' οὐλομένην, Δαναῶν πάλιν ἄλγεα πολλὰ· ὁ τρίτατος ψυχὰς εἰς Ἄϊδην κατάγει· τοῦ δὲ τεταρταίου τὰ ἐλώρια καὶ κύνες ἀργοί· πέμπτου δ' οἰωνοί, καὶ χόλος ἐστὶ Διός· πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται μετὰ πέντε κατάρας, καὶ πέντε πτώσεις, μὴ μέγα πένθος ἔχειν;²⁵⁰

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Με πέντε στίχους ξεκινάει η κατάρα της γραμματικής· ο πρώτος έχει τη "μῆνιν", τη δυστυχία ο δεύτερος, και μετά τον όλεθρον, πάλι θλίψεις πολλές των Δαναῶν· ο τρίτος στη σειρά στέλνει "ψυχές στον Ἄδη"· στον τέταρτο τα λάφυρα και τα γοργοπόδαρα σκυλιά, ο πέμπτος (έχει) οιωνούς και τον άγριο θυμό του Δία. Πώς λοιπόν, ο γραμματικός να μην βυθιστεί σε μεγάλο πένθος, μετά από πέντε κατάρες και πέντε πτώσεις;

ΣΧΟΛΙΑ

Πρόκειται για ακόμη ένα επίγραμμα του Παλλαδά που βρίθκει κωμικών και σατιρικών στοιχείων, αλλά και από πικρία για όσους ασκούν το επάγγελμα του

²⁴⁹ Ο.π., σ. 185.

²⁵⁰ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 90.

γραμματικού. Ο Παλλαδάς εδώ, αναφέρεται στους πέντε πρώτους στίχους της Ιλιάδας, η οποία από κοινού με την Οδύσσεια αποτελούσαν την απαρχή της διδασκαλίας της γραμματικής. Ωστόσο, η αρχή του έπους δεν είναι ιδιαίτερα ευοίωνη, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται «πεντάστιχος κατάρα» από τον ποιητή.

Η κατάρα αυτή, λοιπόν διατυπώνεται με πέντε στίχους από τον Όμηρο και με τις πέντε πτώσεις (ονομαστική, γενική...) από τους γραμματικούς. Στο σημείο αυτό, ο Παλλαδάς κάνει ένα ακόμη εξαιρετικό λογοπαίγνιο, μια και κάνοντας λόγο για τις πτώσεις της γραμματικής, υπαινίσσεται και την πτώση, δηλαδή την εξαθλίωση και τον ξεπεσμό των γραμματικών της εποχής, οι οποίοι, ως ξεκάθαρα διαφαίνεται, αντιμετώπιζαν σοβαρότατο πρόβλημα βιοπορισμού.

Από τη μια τα δύσκολα και δυσοίωνα κείμενα, όπως η αρχή της Ιλιάδας, από την άλλη η πενία και η ουσιαστική πείνα των φιλολόγων, καθιστούσαν τους τελευταίους από κάθε πλευρά αξιοθρήνητους και οδήγησαν τον Παλλαδά στο σημείο να διατυπώσει τα κάτωθι: «Πῶς οὖν γραμματικὸς δύναται μετὰ πέντε κατάρας καὶ πέντε πτώσεις, μὴ μέγα πένθος ἔχειν;». Παράλληλα, και ο Πτωχοπρόδρομος κάνει αναφορά στην προσωπική του πενία μέσα από συγκεκριμένα αποσπάσματα²⁵¹, κάτι που τον οδηγεί σε πλήρη αντιστοιχία με όσα παραπάνω κατεγράφησαν.

174.

ΠΑΛΛΑΔΑ (ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ)

Ἐνθάδε παιδεύουσιν ὅσοις κεχόλωτο Σάραπις, τοῖσιν ἀπ' οὐλομένης μῆνιδος ἀρχομένοις· ἔνθα τροφὸς κατὰ μῆνα, φέρει μισθὸν μετ' ἀνάγκης, βύβλω καὶ χάρτη δησαμένη πενήνῃ· ὡς δὲ κάπνισμα τιθεῖ παρὰ τὸν θρόνον, ὡς παρὰ τύμβον, τὸν μικρὸν χάρτην τὸν παραριπτόμενον. Κλέπτει δ' ἐξ ὀλίγου μισθόν, καὶ χαλκὸν ἀμείβει, καὶ μόλιβον μίσγει, καὶ τὸ ἔθος δέχεται. Ἦν δὲ τις εἰς ἐνιαυτὸν ἄγη χρυσοῖο νόμισμα, ἐνδεκάτῳ μηνί, πρὶν τὸν πρότερον διασύρας γραμματικόν, στερέσας μισθὸν ὅλου ἔτεος.²⁵²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ (ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ)

Εδώ διδάσκουν όλοι αυτοί που καταράστηκε ο Σάραπις, αυτοί που αρχίζουν από την "οὐλομένην μῆνιν". Με δυσφορία η τροφός φέρνει κάθε μήνα τον μισθό, φτωχό μισθό για το χαρτί και το βιβλίο· και σαν θυμίαμα (θυσίας), σ' ένα τύμβο, εκεί

²⁵¹ Πρβλ., Γ' ποίημα, στ. 51-55 (βλ. σελ. 97), στ. 81-88 (βλ. σελ. 98-99), στ. 95-107 (βλ. σελ. 101-102), στ. 134-148 (βλ. σελ. 102 – 103).

²⁵² Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 90.

στην έδρα θα ρίξει ένα μικρό χαρτί. Κλέβει και λίγα από τον μισθό, αλλάζοντας τα χάλκινα νομίσματα με μολυβένια, όπως συνηθίζεται. Και αν κάποιος χρυσό νόμισμα χρωστάει ετήσια, τον ενδέκατο μήνα, πριν πληρώσει, φεύγει, αγνώμων θα φανεί και θα διασύρει/θα ρεζιλέψει τον δάσκαλο, στερώντας του τους μισθούς όλου του χρόνου.

ΣΧΟΛΙΑ

Όπως και σε άλλα επιγράμματα που εξετάσαμε ανωτέρω, ο Παλλαδάς αναφέρεται στην αρχή της Ιλιάδας, καθώς, ως γνωστόν, τα ομηρικά έπη αποτελούσαν το αντικείμενο διδασκαλίας των γραμματικών. Ναι μεν η οργή του Αχιλλέα υπήρξε ολέθρια για τους Αχαιούς, η οργή από την άλλη του Σαράπιδος όμως, (βαβυλώνιος θεός) πλήττει όσους εξακολουθούν να διδάσκουν, δηλαδή τους γραμματικούς.

Έτσι λοιπόν, και το εν λόγω επίγραμμα, περιγράφει την αθλιότητα των διδασκάλων. Η τροφός περικόπτει τον μισθό τους, πονηρά σκεπτόμενη αντικαθιστά τα νομίσματα, ενώ δε διστάζει να διακόπτει τους μαθητές πριν το τέλος του σχολικού έτους, αφήνοντας τον διδάσκαλο χωρίς πληρωμή. Όχι απλά, λοιπόν, δε σέβονται το έργο τους, αλλά πολύ χειρότερα, ευτελίζουν αυτούς (τους διδασκάλους), πράττοντας καθαρά σύμφωνα με το προσωπικό τους συμφέρον. Καταραμένοι, δυστυχημένοι, απολύτως ευτελισμένοι όλοι οι διδάσκαλοι, την ίδια ώρα που οι χρηματικές τους απολαβές χαρακτηρίζονται από ελάχιστες έως μηδαμινές. Συναισθήματα αντίστοιχα με αυτά των απογοητευμένων διδασκάλων ο αναγνώστης συναντά πολλά και στο Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

378.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Οὐ δύναμαι γαμετῆς καὶ γραμματικῆς ἀνέχεσθαι, γραμματικῆς ἀπόρου καὶ γαμετῆς ἀδίκου. Ἀμφοτέρων τὰ πάθη θάνατος καὶ μοῖρα τέτυκται. Τὴν οὖν γραμματικὴν νῦν μόλις ἐξέφυγον, οὐ δύναμαι δ' ἀλόχου τῆς ἀνδρομάχης ἀναχωρεῖν· εἶργει γὰρ χάρτης καὶ νόμος Αὐσόνιος.²⁵³

²⁵³ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 250.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Δεν μπορώ να αντέξω τη σύζυγό μου και τη φιλολογία, τη φιλολογία ως άπορη και τη σύζυγο ως άδικη. Από αυτά τα δύο υποφέρω τα εξής πάθη, τον θάνατο και τη μοίρα. Από τη φιλολογία μόλις κατάφερα και ξέφυγα, δεν μπορώ, όμως, να φύγω μακριά από την ανδρομάχη (εριστική) σύζυγό μου· γιατί με εμποδίζει το συμβόλαιο και ο Αυσόνιος νόμος.

ΣΧΟΛΙΑ

Διαβάζοντας κανείς το συγκεκριμένο επίγραμμα, θα συναντήσει πολλές ομοιότητες και συγκλίσεις των Πτωχοπροδρομικών με αυτό. Και σε αυτό, ο Παλλαδάς, όπως και στο επιδεικτικό επίγραμμα υπ' αριθμόν 167, αναφέρεται στους δύο πυλώνες της δυστυχίας του, που τυγχάνει να ταυτίζονται με αυτούς του Πτωχοπροδρόμου. Δεν είναι κάτι διαφορετικό, παρά η σύζυγός του και η επιστήμη της φιλολογίας. Ως χαρακτηριστικά αναφέρει στον πρώτο στίχο «οὐ δύναμαι γαμετῆς και γραμματικῆς ἀνέχεσθαι».

Επιπροσθέτως, πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι και οι δύο δεν τις αντέχουν για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Η σύζυγος δεν είναι υποφερτή γιατί είναι άδικη και ομοίως η φιλολογία γιατί είναι η πηγή της πενίας τους. Ο Παλλαδάς ευθαρσώς σημειώνει: «Γραμματικῆς ἀπόρου καὶ γαμετῆς ἀδίκου».

Από τη μια, σε ολόκληρο το Α' πτωχοδρομικό ποίημα, διάχυτη είναι η ιδέα της άδικης συζύγου, από την οποία τόσα πολλά έχει υποφέρει, ως άλλωστε, δηλώνουν και τα κάτωθι αποσπάσματα: «Ἄλλὰ μαχίμου γυναικὸς πολλὴν εὐτραπελίαν»,²⁵⁴ «φοβοῦμαι γὰρ τὸ στόμαν της, φοβοῦμαι τὴν ὀργὴν της, τὰς ἀπειλὰς τῆς δέδοικα καὶ τὴν ἀποστροφὴν της»²⁵⁵ και «οὐ φέρω γάρ, ὦ δέσποτα, τὴν ταύτης μοχθηρίαν, τοὺς καθ' ἡμέραν χλευασμοὺς καὶ τὰς ὄνειδισίας».²⁵⁶

Σε άμεση σχέση με τα προηγούμενα, το δεύτερο σκέλος της δυστυχίας και των δύο είναι η φιλολογία. Ο Παλλαδάς, στο παρόν επίγραμμά του κάνει λόγο για την άπορη γραμματική και για την πενία που αυτή του προξένησε, γεγονός που αποτελεί και την κεντρική ιδέα στο Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα. Εκεί ο ήρωας αναθεματίζει τα γράμματα που τον οδήγησαν στην απόλυτη ένδεια (Γ' 81-88, «Ἄφοῦ δέ γέγονα κάγω γραμματικὸς τεχνίτης, ἐπιθυμῶ καὶ τό ψωμὶν καὶ τοῦ ψωμοῦ τὴν μάνναν, καὶ

²⁵⁴ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 153.

²⁵⁵ Ὁ.π., σελ. 154.

²⁵⁶ Ὁ.π., σελ. 154.

διά τήν πείναν τήν πολλήν καί τήν στεναχωρίαν ὑβρίζω τά γραμματικά, λέγω μετά δακρύων· «Ἀνάθεμαν τά γράμματα, Χριστέ, καί ὅπου τά θέλει, ἀνάθεμαν καί τόν καιρόν καί ἐκείνην τήν ἡμέραν, καθ' ἣν με παρεδώκασιν εἰς τό διδασκαλεῖον, πρὸς τό νά μάθω γράμματα, τάχα νά ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα»), ἀναγνωρίζει συνάμα τη ζημία που ἐξαιτίας τους υπέστη (Γ' 51-55, «Ἄλλ' ἄρχομαι τά κατ' ἐμέ τῷ κράτει σου γνωρίσαι καί πόσῃν ὁ τρισάθλιος ἐπέστην τήν ζημίαν ἐκ τοῦ μαθεῖν με γράμματα καί βίβλους ἀναγνῶναι καί τῶν ἀρχαίων μυθουργῶν τάς ληρομυθουργίας, ἐνταῦθα τοίνυν ἐξ' ἀρχῆς τά κατ' ἐμέ γνωρίσω») καί φθάνει στο σημεῖο νά φθονεῖ ὅσους κάνουν χειρωνακτικές ἐργασίες, διότι προσφέρουν σε αὐτούς ὅλα τα ἀπαραίτητα γιά μία καλύτερη διαβίωση. Νά ἀναφέρουμε τέλος καί ἓνα χαρακτηριστικό ἀπόσπασμα ἀπό το Δ' ποίημα:

«Ποῦ μὲ ὠφελοῦν ὅτι ἔμαθα κὰν πόσα γραμματίτσια
καὶ περπατῶ καὶ προσαιτῶ καὶ φύλλιν οὐ λαμβάνω,
καὶ φαίνονται αἱ σάρκαι μου καὶ ὁμοιάζω νυκτοκλέπτην;».²⁵⁷

ΒΙΒΛΙΟ Γ'

ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

97.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Λίτραν ἐτῶν ζήσας μετὰ γραμματικῆς βαρυμόχθου, βουλευτῆς νεκῶν πέμπομαι εἰς Αἶδην.²⁵⁸

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Ἀφοῦ ἐζήσα μία λίτρα χρόνια με τὴν πολύμοχθη γραμματικῆ, στέλνομαι στὸν Ἄδη βουλευτῆς τῶν νεκρῶν.

ΣΧΟΛΙΑ

Ὅσον ἀφορὰ τὸ συγκεκριμένο ἐπίγραμμα, ὁ σχολιασμός θα εἶναι πολὺ σύντομος, ἀφοῦ τὸ συμπεριλάβαμε στὴν παρούσα μελέτη ἐνεκὰ τῆς φράσης «ζήσας μετὰ γραμματικῆς βαρυμόχθου». Στὸ ἐπίκεντρο ἡ πολύμοχθη, λοιπόν, γραμματικῆ - ἐπιστῆμη τῆς φιλολογίας, ἡ ὁποία τόσο δυσκόλεψε τὸν Παλλαδά ὅσο καὶ τὸν

²⁵⁷ Ὁ.π., σελ. 230.

²⁵⁸ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 52.

Πτωχοπρόδρομο. Πολύμοχθη, προφανώς, για δύο λόγους: Από τη μία γιατί αποδείχθηκε ανίκανη να προσφέρει οικονομική άνεση στους διδάσκοντες και από την άλλη, επειδή πρόκειται για μία δύσκολη επιστήμη, η οποία χρειάζεται επιμονή και υπομονή για να την κατακτήσει κανείς. Άλλωστε, χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει ο Πτωχοπρόδρομος στο Γ' ποίημά του:

«Ὡς δ' ἤκουσα τοῦ γέροντος, δέσποτα, τοῦ πατρός μου,
τοῖς γὰρ γονεῦσι πείθεσθαι φησὶ τὸ θεῖον γράμμα,
ἔμαθα τὰ γραμματικὰ πλὴν μετὰ κόπου πόσου».²⁵⁹

ΛΟΥΚΙΛΛΙΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

153.

ΛΟΥΚΙΛΛΙΟΥ

Εἰς φιλοσόφους

Εἶναι μὲν κυνικόν σε, Μενέστρατε, κἀνυπόδητον καὶ ῥιγοῦν οὐδεὶς ἀντιλέγει καθόλου· ἄν δὲ παραρπάξης ἄρτους καὶ κλάσματα' ἀναιδῶς κἀγὼ ράβδον ἔχω, καὶ σε λέγουσι κύνα.²⁶⁰

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στους Φιλοσόφους

Κανείς, Μενέστρατε, δεν αντιλέγει ότι είσαι κυνικός (φιλόσοφος) και ξυπόλυτος και ότι τουρτουρίζεις· αν, όμως, με αναίδεια αρπάζεις κρυφά φρατζόλες και κομμάτια (ψωμί) και εγώ έχω ραβδί και εσένα σε λένε κύνα (σκύλο).

ΣΧΟΛΙΑ

Ας τονίσουμε εξ αρχής, ότι το παραπάνω επίγραμμα αναφέρεται στον κυνικό φιλόσοφο Μενέστρατο και έμμεσα στον τρόπο ζωής των οπαδών του Κυνισμού που, ως γνωστόν, επέλεξαν να ζουν συνειδητά στο περιθώριο της ζωής. Βέβαια, ο Πτωχοπρόδρομος δεν έχει καμία σχέση με το εν λόγω φιλοσοφικό ρεύμα. Ωστόσο,

²⁵⁹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 176.

²⁶⁰ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 144.

εντάξαμε το παρόν επίγραμμα στην εργασία μας λόγω του επεισοδίου που αναφέρει με την πιθανή κλοπή του ψωμιού.

Στο εν λόγω επίγραμμα, ο Μενέστρατος κατηγορείται για πιθανή κλοπή ψωμιού. Βέβαια, ασπάζεται τον κυνισμό και την απόρροια των φιλοσοφικών του αρχών, πλην όμως, οι πιθανότητες να υποκύψει και να κλέψει ψωμί για να πληρώσει την πείνα της κοιλίας του, δεν είναι μηδαμινές. Ταυτόχρονα, είναι γεγονός ότι και η μονίμως πεινασμένη κοιλιά του Πτωχοπρόδρομου, φαίνεται πως δεν γεμίζει με γράμματα και θεωρίες. Στο Γ' ποίημα, μη δυνάμενος να αντέξει την πείνα του, ζητάει λίγο ψωμί από τη φουρνάρισσα, αλλά, δυστυχώς και πάλι, το αποτέλεσμα είναι να λάβει ως απάντηση την περιφρόνηση:

«Εἰσηλθα τοῖνυν παρευθὺς καὶ πρὸς ἐκείνην εἶπα·
"κερά, κερά μαγκίπισσα, τὸ πῶς ἀκούεις οὐκ οἶδα,
δός μοι δαμῖν τριπτούτσικον, ὅπως τὸ ρουκανίσω".
Ὡς δ' εἶδα τὸ ἀνυπόληπτον καὶ τὸ ἀσυνείδητόν της,
στενάζω καὶ λυπούμενος ἄλλην ἐδῶκα ρύμην».²⁶¹

Άλλο αντίστοιχο επεισόδιο βρίσκουμε και στο Α' ποίημα, όταν ενώ είναι μόνος του έξω από την οικία και οσφραίνεται τη μυρωδιά του αγαπημένου του φαγητού, του μονόκυθρου, σκαρφίζεται ουκ ολίγα τεχνάσματα προκειμένου να έλθει το φαγητό και στα δικά του χέρια. Όμως, προς μεγάλη του έκπληξη, έρχεται αντιμέτωπος με τα ίδια του τα παιδιά, τα οποία τον χτυπούν με ξύλα, ράβδους και πέτρες. Και στις δύο περιπτώσεις κοινή είναι τόσο η αίσθηση της πείνας και η αγωνιώδης προσπάθεια να την αντιμετωπίσουν όσο και η σκληρότητα με την οποία τελικά τους αντιμετωπίζουν (Α' 235-255, «Και μονόκυθρου μ' ἔδωκε καθ' ὕπνου μυρωδία, καὶ παρευθὺς τὸν ὕπνο μου ρίψας ἐκ τῶν βλεφάρων, ἀναπηδῶ, σηκῶνομαι μετὰ σπουδῆς μεγάλης, παρά σκυλῖν λαγωνικόν κάλλια ρινηλατήσας, κοιτάζω τὸ μονόκυθρον ἀπέσω εἰς τὸ κουβούκλιον. Οἱ παῖδες ἐσυνήχθησαν, ἐκάθισαν νά φάγουν, καὶ τὸ τραπέζιν ἔστησαν μέ τήν ἐξόπλισίν του. Ὡς δ' εἶδε ταῦτ' ο δοῦλος σου χαρᾶς πολλῆς ἐπλήσθην ἐλπίζων νά μέ κράξουσι νά κάτσωμεν νά φᾶμεν. Ὡς δέ παρέδραμεν καιρὸς καὶ τίποτε οὐκ ἐφάνη, εὐθύς ἀνακαθέζομαι μετὰ σπουδῆς μεγάλης καὶ εὐρίσκω τὸ σκλαβόνικον καὶ βάλλω το ἐπάνω, καὶ τῆς Τομπρίτσας τὸ μανδῖν ἐπάνω τὸ ἐντυλίχθην καὶ βάλλω καὶ σκαράνικον ἐπανωκαμελαύχιν, μακρύν καλάμιν ἤρπασα, κινῶ πρὸς τὸ κουβούκλιον, καὶ σφαλισμένον τὸ εὐρηκα καὶ ἀπέξωθεν

²⁶¹ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 183.

ιστάμην· ἠρξάμην κράζειν συνεχῶς τό «δέμνε κυριδάτον», τό «σάμνε» καί τό «ντόμβρε» καί τό «στειροπορτέω». Ἔδραμον οὖν οἱ παῖδες μου μηδέν μεμαθηκότες, ἀπῆραν ξύλα παρευθὺς καί ράβδους τε καί λίθους, τὴν σκάλαν μὲ ἐκατέβασαν μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους».)

279.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Οὐδεὶς γραμματικῶν δύναται ποτε "ὄλβιος" εἶναι ὀργὴν καὶ μῆνιν καὶ χόλον εὐθύς ἔχων.²⁶²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Κανεὶς φιλόλογος δεν μπορεῖ ποτέ να εἶναι "ευτυχισμένος", αφού ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ξεκινάει με τὴν ὀργή, τὸ θυμὸ καὶ τὸ χόλο.

ΣΧΟΛΙΑ

Καὶ ὁ Λουκίλλιος, ὅπως καὶ ὁ Παλλαδάς, σε πολλὰ ἐπιγράμματά του, ἀναφέρεται στο προοίμιο τῆς Ἰλιάδας που ἀποτελοῦσε τὸ ἀντικείμενο διδασκαλίας ὅλων τῶν φιλόλογων. Ἐμεῖς, ὠστόσο, παραθέτουμε τὸ παρὸν ἐπίγραμμα πρὸς ἐπίρρωση τῆς θέσης που ἴσχυε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅτι δηλαδὴ οἱ φιλόλογοι ἐξ ἀρχῆς τοῦ διδασκαλικοῦ τοῦς βίου εἶναι δυστυχισμένοι καὶ καταδικασμένοι.

ΦΑΝΙΑΣ

Φανίας ἢ Φαινίας. Πρόκειται γιὰ ἀγνωστο ποιητὴ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, τὰ ἐπιγράμματα τοῦ οὐοίου, ἀρχικά, εἶχαν συμπεριληφθεῖ στὸν Στέφανο τοῦ Φιλίππου. Στὴν παρούσα ἐνότητα, θα συμπεριλάβουμε ἓνα ἀπὸ τὰ ἀναθηματικά τοῦ ἐπιγράμματα.

ΒΙΒΛΙΟ ς'

ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

295.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

²⁶² Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 200.

Σμίλαν Ἀκεστώνδας δονοκογλύφον ὄν τ' ἐπὶ μισθῷ σπόγγον ἔχεν καλάμων ψαίστορ' ἀπὸ Κνιδίων καὶ σελίδων κανόνισμα φλόρθιον ἔργμα τε λείας σαμοθέτω καὶ τὰν εὐμέλανον βροχίδα κάρκινά τε σπειροῦχα λεάντειράν τε κίστηριν καὶ τὰν ἀδυφαῆ πλινθίδα καλλαῖναν, μάζας ἀνὶκ' ἔκυρσε τελωνιάδος φιλολίχῳ, Πιερῖσιν πενίας ἄρμεν' ἀνεκρέμασεν.²⁶³

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Τη σμίλη που χάραζε την πένα και το σφουγγάρι που είχε για να σβήνει επι πληρωμή τα λάθη της κνιδιακής καλαμίνιας πέννας και τον κανόνα των σελίδων που αρέσκειται να χαράζει ευθείες και το εργαλείο του σελιδοδείκτη και μελανοδοχείο γεμάτο μελάνι και διαβήτη με σπείρες και λειαντική ελαφρόπετρα και χαρτοστάτη από τirkουάζ που γυαλίζει όμορφα, τα εργαλεία της φτώχιας του, ο Ακεστώνδας αφιέρωσε στις Μούσες της Πιερίας, όταν γνώρισε την πλούσια ζωή των λαίμαργων τελωνών.²⁶⁴

ΣΧΟΛΙΑ

Ένας ακόμη άνθρωπος των γραμμάτων παρουσιάζεται θύμα αυτών, με αποτέλεσμα να αποφασίσει να σταματήσει το επάγγελμα πενίας και πείνας που έκανε, αφιερώνοντας «τα εργαλεία της φτώχιας του» στις Μούσες και αλλάζοντας επάγγελμα.

Χαρακτηριστικοί είναι οι δύο τελευταίοι στίχοι του επιγράμματος: «Μάζας ἀνὶκ' ἔκυρσε τελωνιάδος φιλολίχῳ, Πιερῖσιν πενίας ἄρμεν' ἀνεκρέμασεν». Κινητήριος δύναμη υπήρξε και σε αυτή την περίπτωση, από τη μια η δική του φτώχια και από την άλλη η πλούσια ζωή των τελωνών. Έτσι, αποφασίζει και αποποιείται απ' όλα. «Εργαλεία φτώχιας» αποτελούν και για τον Πτωχοπρόδρομο τα βιβλία του, καθώς δεν του προσφέρουν ούτε καν τα απαραίτητα προς τη συντήρησή του. Ταυτόχρονα, κοινή είναι η επιθυμία να αλλάξει επάγγελμα, όταν βλέπει τους «χεροτεχναρίους» ευτυχισμένους και ανέμελους να απολαμβάνουν πλουσιοπάροχα γεύματα. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ἄφοῦ δὲ γέγονα κἀγὼ γραμματικὸς τεχνίτης, ἐπιθυμῶ καὶ τὸ ψωμὶν καὶ τοῦ ψωμοῦ τὴν μάνναν»²⁶⁵, «ἐδάρε καὶ τὰ γράμματα, ἂν μὲ ἔποισαν τεχνίτην, ἀπ' αὐτοὺς ὅπου κάμνουσιν τὰ κλαπωτὰ καὶ ζῶσιν»²⁶⁶ και «και

²⁶³ Paton, *The Greek Anthology I*, σ. 456-458.

²⁶⁴ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 287-289.

²⁶⁵ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 176.

²⁶⁶ Ο.π., σ. 177.

ἀπὸ τὴν πείναν τὴν πολλὴν καὶ τὴν στεναχωρίαν γραμμάτων καὶ γραμματικῶν τὰ κλαπωτὰ προκρίνω». ²⁶⁷

Και συμπληρώνει: «Ἔδε τεχνίτης στιχιστῆς ἐκεῖνος ὁ τσαγγάρης εἶπε τὸ "κύριε εὐλόγησον", ἤρξατο ρουκανίζειν. Ἐγὼ δέ, φεῦ τῆς συμφορᾶς, πόσους νὰ πλέξω στίχους, πόσα νὰ γράψω καὶ νὰ εἰπῶ, πόσα νὰ λαρυγγίσω, νὰ τύχω μου τοῦ λάρυγγος τῆς ἄκρας θεραπείας; Ὁρμησα τάχα καὶ ἐγὼ τὸ νὰ γενῶ τσαγγάρης, μὴνα χορτάσω τὸ ψωμίν, τὸ λέγουν ἀφρατίτισιν ἢ ἀπὸ τὸ μεσοκάθαρον, τὸ λέγουν τῆς πτωχείας, τὸ ἐπεθυμοῦν γραμματικοὶ καὶ καλοστιχοπλόκοι» ²⁶⁸ καὶ πιο κάτω «Ἀνάθεμάν με, βασιλεῦ, καὶ τρισανάθεμάν με, ἐὰν οὐ ζηλεύω πάντοτε τοὺς χειροτεχναρίους». ²⁶⁹ Τέλος, παραπέμπουμε καὶ στο ἀπόσπασμα Γ ' 195-216 («Ἀλλὰ τί τοῦτο ὅτι ἐπαινῶ τοὺς χειροτεχναρίους, πρὸς ὃ θεωρῶ εἰς τὰ γράμματα, τὴν εὐτυχίαν ἣν ἔχω, καὶ τὰς κεντούκλας νὰ ἔπαιρον καὶ τὸ ψωμίν νὰ ἐζήτουν. Γείτοναν ἔχω κοσκινάν, φάλσωμαν μᾶς χωρίζει, ἀπ' αὐτοὺς ὅπου ἴσπῃγουσιν κατὰ κάμπον ματσούκαν, ὅταν ἐκβοῦν καὶ τρέχουσιν αἱ δύο αἱ καροῦχαι, καὶ βλέπω τὴν ἰστίαν του πῶς συχοφλακαρίζει, καὶ πῶς πολλακίς τῶν κρεῶν ἀπολυόντων τσίκναν, ποτέ δέ τὴν ἀνθρακίαν τὴν φοβερὰν ἐκείνην κειμένην βλέπω, βασιλεῦ, μετὰ τῶν ὀψαρίων καὶ τσίκναν φέρουσιν πολλὴν μετὰ καὶ τῶν βρωμάτων, καὶ ἐγὼ τσικνῶνω διὰ ψωμίν καὶ οὐκ ἔχω το νὰ φάγω, ζητῶ καὶ οὐδέν με δίδουσιν, λέγουν με «περιπάτει, γραμματικόν σέ βλέπομεν τετρακαλαμαράτον, καὶ τρῶγε μυριοεμπύρετος καὶ ἀπὸ τὰ γράμματά σου, ἔκβαλε τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ γίνου προσχεριάρης, καὶ φόρειε τὸ προσώμιν σου καὶ τὸν πηλόν κουβάλειε, καὶ τὰ χαλίκια σύνασεν νὰ ἐπάρης τὸν μισθόν σου, καὶ νὰ χορταίνης τὸ ψωμίν, τὸ ἐπιθυμεῖς, ὡς λέγεις». Καὶ πιστευσον, βαροῦμαι το, νὰ γένω προσχεριάρης, ἴσπηγοματσούκης, κοσκινάς κάλλιον τὸ ἔχω νὰ γένω, τὸ κουβαλεῖν γάρ τὸν πηλόν ὡς φορτικόν ἡγοῦμαι».)

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Υπήρξε μαθηματικός, αστρονόμος καὶ ποιητῆς τοῦ 1ου αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἐζήση στη Ρώμη τῆς εποχῆς τοῦ Νέρωνα καὶ τοῦ Κλαυδίου. Ἀσκούσαν επιρροή σ' αὐτόν τα παιχνίδια με τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὶς μυστικιστικὲς ιδιότητές τοὺς. Συνέγραψε μία συλλογὴ ἀπὸ ἐπιγράμματα ὑπὸ τὸν τίτλο "Χάριτες", ἀποτελούμενη ἀπὸ τρία βιβλία. Ἡ ἀγάπη τοῦ γιὰ τοὺς ἀριθμοὺς τὸν οδήγησε στη συγγραφή ὀρισμένων ἰσόψηφων

²⁶⁷ Ὁ.π., σ. 178.

²⁶⁸ Ὁ.π., σ. 181.

²⁶⁹ Ὁ.π., σ. 181-182.

επιγραμματών, τα γράμματα των οποίων, αν υπολογιστούν και προστεθούν σαν αριθμοί ανά δύο ή τρεις στίχους, μας δίνουν το ίδιο άθροισμα.²⁷⁰ Ένα από τα αναθηματικά του επιγράμματα συμπεριλάβαμε και στην παρούσα εργασία.

ΒΙΒΛΙΟ ς'
ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

321.

ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

Ίσόψηφα.

Θύει σοι τόδε γράμμα γενεθλιακαῖσιν ἐν ὥραις, Καῖσαρ, Νειλαίη Μοῦσα
Λεωνίδεω· Καλλιόπης γὰρ ἄκαπνον αἰεὶ θύος. Εἰς δὲ νέωτα, ἦν ἐθέλης, θύσει τοῦδε
περισσότερα.²⁷¹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σαν θυσία προσφέρει σε σένα αυτό το κείμενο την ημέρα των γενεθλίων σου, Καίσαρ, η Μούσα του Λεωνίδου από τον Νείλο· γιατί οι θυσίες της Καλλιόπης είναι πάντα χωρίς καπνό. Αν θέλεις, το ερχόμενο έτος, θα σου προσφέρει περισσότερα.

ΣΧΟΛΙΑ

Ο λόγος που θελήσαμε να παρουσιάσουμε το συγκεκριμένο επίγραμμα είναι αποκλειστικά το πρώτο ημιστίχιο του τρίτου στίχου, καθώς γίνεται και εδώ έμμεσα αναφορά στη φτώχεια και στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι των γραμμάτων. «Καλλιόπης γὰρ ἄκαπνον αἰεὶ θύος» γράφει χαρακτηριστικά ο Λεωνίδας από την Αλεξάνδρεια, δηλώνοντας με αυτόν τον εξαιρετικό και ποιητικό τρόπο ότι η ενασχόληση με τα γράμματα και τις τέχνες δεν αποφέρει οικονομικές απολαβές, έστω και τις στοιχειώδεις.

Πιο συγκεκριμένα, «η παρουσία του καπνού είναι ένδειξη υλικής προσφοράς, την οποία οι ποιητές, οι υπηρέτες της Μούσας Καλλιόπης, δεν είχαν χρήματα για να προσφέρουν».²⁷² Έτσι λοιπόν, προσφέρει το κείμενο, το οποίο δε χρειάστηκε χρήματα, παρά μόνο επιμονή και υπομονή για τη συγγραφή του. Και για τον Πτωχοπρόδρομο φαίνεται ξεκάθαρα πως οι θυσίες της Καλλιόπης είναι χωρίς καπνό, καθώς η ενασχόλησή του δεν του έχει αποδώσει οικονομικές απολαβές. Άλλωστε, καί

²⁷⁰ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 56.

²⁷¹ Paton, *The Greek Anthology I*, σ. 470.

²⁷² Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 349.

ο ίδιος στο προοίμιο του πρώτου ποιήματός του, δηλώνει φανερά πως αδυνατεί να προσφέρει κάτι άλλο στον αυτοκράτορα παρά μόνο τους στίχους του, τους οποίους και τον προτρέπει να αποδεχτεί, ακόμη και αν είναι κάτι ασήμαντο (Α΄ 1-14, « Τί σοί προσοίσω, δέσποτα, δέσποτα στεφηφόρε, ανταμοιβήν ὅποιαν δέ ἢ χάριν προσενέγκω ἐξισωμένην πρὸς τάς σάς λαμπράς εὐεργεσίας, τάς γινομένας εἰς ἐμέ τοῦ κράτους σου παντοίας; Πρό τινος ἤδη πρό καιροῦ καί πρό βραχέος χρόνου οὐκ εἶχον οὖν ὁ δύστηνος τό τί προσαγωγεῖν σοι κατάλληλον τῷ κράτει σου καί τῇ χρηστότητί σου καί τῇ περηφανείᾳ σου καί χαριτότητί σου, εἰ μή τινας πολιτικούς ἀμέτρους πάλιν στίχους, συνεσταλμένους, παίζοντας, ἀλλ' οὐκ ἀναισχυντῶντας, παίζουσι γάρ καί γέροντες, ἀλλά σωφρενεστέρωσ. Μή οὖν ἀποχωρίσης τους μηδ' ἀποπέμψης μᾶλλον, ὡς κωδιμένα δέξου τους, ποσῶς ἂν οὐ μυρίζουν, καί φιλευσπλάχνως ἄκουσον ἄπερ ὁ τάλας γράφω»).²⁷³

ΑΡΑΤΟΣ

Ο Άρατος από τους Σόλους της Κιλικίας, υπήρξε φιλόσοφος, μαθηματικός και ποιητής που έζησε μεταξύ 4ου/3ου αιώνα π.Χ. Με προτροπή του Αντίγονου Γονατά έγραψε το περίφημο αστρονομικό έργο με τίτλο «Φαινόμενα».²⁷⁴ Θα παρουσιάσουμε και θα μελετήσουμε ένα σκωπτικό επίγραμμα του.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑ΄

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

437.

ΑΡΑΤΟΥ

Εἰς Διότιμον ποιητήν.

Αἰάζω Διότιμον, ὃς ἐν πέτραισι κάθηται Γαργαρέων παισὶν βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.²⁷⁵

²⁷³ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 154.

²⁷⁴ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ, σ. 42.

²⁷⁵ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 278.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στον ποιητή Διότιμο.

Θρηνώ τον Διότιμο, ο οποίος κάθεται στις πέτρες και μαθαίνει την αλφάβητο στα παιδιά των Γαργαρέων.

ΣΧΟΛΙΑ

Η επιλογή του εν λόγω επιγράμματος και η συμπερίληψή του στην παρούσα εργασία έχει αποκλειστικό λόγο το γεγονός ότι αναφέρεται σε έναν αξιοθρήνητο δάσκαλο. Πρόκειται για έναν πραγματικά δύσμοιρο διδάσκοντα, ο οποίος ένεκα των δυσκολιών που αντιμετωπίζει στο έργο του, κατορθώνει και διεγείρει αισθήματα συμπόνιας και οίκτου στον Άρατο. Χαρακτηριστικό δε και το ρήμα που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ο ποιητής, τοποθετώντας το μάλιστα στην αρχή του πρώτου ημιστιχίου, δίνοντάς του έτσι έμφαση. Πρόκειται για το ρήμα «αιάζω», που σημαίνει θρηνώ, συχνά χρησιμοποιούμενο από τους τραγικούς.²⁷⁶ Έτσι, ο Άρατος δεν λυπάται απλά για τον ποιητή Διότιμο και την εν γένει διδασκαλική του δραστηριότητα, αλλά κάτι περισσότερο, τον θρηνεί! Με άλλα λόγια, μία ακόμη περίπτωση, ένας ακόμη αξιοθρήνητος δάσκαλος - ποιητής γίνεται το αντικείμενο οίκτου και συμπόνιας των άλλων, το αντικείμενο αναφοράς και κατάντιας της προσωπικότητας του διδασκάλου και αυτός τελικά ήταν ο λόγος που εντάξαμε το παρόν επίγραμμα στην εργασία.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

Πρόκειται για τον γνωστό σοφιστή και σατιρικό του 2ου αιώνα μ.Χ. από τα Σαμόσατα της Κομμαγηνής (Μικρά Ασία). Του αποδίδονται κάποια από τα επιγράμματα που υπάρχουν στην Ελληνική Ανθολογία, ενώ ταυτόχρονα η γνησιότητα κάποιων εξ αυτών και ειδικά αυτών που βρίσκονται στο έκτο βιβλίο, αμφισβητείται. Φαίνεται, όμως, πως αυτά είχαν συμπεριληφθεί σε αρχαίες εκδόσεις των έργων του Λουκιανού, από τις οποίες πήρε υλικό ο Κεφαλάς και άλλοι. Βέβαια, δεν απουσιάζουν και εκείνοι που υποστηρίζουν ότι ο Λουκιανός της Ανθολογίας είναι άλλο πρόσωπο και ποιητής που ανήκει στον 4ο αιώνα π.Χ.²⁷⁷

Τα σπουδαιότερα σωζόμενα έργα του Λουκιανού είναι «Θεῶν διάλογοι», «Νεκρικοί διάλογοι», «Τίμων ὁ Μισάνθρωπος», «Μέννιπος ἢ νεκυιομαντεία», «Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν» κ.ά. Ὅπως εὐστοχα αναφέρει ο Β. Λαζανάς, «ο Λουκιανός

²⁷⁶ Πρβλ., Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, τόμος Ι, το λήμμα "αιάζω", σελ. 61.

²⁷⁷ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ, σ. 54-55.

είναι ο σημαντικότερος συγγραφέας των μεταχριστιανικών χρόνων. Πνεύμα λεπτό και σαρκαστικό, διακωμωδεί τη θρησκεία, τη φιλοσοφία, τη ρητορική και τις κοινωνικές προλήψεις. Γλώσσα του είναι η αττική διάλεκτος». ²⁷⁸

Τέλος, όσον αφορά τη σχέση μεταξύ Λουκιανού και Πτωχοπροδρόμου, που είναι άλλωστε και το ζητούμενο της παρούσας εργασίας, θα παραθέσουμε ακριβώς την άποψη του Ι. Καλιτσουνάκη, ο οποίος στο άρθρο του με τίτλο «Νύξεις περί των Προδρομικών ποιημάτων» αναφέρει: «Ὡς παλαιὰ βοηθήματα τῶν ποιημάτων αὐτῶν δυνάμεθα νομίζω, νὰ θεωρῶμεν τὸν Ἄριστοφάνη (δὲν δύναμαι νὰ εἶπω ἂν καὶ τὸν Μένανδρον) καὶ τὸν Λουκιανόν». ²⁷⁹

Αναφορά στον Λουκιανό σε σχέση με τον Θεόδωρο Πρόδρομο κάνει και ο Beaton αναφέροντας σχετικά: «Εξίσου σατιρικά, με την έννοια ότι σχολιάζουν με σαρκασμό την (δήθεν) κοινωνική πραγματικότητα της εποχής, είναι μια σειρά σκόρπιες καταγγελίες σχετικά με την πενιχρή αμοιβή που αξιώνεται ο συγγραφέας - ρήτορας στην εποχή του. Στα τελευταία η σάτιρα, κατά το υπόδειγμα του Λουκιανού, υποτάσσεται σε άλλο είδος που είναι και αυτό πρωτοφανές στον δωδέκατο αιώνα, στο περίεργο και κατά τη σημερινή ευαισθησία άνοστο αυτό είδος του λόγου, στο οποίο ο συγγραφέας αραδιάζει τα παράπονά του για τη ζωή και αυτοπαρουσιάζεται μέσα στα κείμενά του ως επαίτης (Betteldichtung)». ²⁸⁰ Και συμπληρώνει: «Το μείγμα λουκιανής σάτιρας και επαιτικής ποίησης απαντά επίσης στα τέσσερα "Πτωχοπροδρομικά" με την ενσυνείδητη μεταχείριση της δημόδους γλώσσας "της πιάτσας" της εποχής». ²⁸¹

Ενδεικτικά θα παραθέσουμε δύο σκωπτικά επιγράμματα του Λουκιανού, στα οποία έντονη είναι η σαρκαστική διάθεση και το ιδιαίτερο χιούμορ του ποιητή.

BIBLION IA´

ΣΚΩΠΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

400.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ

Ἰλαθι, Γραμματικὴ φυσίζοε, ἴλαθι, λιμοῦ φάρμακον εὐρομένη "Μῆνιν ἄειδε, Θεά". Νηὸν ἐχρῆν καὶ σοὶ περικαλλέα δωμήσασθαι καὶ βωμὸν θυέων μὴ ποτε

²⁷⁸ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα*, σ. 280.

²⁷⁹ Καλιτσουνάκης, «Νύξεις περί των προδρομικών ποιημάτων», σ. 461.

²⁸⁰ Beaton, «Οι Σάτιρες του Θεόδωρου Προδρόμου...», σ. 207.

²⁸¹ Ὁ.π., σ. 208.

δευόμενον. καὶ γὰρ σοῦ μεστὰι μὲν ὁδοί, μεστὴ δὲ θάλασσα καὶ λιμένες, πάντων δέκτρια Γραμματικῆ.²⁸²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Λυπήσου με, ζωοδότρα Φιλολογία, λυπήσου με, που εφηύρες σαν φάρμακο για την πείνα το "Μῆνιν ἄειδε θεὰ". Περικαλλὴ ναὸ θα ἔπρεπε να σου οικοδομήσουμε και βωμό από τον οποίο δεν θα λείπουν ποτέ οι θυσίες. Γιατί από σένα είναι κατάμεστοι οι δρόμοι, η θάλασσα και τα λιμάνια. Φιλολογία που δέχεται τους πάντες.

ΣΧΟΛΙΑ

Αν και ζωοποιός χαρακτηρίζεται η Γραμματική-Φιλολογία στο παρόν επίγραμμα, αδυνατεί προφανώς και στην περίπτωση του Λουκιανού να του προσφέρει τα απαραίτητα για να ζήσει. Γι' αυτό, παρακαλώντας τη, της ζητάει να τον λυπηθεί. Αναφέρει χαρακτηριστικά στους δύο πρώτους στίχους: «Ἰλαθι, Γραμματικὴ φυσίζοε, ἴλαθι, λιμοῦ φάρμακον εὐρομένη "Μῆνιν ἄειδε θεὰ"», καθιστώντας ἔτσι σαφές και μάλιστα με ειρωνικό τρόπο και ο Λουκιανός, πως δε δύναται να κορέσει την πείνα του με τα γράμματα. Τι να προσφέρει, λοιπόν, το "ψάλλε θεὰ την οργὴν" στον πεινασμένο ποιητή;

Αντίστοιχους προβληματισμούς ἔχει και ο Πτωχοπρόδρομος, ο οποίος αναφέρει γεμάτος πόνο και απογοήτευση:

«Ἄλλὰ τὰ μέτρα ποῦ ὠφελοῦν τὴν ἄμετρόν μου πείναν;
Πότε γάρ ἐκ τὸν ἴαμβον νὰ φάγω, κοσμοκράτορ,
ἢ πῶς ἐκ τὸν πυρρίχιον ποτέ μου νὰ χορτάσω;».²⁸³

Και σε ἄλλο σημείο, ὅμως, εκφράζει παρόμοια, ως η ἄνω, ἀποψη, ὅταν ανοίγει με αγωνία τα ντουλάπια προς ἀνεύρεση τροφῆς και αντ' αὐτοῦ συναντᾷ μόνο τα χαρτιά του:

«Πὰρ' ὅτι τῶρα ἀνοίγω τὸ βλέπω τοὺς πάτους ὅλους,
καὶ βλέπω χαρτοσάκκουλα γεμάτα τὰ χαρτία,
καὶ ἀνοίγω καὶ τὴν ἄρκλαν μου, νὰ εὔρω ψωμὶν νὰ φάγω,
καὶ εὐρίσκω χαρτοσάκκουλον ἄλλον μικροτερίτσιν,
γυρεύω τοῦ κελλίου μου τὰς τέσσερας γωνίας
καὶ εὐρίσκω ἐκεῖσε κείμενα πολλὰ πολλὰ χαρτία,

²⁸² Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 262.

²⁸³ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 180-181.

ἀπλώνω εἰς τὸ περσίκιν μου, γυρεύω τὸ πουγγίν μου,
διὰ στάμενον τὸ ψηλαφῶ, καὶ αὐτὸ γέμει χαρτία.
Ἄφοῦ δέ, τὰς γωνίας μου τὰς ὅλας ψηλαφήσω,
ἴσταμαι τότε κατηφῆς καὶ ἀπομεριμνημένος,
λιποθυμῶ, λιγοψυχῶ ἀπὸ πολλῆς μου πείνας...».²⁸⁴

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι τα γράμματα δεν μπορούν να προσφέρουν υλικά αγαθά και οι πενιχρές ή ακόμη και μηδαμινές οικονομικές απολαβές των διδασκόντων και των γραμματικών - φιλολόγων αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή ζωή. Έτσι, το "ψάλλε θεὰ την οργή" και τα μέτρα και στις δύο περιπτώσεις αποδείχθησαν πηγή φτώχειας και δυστυχίας για τους ίδιους.

410.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ

Τοῦ πωγωνοφόρου κυνικοῦ, τοῦ βακτροπροσαίτου, εἶδομεν ἐν δείπνῳ τὴν μεγάλην σοφίαν. Θέρμων μὲν γὰρ πρῶτον ἀπέσχετο καὶ ῥαφανίδων, μὴ δεῖν δουλεύειν γαστρὶ λέγων ἀρετὴν. εὗτε δ' ἐν ὀφθαλμοῖσιν ἴδεν χιονώδεα βόλβαν στρυφνήν, ἢ πιτυτὸν ἤδη ἔκλεπτε νόον, ἤτησεν παρὰ προσδοκίαν καὶ ἔτρωγεν ἀληθῶς κούδεν ἔφη βόλβαν τὴν ἀρετὴν ἀδικεῖν.²⁸⁵

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Του μουσάτου κυνικού, του περιφερόμενου επαίτη με το μπαστούνι, στο δείπνο είδαμε τη μεγάλη του σοφία. Γιατί πρώτα απέφευγε να τρώει λούπινα και ραπάνια, λέγοντας ότι η αρετή δεν πρέπει να είναι δούλα της κοιλιάς. Όταν όμως είδε «μια κάτασπρη γουρουνίσια μήτρα ξυδάτη»,²⁸⁶ η οποία του έκλεψε πια το συνετό του, ζήτησε απροσδόκητα και έτρωγε στ' αλήθεια και καθόλου δεν έλεγε ότι η μήτρα βλάπτει την αρετή.

ΣΧΟΛΙΑ

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι το συγκεκριμένο επίγραμμα δεν ταιριάζει άμεσα με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Αρχικά, όμως, παρατηρούμε ότι ο

²⁸⁴ Ο.π., σ. 177-178.

²⁸⁵ Paton, *The Greek Anthology IV*, σ. 268.

²⁸⁶ Χατζόπουλος, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ', σ. 413.

Πτωχοπρόδρομος εξωτερικά εμφανίζει κοινά χαρακτηριστικά με τους Κυνικούς φιλοσόφους, ιδίως των σκωπτικών επιγραμμάτων, τα οποία ίσως γίνονται ακόμη πιο συγγενή όταν γίνεται λόγος για Κυνικούς που μόνο κατ' όνομα ακολουθούν την Κυνική φιλοσοφία, ενώ στην πράξη είναι κοιλιόδουλοι και υλιστές. Επιπροσθέτως, η «Φιλοσοφική» τους πενία και πείνα τους φέρνει στην ίδια θέση με τον Πτωχοπρόδρομο.

Όπως και στο προηγούμενο επίγραμμα, έτσι και εδώ γίνεται ξεκάθαρο ότι η κοιλιά του ανθρώπου δε χορταίνει, αλλά ούτε και γεμίζει με γράμματα και ιδεολογίες! Αν και η αρχική διάθεση του κυνικού φιλοσόφου είναι να αντιτάξει τη σοφία του απέναντι στην κοιλιόδουλη φύση του, δεν μπορεί τελικά να αντισταθεί όταν βλέπει τα πλούσια και νόστιμα εδέσματα στο τραπέζι.

Στους τέσσερις τελευταίους στίχους του επιγράμματος, ο κυνικός αλλάζει παντελώς την αρχική του θέση και όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «ή πιτυτὸν ἤδη ἔκλεπτε νόον», αφού τα εδέσματα κατόρθωσαν να του υποκλέψουν τον συνετό νου. Στη συνέχεια, ζήτησε και έφαγε με λαιμαργία, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι «κουδὲν ἔφη βόλβαν τὴν ἀρετὴν ἀδικεῖν».

Παρόμοια και ο γραμματικός και πάντα πεινασμένος Πτωχοπρόδρομος, στο Γ' ποίημα αξιοποιώντας κάθε ευκαιρία, κάνει σαφές ότι τα γράμματα δε γεμίζουν την άδεια κοιλιά του, ενώ επιτακτική είναι η ανάγκη για φαγητό. Την ίδια αυτή ανάγκη, αλλά και τη λαιμαργία που συναντήσαμε στους στίχους του επιγράμματος, την παρατηρούμε και στο Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα, όπου ο Πτωχοπρόδρομος και μόνο στη μυρωδιά και θέα των φαγητών, ζητάει επίμονα να καθίσει να φάει μαζί με την οικογένειά του:

«Εἰς τοῦ πατρός μου τὸ κελλὶν ἀκράπαστον ἀπάκιν
σύμπλευρον ἔμαγείρευον, σύλλαρδον, ἐκ τὰ ἐξεύρεις,
καὶ θέντες καὶ τὴν τράπεζαν ἐκάθισαν νὰ φάγουν.
Τούτους ἰδὼν ὁ δοῦλος σου γύροθεν καθημένους,
ὡς εἶχον ἔθος, σὺν αὐτοῖς ἔδραμα συγκαθίσει,
ἐκεῖνοι δ' ἐξεπήδησαν λέγοντας ὁμοφώνως».²⁸⁷

Και συνεχίζει περιγράφοντας το επεισόδιο που έλαβε χώρα ανάμεσα σ' αυτόν και στην οικογένειά του, από την οποία, μάλιστα, δέχτηκε έντονες αντιδράσεις για να καταλήξει τελικά στα παρακάτω:

²⁸⁷ Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 188.

«Ταῦτα δὲ λέγω, βασιλεῦ, τὴν μάχαιραν κρατήσας
ἠρξάμην ἐμβουκῶνεσθαι μέχρι τοῦ ἐλθεῖν εἰς κόρον».²⁸⁸

ΕΥΠΙΘΙΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Ελάχιστα γνωρίζουμε για τον συγκεκριμένο ποιητή. Όπως δηλώνει και το προσωνύμιό του, καταγόταν απ' την Αθήνα και, κατά πάσα πιθανότητα, έζησε τον 3ο αιώνα μ.Χ.²⁸⁹ Στην παρούσα εργασία εντάξαμε ένα επίγραμμα του που ανήκει στο βιβλίο των επιδεικτικών.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΧ

ΕΠΙΔΕΙΚΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

206.

ΕΥΠΙΘΙΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ

Στίξαντος τὴν Καθόλου.

Ταυτολόγων κανόνων φεῦ πληθύος ἢ δ' αἰδήλων ξυσμάτων λεπτὸς τὰς ἐχάραξε
δόναξ. Ὅμματὰ μὲν κέκμηκε, τένων, ράχης, ἰνίον, ὦμοι· τῆς Καθόλου δὲ φέρω τὴν
ὀδύνουν καθόλου.²⁹⁰

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ανάθεμα σ' αυτό το πλήθος των κανόνων, στους σκοτεινούς δυσανάγνωστους (χαρακτήρες), που ένα λεπτό καλάμι έχει χαράξει. Τα μάτια μου κουράστηκαν, ο αυχένας μου, η ράχη μου, το ινίο μου, οι ώμοι· φέρνω καθολικά τον πόνο της "Καθόλου".

ΣΧΟΛΙΑ

Όπως πληροφορούμαστε από τα σχόλια «ο ποιητής έχει υπ' όψιν του το έργο του Ηρωδιανού (180 περίπου μ.Χ.) "Η Καθόλου προσωδία", αφιερωμένη στον Μάρκο Αυρήλιο. Η εργασία για την οποία ομιλεί ο Ευπίθιος είναι αυτή του διορθωτή. Μια εργασία επίπονη, για την οποία πολλά έχουν γραφεί από Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς».²⁹¹ Σαν άλλος Πτωχοπρόδρομος, και ο Ευπίθιος αναθεματίζει την ενασχόλησή του με τα γράμματα, από τα οποία υποφέρει, καθώς η εργασία αυτή δεν

²⁸⁸ Ο.π., σ. 189.

²⁸⁹ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα*, σ. 439.

²⁹⁰ Paton, *The Greek Anthology III*, σ. 106-108.

²⁹¹ Λαζανάς, *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα*, σ. 118.

καταπονεί μόνο την ψυχή του, αλλά και το σώμα του. Αναφέρει, λοιπόν, χαρακτηριστικά στους δύο πρώτους στίχους: «Ταυτολόγων κανόνων φεῦ πληθύος ἢ δ' αἰδήλων ξυσμάτων λεπτός τὰς ἐχάραξε δόναξ». Τη στιγμή αυτή αναπόφευκτα έρχεται στο μυαλό μας το πλέον γνωστό απόσπασμα από τα τέσσερα πτωχοδρομικά ποιήματα, στο οποίο ο ήρωας αναθεματίζει τα γράμματα:

«Ἄναθεμαν τὰ γράμματα, Χριστέ, καὶ ὅπου τὰ θέλει,
ἀνάθεμαν καὶ τὸν καιρὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν...».²⁹²

Βέβαια, γίνεται αβίαστα κατανοητό ότι είναι διαφορετικοί οι λόγοι που οι δυο τους καταριούνται την ενασχόλησή τους με τα βιβλία. Ωστόσο, είναι τόσο χαρακτηριστική η χρήση των ὀρων "φεῦ" και "ἀνάθεμα" αντίστοιχα, που ήταν αδύνατο να περάσουν απαρατήρητοι.

Τέλος, αξίζει να δώσουμε έμφαση σε δύο στίχους, έναν από κάθε κείμενο, οι οποίοι δεν σχετίζονται νοηματικά ή λεξιλογικά, αλλά δείχνουν την ποιητική και καλλιτεχνική δεινότητα των δύο ποιητών. Χρησιμοποιώντας λέξεις ομόρριζες και ομόηχες πετυχαίνουν ακουστικά ένα άρτιο αποτέλεσμα, περνώντας με τρόπο αμιγώς ποιητικό τα δικά τους μηνύματα και τις δικές τους θέσεις.

Πιο συγκεκριμένα, ο Ευπίθιος αναφέρει στον τελευταίο στίχο του επιγράμματος: «τῆς Καθόλου δὲ φέρω τὴν ὀδύνην καθόλου», χρησιμοποιώντας ένα μέρος του τίτλου του έργου «Ἡ Καθόλου προσωδία» και το επίρρημα «καθόλου» για να δηλώσει με αυτόν τον ιδιαίτερο τρόπο πόσο τον έχει εξουθενώσει η ενασχόλησή του με το εν λόγω έργο.

Από την άλλη, ο Πτωχοπρόδρομος στο Γ' ποίημά του, στον στίχο 137, αναφέρει: «Ἄλλὰ τὰ μέτρα ποῦ ὀφελούν τὴν ἄμετρόν μου πείναν;».²⁹³ Έτσι, με τη χρήση των λέξεων «μέτρα - ἄμετρον» προσπαθεί να καταστήσει ξεκάθαρη την υπερβολική του πείνα, στην οποία τίποτα δεν έχουν να προσφέρουν τα γράμματα και η γενικότερη ενασχόλησή του μ'αυτά.

Επαγωγικά λοιπόν σκεπτόμενοι, μέσω της τελευταίας αυτής παρατήρησης, είδαμε πως, και στις δύο περιπτώσεις, με τη χρήση των άκρως κατάλληλων λέξεων, ομόρριζων και ομόηχων, με τις παρηγήσεις που αναπόφευκτα γεννιούνται, παράγεται ένα άρτιο αποτέλεσμα, το οποίο δείχνει την καλλιτεχνική δεινότητα και αξία των ποιητών, που κατορθώνουν να διεγείρουν την προσοχή και το θαυμασμό των αναγνωστών.

²⁹² Eideneier, *Πτωχοπρόδρομος*, σ. 176.

²⁹³ Ο.π., σ. 180.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Επιπρόσθετα κοινά θέματα και μοτίβα μεταξύ των δύο πηγών

Στο σύντομο αυτό κεφάλαιο θα αναφερθούμε εν τάχει σε 33 επιγράμματα που βρίσκονται διάσπαρτα στην Ελληνική Ανθολογία και τα οποία πραγματεύονται επιπλέον κοινά μοτίβα με τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Να τονίσουμε ότι λόγω του όγκου των επιγραμμάτων στα οποία είναι φανερή κυρίως η νοηματική, αλλά και η λεξιλογική συνάφεια με το Α' και το Γ' πτωχοπροδρομικό ποίημα, τα παρουσιάσαμε στο πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο του παρόντος πονήματος αντίστοιχα. Επομένως εδώ θα ασχοληθούμε με τα υπόλοιπα επιγράμματα που εντοπίσαμε.

Στο συγκεκριμένο, λοιπόν, κεφάλαιο θα αναφερθούμε συνοπτικά στα υπόλοιπα 33 επιγράμματα, κατά την ανάγνωση των οποίων εντοπίσαμε κοινά στοιχεία με τα κείμενα που μελετάμε. Για την πλέον εύχρηστη και κατανοητή χρήση τους, τα χωρίσαμε σε επιμέρους κατηγορίες. Σε αυτές αναφέρεται αρχικά το κοινό τους θέμα με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα και στη συνέχεια ποιο επίγραμμα είναι, το βιβλίο στο οποίο βρίσκεται στην Ελληνική Ανθολογία, καθώς και από ποιον επιγραμματοποιό προέρχεται.

Ας τονίσουμε στο σημείο αυτό ότι απώτερος στόχος και αρχική επιθυμία μας ήταν να αναλύσουμε τα εν λόγω επιγράμματα και να τα ερευνήσουμε καταθέτοντας αυτά σε 4 ενότητες, όπως άλλωστε, προέβημεν και στα προηγούμενα κεφάλαια, μία επιθυμία μας όμως, που ένεκα του ήδη περιορισμένου χώρου και της έκτασης της παρούσας εργασίας, αναγκαστήκαμε να περιορίσουμε. Βέβαια, τα επιγράμματα και τα θέματα που μελετήσαμε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, είναι πασιφανές ότι είναι πλέον παραλληλισμένα και φέρουν μεγαλύτερη συνάφεια και σχέση με τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα σε σύγκριση με τα επιγράμματα του παρόντος κεφαλαίου, τα οποία όμως, παρουσιάζουν στοιχεία, νοήματα και καταστάσεις που αβίαστα κατόρθωσαν να αναδύσουν σκηνές και στοιχεία από τα πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Ας περάσουμε στην παρουσίαση των επιμέρους κατηγοριών.

Στην πρώτη κατηγορία θα αναφερθούμε σ' αυτά τα επιγράμματα που έχουν ως βασικό θέμα τους τη φτώχεια, την πείνα και τις συνέπειες αυτών των συνθηκών. Σημειώσαμε 9 επιγράμματα. Ας τα αναφέρουμε συντόμως:

Βιβλίον Γ΄: Προτρεπτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 66 του Αγαθία Σχολαστικού

Επίγραμμα 51 του Παλλαδά του Αλεξανδρέως

Επίγραμμα 57 του Αυτού

Βιβλίον ς': Αναθηματικά επιγράμματα

Επίγραμμα 302 από τον Λεωνίδα

Επίγραμμα 303 από τον Αρίστωνα

Επίγραμμα 307 από τον Φανία

Βιβλίον ΙΑ΄: Συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 302 από τον Παλλαδά τον Αλεξανδρέα

Επίγραμμα 320 από τον Αργεντάριο

Βιβλίον Θ΄: Επιδεικτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 654 του Ιουλιανού από Υπάρχων Αιγυπτίου

Στα παραπάνω επιγράμματα γίνεται αναφορά στη φτώχεια και τις συνέπειές της. Σε αυτά τονίζεται ξεκάθαρα πως η φτώχεια είναι το τέλος και η πηγή που γεννάει περιφρόνηση (Γ΄ 51), γίνεται λόγος για την μισητή κοιλιά και τις ανάγκες της (Γ΄ 57), αλλά και για την επαιτεία, στην οποία "ξεπέφτει" όποιος βρίσκεται σε τέλμα και σε αδιέξοδο (Γ΄ 66). Ακόμη, στα αναθηματικά επιγράμματα υπ' αριθμόν 302 και 307 γίνεται αναφορά, στο πρώτο, στη μάχη ανάμεσα στον νοικοκύρη και στα ποντίκια για τα λιγοστά αποφάγια, ενώ στο δεύτερο παρουσιάζεται ο Ευγάθης, ο οποίος αναγκάζεται να αλλάξει επάγγελμα προκειμένου να μην πεθάνει από την πείνα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο κείμενο «ᾠλετο δ' ἄν ποὺ λιμώσσων, εἰ μὴ στέρξε παλινδρομίαν».

Στη συνέχεια, ο Παλλαδάς δηλώνει ξεκάθαρα ότι ακόμη και ο Δίας αν ήταν φτωχός θα δεχόταν ύβρεις (ΙΑ΄ 302), αλλά και ο Αργεντάριος γράφει για τον ανεκπλήρωτο έρωτα του Φιλόστρατου προς την Αντιγόνη, εξαιτίας της πενίας του (ΙΑ΄320). Τέλος, και στο επιδεικτικό επίγραμμα υπ' αριθμόν 654 φαίνεται πως η πείνα είναι κυρίαρχη.

Σε όλα τα παραπάνω παρουσιάζονται, ίσως με τρόπο λίγο διαφορετικό, οι ανάγκες των ανθρώπων, τα άσχημα συναισθήματα που βιώνουν όσοι αναγκάζονται

να ζουν σε συνθήκες φτώχειας, η περιφρόνηση και οι ύβρεις που δέχονται κ.ά. Θέματα ανάλογα και σχετικά παρουσιάζονται και στα τέσσερα πτωχοδρομικά ποιήματα, τα οποία αναφέραμε αναλυτικά στα προηγούμενα κεφάλαια.

Τώρα, ως προς την δεύτερη κατηγορία, αφορμή αποτέλεσε ένα επεισόδιο του πρώτου ποιήματος και συγκεκριμένα προς το τέλος του, όπου ένα από τα παιδιά του ήρωά μας «ἔπεσεν ἐκ τοῦ ὕψους» (Α΄ 206 – 216, «Τοῦ γοῦν ἡλίου πρὸς δυσμᾶς μέλλοντος ἤδη κλίνει, βοή τις ἄφνω [ἐγείρεται] καὶ ταραχή μεγάλη, ἐν καὶ γάρ ἐκ τῶν παίδων μου ἔπεσεν ἐκ τοῦ ὕψους, καὶ κροῦσαν κάτω ἔκειτο ὥσπερ νεκρόν, αὐτίκα συνήχθησαν αἱ γείτονες ὡς πρὸς παρηγορίαν, αἱ μανδραγοῦραι μάλιστα καὶ πρωτοκουρκουσοῦραι· καὶ τότε ἄς εἶδες θόρυβον καὶ ταραχὴν μεγάλην. Ἀσχολουμένων τοιγαροῦν τῶν γυναικῶν καὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπ’ αὐτῶ, ὡς θάσας εἶπον ἄνω, τοῦ βρέφους τῷ συμπτώματι καὶ τοῦ παιδὸς τῷ πάθει, κρυπτῶς ἀπήρα τό κλειδὶν καὶ ἤνοιξα τό ἀρμάριν.»).²⁹⁴ Διαβάζοντας ολόκληρη την Ελληνική Ανθολογία βρήκαμε τέσσερα αντίστοιχα επεισόδια, τα οποία θεωρήσαμε καλό να αναφέρουμε. Δύο από αυτά βρίσκονται στο βιβλίο των επιδεικτικών επιγραμμάτων και δύο στα επιτύμβια. Αυτά είναι:

Βιβλίο Θ΄: Επιδεικτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 114 Ανωνύμου

Επίγραμμα 351 του Λεωνίδα

Βιβλίο Ζ΄: Επιτύμβια επιγράμματα

Επίγραμμα 170 από τον Ποσειδίππο (ή τον Καλλίμαχο)

Επίγραμμα 632 από τον Διόδωρο

Πιθανά, αρχική πηγή όλων να αποτελεί η Ιλιάδα, όπου ο μικρός Αστυάναξ, μετά την άλωση της Τροίας, κατακρημνίσθηκε από τα τείχη της πόλης.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε την Γ΄ κατηγορία, όπου κατορθώσαμε να συλλέξουμε 6 επιγράμματα, εκ των οποίων, στα 3 γίνεται αναφορά στους κόλακες και στα υπόλοιπα αναφέρεται η χορεία των ποιητών που ψάχνουν ευεργέτη. Βέβαια, δεν έχουν άμεση συνάφεια μεταξύ τους, όμως για να μην πλατειάζουμε, τα εντάξαμε σε μία κατηγορία. Αυτά είναι τα παρακάτω:

²⁹⁴ Ο.π., σ. 159.

Βιβλίο Θ΄: Επιδεικτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 92, Αντιπάτρου Θεσσαλονικέως

Επίγραμμα 119, Παλλαδά

Επίγραμμα 394, του Αυτού

Βιβλίο ΙΑ΄: Συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 323, Παλλαδά

Βιβλίο Ι΄: Προτρεπτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 25, Αντιπάτρου

Βιβλίο ΙΒ΄: Στράτωνος Παιδική Μούσα

Επίγραμμα 214, Στράτωνος

Από αυτά, στα επιγράμματα 119, 394, και 323, στόχο αποτελούν οι κόλακες που άλλοτε παρομοιάζονται με κόρακες! Και στα τρία επικρατεί και κυριαρχεί η αποδοχή και αναγνώριση της επικινδυνότητάς τους, καθώς μόνο κακό μπορούν να προκαλέσουν. Διαβάζοντας αυτά, αβίαστα ήρθαν στο νου μας αποσπάσματα από το τέταρτο πτωχοπροδρομικό ποίημα. Πιο συγκεκριμένα, ο Πτωχοπρόδρομος αναφέρεται στους κόλακες και στη ζημιά που αυτοί προκαλούν, στα εξής αποσπάσματα: Δ΄ 261-267 («κάθηνται καί οἱ κόλακες πλησίον τοῦ ἡγουμένου τά παρ’ αὐτοῦ γινόμενα μέγਾਲως ἐπαινοῦντες καί πρὸς αὐτόν φθεγγόμενοι μετὰ θυμοῦ τοιάδε· «τοῦ μοναχοῦ τοῦ στασιαστοῦ, τοῦ λάλου, τοῦ φλυάρου φοβεῖτω τό παράδειγμα τούς ὁμοφρόνους πάντας, ἵνα μή περιπέσητε κακίστοις τοῖς ὁμοίοις· ἄρχοντας γάρ οὐ δίδουσιν οἱ νόμοι καθυβρίζειν»)²⁹⁵, Δ΄ 342-347²⁹⁶ («Ἄλλά «κακόν», ἐκραύγασαν, «πατέρες, τό λεγμένον», οἱ κόλακες ἐνώπιον βοῶντες τοῦ ποιμένου, «ἀπελαθήτω τῆς μονῆς ὁ φλύαρος , ὁ λάλος, ἵνα μή βλάβῃ καί πολλούς ἐκ τῶν εὐλαβεστέρων». Ὡ τοῦ μεγάλου πτώματος, ὃ τῆς ἀπανθρωπίας, ἄξιον γάρ ἐκρίνασιν τόν μοναχόν θανάτου.») και τέλος στο Δ΄ 529-530, αφού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «Καί καθεξῆς τούς κόλακας πάντας οὕτως διδάσκει καί πράττουν πάντες, δέσποτα, τὰ τῆς κακίας ἔργα».²⁹⁷

Από τα υπόλοιπα που αναφέρθηκαν στην παρούσα κατηγορία το υπ’ αριθμόν 92 αναφέρεται ρητά στη συνήθεια των ποιητών να ανυμνούν τους βασιλιάδες,

²⁹⁵ Ο.π., σ. 212-213.

²⁹⁶ Ο.π., σ. 217-218.

²⁹⁷ Ο.π., σ. 228-229.

ιδιαίτερα αν και όταν φιλοξενούνταν από τους τελευταίους, κάτι που είδαμε και στα τέσσερα πτωχοπροδρομικά ποιήματα. Στα υπόλοιπα δύο κοινό μοτίβο είναι και πάλι η παράκληση για την εύνοια του βασιλιά. Ας θυμηθούμε εδώ όλες εκείνες τις φορές που ο Πτωχοπρόδρομος, ειδικότερα στα δύο πρώτα ποιήματά του, παρακαλεί τον βασιλιά για να κερδίσει και να αποσπάσει τη στήριξή του, τόσο σε οικονομικό όσο και σε ηθικό - ψυχολογικό επίπεδο.

Τέλος, ας περάσουμε στην τέταρτη και τελευταία κατηγορία. Εδώ θα αναφερθούμε εν συντομία σε 14 επιγράμματα, στα οποία γίνεται λόγος για τροφές, edésματα, μαγειρικά σκεύη, προετοιμασία δείπνου κ.ά. Τα επιγράμματα αυτά τα παραλληλίσουμε με αντίστοιχα αποσπάσματα απ' όλο το corpus των πτωχοπροδρομικών ποιημάτων, στα οποία, ο κοιλιόδουλος ήρωάς μας, συχνά, αναφέρεται σε αντίστοιχα θέματα.

Ήδη, στο πρώτο ποίημα, η μονίμως άδεια κοιλιά του επιθυμεί διακαώς το αγαπημένο του μονόκυθρο (Α' 235-255, βλ. σελ. 110 - 111).²⁹⁸ Στη συνέχεια, στο δεύτερο ποίημα, που στην ουσία πρόκειται για την παράθεση ενός καταλόγου των καθημερινών αναγκών του ήρωα και της οικογένειάς του, αναφέρεται όχι μόνο στο αγαπημένο του φαγητό, για ακόμη μία φορά (Β' 101-106, «Μή σέ πλανᾶ, πανσέβαστε, τό Πτωχοπροδρομάτον καί προσδοκᾶς νά τρέφωμαι βοτάνας ὀρειτρόφους· ἀκρίδας οὐ σιτεύομαι οὐδ' ἀγαπῶ βοτάνας, ἀλλά μονόκυθρον παχύν καί παστομαγειρείαν, νά ἔχη θρύμματα πολλά, νά εἶναι φουσκωμένα, καί λιπαρόν προβατικόν ἀπό τό μεσονέφριν.»),²⁹⁹ αλλά καταλογογραφεί και τα είδη των μπαχαρικών, απαραίτητα για την επιτυχία σε γεύση ενός νόστιμου φαγητού (Β' 38-45, «τριψίδιν γάρ καί πίπερον, κύμινον, καρναβάδιν, μέλιν, ὀξίδιν, σύσγουδον, ἄλας, ἀμανιτάριν, σέλινον, πρασομάρουλον καί κάρδαμον καί ἰντύβιν, σπανάκιν, χρυσολάχανον, γογγύλιν, ματζιτζάνιν, φρύγιον κράμβην καί γουλίν καί ἀπό τό κουνουπίδιν; Οὐ θέλουν εἰς τά κόλλυβα τῶν προτελευτησάντων ἀμύγδαλα, ροΐδια, καρυδοκουκουνάρια, καί κανναβούριν καί φακὴν καί στραγαλοσταφίδας;»)³⁰⁰ Βέβαια, δεν απουσιάζουν οι αναφορές στα «τσουκαλολάγηνα», στην χαρακτηριστική «χαρδουβελίαν», στο «κουκούμιν» και στο «καθαροκόσκινον».

Στη συνέχεια, τέτοιου είδους και ύφους αναφορές έχουν τη θέση τους και στο Γ' ποίημα. Πιο συγκεκριμένα, στους στίχους Γ' 93-94, («ψωμίν, κρασίν πληθυντικόν

²⁹⁸ Ο.π., σ. 160-161.

²⁹⁹ Ο.π., σ. 170.

³⁰⁰ Ο.π., σ. 165-166.

καί θυννομαγειρείαν καί παλαμιδοκόμματα καί τσίρους καί σκουμπρία») 116-121, («εὐθύς «ἄς βράση τό θερμόν» λέγει πρὸς τό παιδίν του, καί «νά, παιδίν μου, στάμενον εἰς τό χορδοκοιλίτισιν, καί φέρε με καί βλάχικον τυρίν σταμεναρέαν, καί δός μοι νά προγεύσωμαι καί πάλιν νά πετσώνω». Ἀφοῦ δέ φάγη τό τυρίν καί τά χορδόκοιλιά του, κάν τέσσερα τόν δίδωσιν μέ τό τρανόν μουχρούτιν.»), 128-134 («καί πρῶτον θές τό ἐκζεστόν, πλήν βλέπε νά μή βράζη, καί δεύτερον τό ἀκρόπαστον, καί τότε τό σφουγγάτον. Ἀφοῦ δέ φάγουν τό ἐκζεστόν, ἔκτοτε τό σκορδάτον, ἀνάθεμά με, βασιλεῦ, ὅταν στραφῶ καί ἰδῶ τον, τό πῶς ἀνακομβώνεται κατά τῆς μαγειρείας, καί ἐγώ ὑπηγαίνω καί ἔρχομαι πόδας μετρῶν τῶν στίχων. Αὐτός κοτσώνει τό γλυκύν εἰς τό τρανόν μουχρούτιν, καί ἐγώ ζητῶ τόν ἴαμβον, γυρεύω τόν σπονδεῖον.»), 146-147 («μήνα χορτάσω τό ψωμίν, τό λέγουν τῆς πτωχείας, τό ἐπεθυμοῦν γραμματικοί καί καλοστιχοπλόκοι»), 169-170 («καί ταῖς χερσίν κατέχουσιν ἄσπρον, σεμιδαλάτον, ἀπόξυσμαν τριπτούτσικον, πλήν δ' ἐρουκάνιζέν το.»), 201-202 («καί βλέπω τήν ἰστίαν του πῶς συγχοφλακαρίζει, καί πῶς πολλάκις τῶν κρεῶν ἀπολυόντων τσίκαναν.»), 240-242 («Εἰς τοῦ πατρός μου τό κελλίν ἀκρόπαστον ἀπάκιν σύμπλευρον ἐμαγείρευον, σύλλαρδον, ἐκ τά ἐξεύρεις, καί θέντες καί τήν τράπεζαν ἐκάθισαν νά φάγουν.»), ο Πτωχοπρόδρομος αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο σε εδέσματα είτε αυτά που επιθυμεί (τις περισσότερες φορές) είτε που τα απολαμβάνει. Μεταξύ αυτών, δεσπόζουσα θέση καταλαμβάνουν τα παλαμιδοκόμματα, η θυννομαγειρεία, οι τσίροι, τα σκουμπρία, το χορδοκοιλίτισιν, το βλάχικο τυρί, το εκζεστό, το ακρόπαστο κ.ά.

Τέλος, πολλές είναι και οι αναφορές στο Δ' ποίημα. Εδώ, λόγω της δομής και του ύφους του ποιήματος, καθώς στην ουσία, αναφέρεται στις διαφορές των ηγουμένων από τους λοιπούς μοναχούς, τα γεύματα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Από τη μία παρουσιάζονται τα πλουσιοπάροχα τραπέζια των ηγουμένων και από την άλλη περιγράφονται τα "φτωχά" πιάτα των μοναχών. Να τονίσουμε ότι εδώ γίνεται η μεγαλύτερη μνεία αυτών και οι αναφορές είναι διάσπαρτες και διανθίζουν σχεδόν όλο το ποίημα. Πιο αναλυτικά: Δ' 60 («ἐξάφες τά προγεύματα καί τά διπλοσφουγγάτα»), 92 («αὐτός ψωνίζει πάντοτε λαβράκια, συναγρίδας»), 106 («καί μή θεωρῆς τούς βαθρακοῦς, τὰς ὕσκα, τὰ ψησία»), 109-110 («καί τό τυρίν τό κρητικόν καί ἡ θύнна ἢ βρομιαρέα, καί τό παλαμιδοκόμμαν νά ἐγδεῖρη τόν λαιμόν σου»), 115-117 («καί μαγειρείαν τριπίνακον καί τρία κομμάτια θύνναν, καί πλύσιμον οὐ δέχεται κόν ὄλωσ τό πινάκιν, καί ἄφες τοῦ τρώγειν τά πολλά, νά ἀλέθης πασπαλάτα»), 172-188 («Πρῶτον διαβαίνει τό ἐκζεστόν ψησόπουλον μπρουδάτον, καί τότε τό περέχυμαν, μαζός βαβαλισμένος, καί τρίτον ὀξινόγλυκος κροκάτη μαγειρεία ἔχουσα στάχος,

σύγουδον, καρύφαλον, τριψίδιν, ἀμανιτάριν, ὄξος τε καί μέλιν ἐκ τό ἀκάπνιν, καί ἀπέσω κείται κόκκινος μεγάλη φιλομήλα, καί κέφαλος τρισπίθαμος ἀβγάτος ἐκ τό Ρήγιν, καί συναγρίδα πεπανή, θεέ μου, μαγειρεία! Καί νά ἔφαγα τά θρύμματα καί νά ἔπια τό ζωμίν των, καί χιώτικον νά ἐκότσωσα κάν τέσσερα μουχρούτια, καί νά ἐρευξάμην εὐνοστα καί νά ὑπεκοιμήθην. Καί τέταρτον τά ὀπτούτσικα καί πέμπτον τά τηγάνου, κομμάτια συακοκόμματα, τριγλία μουστακάτα, καί διπλοτήγανον παχύν μεγάλης ἀθερίνας, καί κιθαργός ὀπτούτσικος ἀκέραιος μέ τό γάρος καί καρναβάδιν ἄνωθεν πασμένος ἕως κάτω καί πάλιν ἀπολάκτισμαν μεγάλου λαβρακίου »), 201-223 («Μετά γοῦν τήν παράθεσιν ὧν εἶρηκα βρωμάτων εἰσηλθεν, ὦ τοῦ θαύματος, καί τό μονοκυθρίτισιν ὑπερατιμίζον ὀλιγόν καί πέμπτον εὐωδίαν. Ὅμως, εἰ βούλει, μάνθανε καί τά τοῦ μονοκύθρου· κραμβίν καρδίαι τέσσαρες, χονδραί καί χιονάται, μουρήνας μεσοῦπόκοilon καί ἀπό τό σαχαλίκιν, καί ξιφιοτράχηλον παστόν, κυπρίνου παξιμάδια, ἀκρόπαστα κάν τέσσερα γοφάρια ἐκ τά μεγάλα, γλαύκους καλούς κάν εἴκοσι ἀπάκια βερζιτίκου, ὡά κάν δεκατέσσερα καί κρητικόν τυρίτισιν, ἀπότυρα κάν δώδεκα καί βλάχικον τετάρτιν, καί λίτραν μίαν ἔλαιον, πεπέριν φούκταν μίαν, σκόρδα κεφάλια δώδεκα, κρομμύδια δεκαπέντε, σκουμπρία παστά κάν εἴκοσι καί τσίρους δεκαἑξί καί ἀπαλαρέα μουχρούτινος γλυκύν κρασίν ἐπάνω καί ἀνακομβώματα πολλά, καί βλέπε τότε ἀγούρους. Ἐ τσοῦκα, ὀπού τά ἐχώρεσες καί πῶς οὐδέν ἐσχίσθης, ἐκείνη βαπτιστήρα ἦτον, ἐκείνη τσοῦκα οὐκ ἦτον. Ἐκίνησαν τά σάλια μου, Χριστέ, νά τήν ἐπιάσα, Χριστέ, νά τήν ἐπέπεσα καθά ἦτον φουσκωμένη, νά ἐκάθισα εἰς τό πλαγίν της, νά ἠρξάμην ρουκανίζειν, νά ἐχρίσθην τό μουστάκιν μου, νά ἐκόλλησεν λιγδίτσα, νά ὀγκώθην ἡ κοιλία μου, να ἠπλώθην ἡ ψυχή μου·»), 234-248 («καί καταπίνω πάντοτε χολόκοκκα πικρίας συχνά περιστρεφόμενος καί βλέπων τόν κελλάρην καί συχογυριζόμενος, μήνα ἴδω κάν σαυρίδιν ἢ κάν σκουμπρίν ἢ ἄλλο τι ἢ θύννα βρομιαρέαν· καί μόλις νά μέ φέρωσιν θυννόκομμαν κομμάτιν ἄσπαστρον, ἄξυστον, σαχνόν, ἄπλυτον, καπνισμένον, καί γάρ λεπτοκοποῦσιν το ὡς οἱ χαβιαροποῦλοι, καί λέγουν μας: «σπαστρεύεσθε, πατέρες, μή βλαβῆτε». Καί πρίν τό πιάσω χάνεται καί φεύγει ἐκ τό σκουτέλλιν, ἄν δέ παγώση, κόλλεται καί ἀπέκει οὐκ ἀνασπᾶται, καί ἀπό μανίας μου ρίπτω το ἀνταμοῦ μέ τό σκουτέλλιν, καί μέ τόν ἄρτον τόν ξηρόν, τό δόλιον τό ἀγιοζούμιν διαβάζω τήν ἡμέραν μου στενήν καί τεθλιμμένην, καί πίνω καί τό γάρισμαν αὐτό τό γαρισμένον, καί πρήσκειται ἡ κοιλία μου, τά δ' ἄλλα τί τά λέγω!»), 298-299 («ἐκεῖνοι νά κοτσώνουσιν τό χιώτικον εἰς κόρον, ὁ δέ ἰδικός μου ὁ στόμαχος νά πάσχη ἀπό τό ὀξίδιν;»), 317-337 («Τετράδα καί Παρασκευή ξηροφαγοῦντες ὅλως, ἰχθύν γάρ οὐκ ἐσθίομεν, ἄναξ, ποσῶς ἐν τούτοις,

ἀμή ψωμίτσια ἀστακούς, ἀληθινά παγούρια, ὀκταποδίτσια καί σηπιάς καί τά
 καλαμαρίτσια καί καριδίτσας ἐκζεστάς ἢ καί τηγάνου ἐκ τούτων καί λαχανίτσιν ὡς
 φουκίν μέ τά ὀστρειδομυδίτσια, μετά τῶν ἄλλων, δέσποτα, κτένια καί τὰς σωλήνας
 καί φαβατίτσιν ἀλεστόν, ὀρύζιν μέ τό μέλι, φασούλιν ἐξοφθαλμιστόν, ἐλαίτσας καί
 χαβιάριν καί πωρινά ἀβγοτάριχα διά την ἀνορεξίαν, μηλίτσια τε καί φοίνικας, ἰσχάδας
 καί καρύδια καί σταπιδίτσας χιώτικας καί ἀπό τό διακιτρίου καί καρυδάτον ὀλιγόν
 καί κυδωνάτον χύτραν, γρανάτα σαχαράτα τε καί τό ἀπαλοδάτον, ἵνα καί τι
 χωνεύσωσιν ἐκ τῆς ξηροφαγίας, κρασίν γλυκύν γανίτικον καί κρητικόν καί ἐκ Σάμου,
 ἵνα χυμούς ἐκβάλωσιν ἐκ της γλυκοποσίας. Ἡμᾶς δέ προτιθέασιν κυάμους
 βεβρεγμένους, ἀκρώμους, ἀναλάτους τε καί μελανούς εἰς κόρον καί τόν ἀτμόν
 ἐκπέμπουσι δυσώδη τῇ ὀσφρήσει, τήν δέ γε δίψαν παύουσι μέ τό κυμινοθέρμιν.»),
 358 («Ἡμεῖς δέ νῦν ἐσθίομεν καθόλου τό ἀγιοζούμιν»), 361-365 («Κακκάβιν ἐνι,
 δέσποτα, δίπτιν μέτρων τεσσάρων, καί ἕως ἄνω οἱ μάγειροι γεμίζουσιν το ὕδωρ καί
 βάλλουσιν κρομμύδια κἀν εἴκοσι κολέτας καί πῦρ ἐξάπτουσι πολύ κάτω τοῦ
 κακκαβίου, καί τότε βλέπε πράγματα καί ξένας ὀπτασίας.»), 375-376 («καί τρώγομέν
 το, δέσποτα, καλοῦντες ἀγιοζούμιν, ὁ δέ γε καθηγούμενος καλεῖ θερμαλατέαν»), 379-
 387 («Τί μαγειρεύουν σήμερον;» καί λέγουν «τό ἀγιοζούμιν»· καθέζομαι εἰς τήν
 τράπεζαν καί θέτουν με ἀγιοζούμιν, σηκώνω τό σκουτέλλιν μου καί βλέπω τό πινάκιν
 καί γέμει ὡς ἄνω θρύμματα καί φαίνεται ἀγιοζούμιν· νεύω τόν συμψωμίτην μου,
 σύρω τον ἐκ τό ἱμάτιν, λέγω τον «τί ἐνι τό τρώγομεν;» καί λέγει με «ἀγιοζούμιν», καί
 πίστευσον, οὐ ψεύδομαι, μᾶλλον εὐστόχως λέγω, τῶν γάρ κρομμύδων δάκνει με
 συντόμως ἢ δριμύτης, καί ὁ ἰός τοῦ λέβητος ἐπάνω πρασινίζει.»), 394-415 («ἐκεῖνοι
 τρώγουν βατραχούς, ἡμεῖς δέ τό ἀγιοζούμιν, ἐκεῖνοι πάντα πίνουσιν τό χιώτικον εἰς
 κόρον, ἡμεῖς δέ τό βερνεώτικον, τό νεροκοπημένον, ἐκεῖνοι πάντα τό γλυκύ μετά τῶν
 κουτροβίων, ἡμεῖς δέ τό νερούτσικον μετά τοῦ πινακίου, ἐκεῖνοι τήν σεμίδαλαν,
 ἡμεῖς τόν πιτυροῦντα, ἐκεῖνοι τ' ἀφράτο τό ζεστόν ἀεὶ μέ τό σησάμιν, ἡμεῖς δέ τόν
 χονδρόγυλον καί στακτοκυλισμένον, ἐκεῖνοι τα λαλάγια συχνάκις μέ τό μέλι, ἡμεῖς
 δέ τό ἀλαλίαν τους συχνῶς μέ τό φαρμάκιν, ἐκεῖνοι τά γλυκίσματα μέ τὰς ἀπαλαρέας,
 ἡμεῖς δέ τά χολόκοκκα μέ τὰς πολλὰς πικρίας, ἐκεῖνοι τά νομίσματα συνάγουσιν
 ἀπλήστως, ἡμᾶς δέ κατηγίζουσιν περί φιλαργυρίας καί τό μή κτᾶσθαι τό ποτέ χαλκόν
 ἐπί τὰς ζώνας, ἐκεῖνοι τά λαβράκια καί τούς τρανοῦς κεφάλους, ἡμεῖς δέ τό
 βρομόκαπνον ἐκεῖνο τό ἀγιοζούμιν, ἐκεῖνοι τά γοφάρια, τὰς ὕσκας, τὰ ψησσία, ἡμεῖς
 δέ πάλιν τρώγομεν αὐτό τό πῶς τό λέγουν, εἰς τήν γλῶσσαν μου περιπατεῖ, δαίμων,
 ἀνάθεμά σε, ἔδε κεφάλιν σκορδαλλοῦ, ὁκάτι ἐμαγεύθην· ἐδάρτε ἐάν ἦσαν κέφαλοι,

ψησσία, φιλομηΐλαι.»), 568-577 («ἄς φέρωσιν σοιλίγουρδα καί ἄς βάλωσιν βλησκούνιν, καί σύντομον ἄς γένωνται τοιαῦται ἰατρεῖαι. Ὁ μὲν ὑπάγει εἰς τὸν ἀγρόν ἰατρικά γυρεύων, ἄλλος ὄρμᾶ εἰς τὸ Πέραμαν, ἄλλος εἰς τὰ Εὐγενίου καὶ πάλιν ἄλλος ἔτοιμος καὶ τρέχει ἀπὸ τὸ Μίλιν, σπουδάζουσιν νὰ εὔρουσιν ψησσόπουλα ἢ βάτους, φιλομηλίτσαν τρυφεράν, κωβίδια καὶ γαλέας, γοργόν νὰ μαγειρεύουσιν σὺν πάσαις ἄρτυσαις, ὁ μὲν τὸ σαχαρόθερμον, ὁ δ' ἄλλος τὸ δροσάτον, ἄλλος φροντίζει τὸ ἐκζεστόν διὰ τὴν ἀνορεξίαν»), 594-598 («ψυχίτσας ζεματίσετε μικράς εἰς τὸ γαβάθιν, καὶ κόψετε ψιλούτσικον κεφάλιν κρομμυδίου, καὶ βάλετε ὀλιγούτσικον ἔλαιον νὰ μυρίση, καὶ βλησκουνίτσαν περισσὴν διὰ πλειόνα μυρωδιάν, καὶ θρέψετε τὸν ὀλίγον, νὰ μὴ ὀλιγοψυχῆση.»).

Μέχρι το σημεῖο αὐτὸ ἐπιχειρήσαμε μία σύντομη αναφορά στα αποσπάσματα που αναφέρονται στη μαγειρική, στα τρόφιμα, στην κουζίνα και στις συνήθειες της εποχῆς του ἡρώα μας. Βέβαια, αὐτές οι αναφορές δεν ἀπουσιάζουν ἀπὸ κανένα ποίημά του. Νὰ ἀναφέρουμε ἐν σύντομῳ πόσο σημαντικά εἶναι αὐτὰ τα χωρία, καθὼς μελετώντας τα κανεῖς, μπορεῖ νὰ "εγκλιματιστεῖ" τρόπον τινά, καὶ νὰ ἔχει μία ἐγκυρη, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰκόνα τῆς εποχῆς καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆ χρονικῆ περιόδου που ἐξετάζουμε.

Τέλος, ἀς περάσουμε στα ἀντίστοιχα ἐπιγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, στα ὁποῖα βρῖσκουμε ἀνάλογο υλικό· εἶναι 14 στον ἀριθμὸ καὶ εἶναι τα κάτωθι:

Βιβλίον Θ': Ἐπιδεικτικὰ ἐπιγράμματα

Ἐπίγραμμα 377 ἀπὸ τὸν Παλλαδά (Ὠριμα σύκα, ἀγρία δαμάσκηνα, μήλα, ορτύκια, χήνες λιπαρές, μοσχάρι, κρασί).

Ἐπίγραμμα 487 τοῦ Αὐτοῦ (Χοιρινὸ παραγεμισμένον με σύκα ξερά ἀπὸ τὴν Κύπρον, συνοδευόμενον ἀπὸ κρασί Κύπρου).

Ἐπίγραμμα 502 τοῦ Αὐτοῦ (Ἀναφορὰ στο Κονδίτον που ἦταν εἶδος κρασιοῦ ἀπὸ τα πλέον ἀκριβὰ που παρασκευάζονταν στὴν Ἰταλία. Το ὄνομαζαν "conditum" ἢ "riperatum" καὶ τοῦ ἀπέδιδαν μιὰ ἰδιαιτέρη γεύση με τὴν προσθήκη πιπεριοῦ ἢ μελιοῦ).

Ἐπίγραμμα 642 Ἀγαθία τοῦ Σχολαστικοῦ (Φασιανοί, ψάρια, κρέατα λιωμένα σε εἰδικὰ δοχεῖα).

Βιβλίο ΙΑ΄: Συμποτικά και Σκωπτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 9 από τον Λεωνίδα (Μαστοί και κομμάτια χοιρινού με καρυκεύματα).

Επίγραμμα 35 από τον Φιλόδημο (Λάχανο παστό, μικροί βολβοί, συκωτάκια, χοιρινό, αυγό).

Επίγραμμα 44 του Αυτού (Μαγειρεμένοι μαστοί, χιώτικο κρασί).

Επίγραμμα 325 από τον Αυτομέδοντα (Τραγοπόδαρο, κοτσάνι από λάχανο).

Επίγραμμα 413 από τον Αμμιανό (Ραπανάκια, ραδίκια, μοσχοσίταρο, μαρούλια, πράσα, βολβοί, βασιλικός, δυόσμος, απήγανος, σπαράγγια, λούπινα).

Βιβλίο ζ΄: Αναθηματικά επιγράμματα

Επίγραμμα 304 από τον Φανία (Μελανούρια, μουρμούρα, σπάρος, μαρίδα, κρέας, σαρδέλες, φρίσσα).

Επίγραμμα 305 από τον Λεωνίδα (Εδώ γίνεται αναφορά σε μαγειρικά σκεύη· βραστήρες λαρισινόι με μεγάλη κοιλιά, κατσαρόλες, μεγαλόστομο κύπελλο, πιρούνα γαμψή από χαλκό, σούβλα και αναδευτήρας για τον χυλό).

Επίγραμμα 306 από τον Αρίστωνα (Όμοια με το προηγούμενο και εδώ αναφέρονται: κατσαρόλα, πιρούνα για το κρέας, γαμψό τσιγκέλι για τα χοιρινά, αναδευτήρας για τον χυλό, ριπίδι από φτερά, πρόκειται για ένα είδος ανεμιστήρα που χρησιμοποιείται για τη φωτιά, καζάνι σφυρηλατημένο από χαλκό, τσεκούρι και μαχαίρι για το σφάξιμο, κουτάλα για τον ζωμό, σούβλες, σφουγγάρι για το σκούπισμα, δίλαιμος αλατοτρίφτης, πέτρινο γουδί, λεκάνη για τα κρέατα).

Βιβλίο Ε΄: Ερωτικά επιγράμματα

Επίγραμμα 181 από τον Ασκληπιάδη (Καρύδια, κρασί, λουκάνικο, αφτιά γουρουνιού, λαγός, σκουμπρί, χαλβάδες, μελόπιτες).

Επίγραμμα 185 του Αυτού (Γλαυκόψαρα, φυκίδια (είδος ψαριού που ζει στα φύκια), γαρίδες).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τίτλος του παρόντος πονήματος είναι «Πτωχοπροδρομική Ποίηση, πρωιμότερες πηγές έμπνευσης με έμφαση στην Παλατινή Ανθολογία». Όπως γίνεται αντιληπτό, ο όρος «Πτωχοπροδρομική Ποίηση» περιλαμβάνει ολόκληρο το πτωχοπροδρομικό corpus, δηλαδή και τα τέσσερα ποιήματα. Ωστόσο, όπως καταστήσαμε ήδη σαφές και εγγίζοντας το τέλος της παρούσας εργασίας, ασχοληθήκαμε ερευνητικά κυρίως με το Α΄ και το Γ΄ ποίημα. Στο πρώτο κεφάλαιο λεπτομερέστατα με το πρώτο ποίημα υπό τον τίτλο «Τοῦ Προδρόμου κυροῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα Μαυροϊωάννην» και στο δεύτερο κεφάλαιο με το τρίτο ποίημα υπό τον τίτλο «Στίχοι τοῦ Θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου πρὸς τὸν βασιλέα κῦρ Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν».

Στο πρώτο ποίημα, εντοπίζονται εκτεταμένες επιρροές και μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Πτωχοπρόδρομος, σε κάποια σημεία, επαναλαμβάνει υλικό από την Ελληνική Ανθολογία.

Τέτοιες ομοιότητες συναντάμε κυρίως σε νοηματικό, αλλά κάποιες φορές ακόμη και σε λεξιλογικό επίπεδο. Μέσα από τα 30 επιγράμματα που εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, βρήκαμε έντονα τα στοιχεία της οικογενειακής έριδας, της αυθάδους, εριστικής και γκρινιάρας συζύγου, της ενδοοικογενειακής βίας, την αδυναμία του συζύγου, την κοινωνική και γενικότερη υπεροχή της γυναίκας, τη διάθεση για χλευασμό από τη μεριά της, το ανυπόφορο της ύπαρξής της, αλλά και την αδυναμία του άντρα να επιβιώσει με, αλλά και χωρίς αυτήν.

Επιπροσθέτως, θέματα που φαίνεται να έχουν ληφθεί από την Ελληνική Ανθολογία είναι η φτώχεια του συζύγου, που εξαιτίας της γίνεται μισητός, η αδυναμία, αλλά και η αδιαφορία του να συντηρησεί την οικογένειά του και να αντεπεξέλθει στις οικογενειακές υποχρεώσεις, το αίσθημα δυσφορίας ακόμη και απέναντι στα παιδιά του και γενικότερα οι έντονες κοινωνικές και προσωπικές αντιθέσεις των δύο συζύγων. Όλα τα παραπάνω, που όπως φαίνεται επηρέασαν τον Πτωχοπρόδρομο, ενδελεχώς εξετάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, αναφορικά με τα αντίστοιχα αποσπάσματα από το Α΄ πτωχοπροδρομικό ποίημα.

Το τρίτο ποίημα, εξετάστηκε παράλληλα με τα 16 επιγράμματα που εντοπίσαμε από την Ελληνική Ανθολογία. Και εδώ οι ομοιότητες, νοηματικές και λεξιλογικές είναι πολύ χαρακτηριστικές και ευκρινείς, με αποτέλεσμα να μας

επιτρέπουν πάλι να μιλήσουμε για επανάληψη θεμάτων, ιδεών, αλλά και εικόνων από την Ελληνική Ανθολογία.

Κοινό είναι το στοιχείο της έντονης δυσαρέσκειας και δυσφορίας του πεινασμένου λογίου, ο οποίος βλέπει πως άκαρπες ήταν οι χρόνιες προσπάθειές του, εφόσον τα γράμματα καθόλου δεν τον βοήθησαν στο να ζει καλύτερα.

Έτσι φαίνεται ότι για πολλούς η εκπαίδευση υπήρξε πηγή φτώχειας και δυστυχίας, που σαν αποτέλεσμα είχε το αίσθημα αγανάκτησης λόγω της λανθασμένης, όπως αποδεικνύεται εκ του αποτελέσματος, επιλογής επαγγέλματος. Για τον λόγο αυτό, δεν είναι λίγοι οι δάσκαλοι που εξέφρασαν ξεκάθαρα την επιθυμία τους να αλλάξουν επάγγελμα, προκειμένου να ζήσουν αξιοπρεπώς, ορμώμενοι από το γεγονός ότι πάμπολλοι είναι οι τεχνίτες και οι χειρώνακτες γύρω τους, οι οποίοι ζουν πλουσιοπάροχα. Πολλά τέτοια παραδείγματα συναντήσαμε στην Ελληνική Ανθολογία, τα οποία και παραλληλίσουμε με το τρίτο Πτωχοπροδρομικό ποίημα.

Επιπροσθέτως, κοινό φαίνεται πως είναι το αίσθημα οίκτου που δέχονται οι φτωχοί και ταλαιπωρημένοι λογιοί από τους υπόλοιπους, καθώς τους θεωρούν αξιολύπητους και εντελώς δυστυχισμένους λόγω της ενασχόλησής τους με τα γράμματα. Τέλος, συναντάμε και στις δύο πηγές το θέμα της «κακοπληρωμής» ή ακόμη και της έλλειψης αυτής, κάτι που πυροδοτεί όλα τα προηγούμενα.

Όσον αφορά το Β΄ ποίημα «Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν Σεβαστοκράτορα» και το Δ΄ «Ἔτεροι στίχοι Ἰλαρίωνος μοναχοῦ τοῦ Πτωχοπροδρόμου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα κύριον Μανουὴλ Πορφυρογέννητον, τὸν Κομνηνόν», ενώ αρχικός μας στόχος ήταν να ασχοληθούμε με το σύνολο των τεσσάρων ποιημάτων του Πτωχοπροδρόμου, καθώς εξελισσόταν η εργασία μας, αντιληφθήκαμε ότι το υλικό προς έρευνα που μελετούσαμε από το Α΄ και Γ΄ ποίημα ήταν απείρως πιο κατατοπιστικό και αντιπροσωπευτικό αναφορικά με το Β΄ και Δ΄ ποίημα.

Σχετικά με τα δύο τελευταία, βρέθηκαν κάποια επιγράμματα, όχι όμως ικανά σε τέτοιο βαθμό για να υποστηρίξουν τον απώτερο στόχο της έρευνας της παρούσας διπλωματικής. Ωστόσο, τα αναφέραμε και αυτά επιγραμματικά στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μας, σε μια προσπάθεια να παρουσιάσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο υλικό, το οποίο φαίνεται να επηρέασε τον ποιητή των Πτωχοπροδρομικών περισσότερο ή λιγότερο.

Κλείνοντας, ελπίζουμε να έχουμε παρουσιάσει αρκετά στοιχεία για τη χρήση από τον Πτωχοπρόδρομο αρκετών μοτίβων, ιδεών, ακόμη και εκφράσεων που απαντούν στην Ελληνική Ανθολογία. Πιστεύουμε ότι έτσι προσθέτουμε ακόμη

περισσότερα στοιχεία στα όσα έχει ήδη παρουσιάσει η Μ. Αλεξίου, για τη σχέση μεταξύ του Πτωχοπροδρόμου, του Αριστοφανικού υλικού και άλλων έργων της κλασικής περιόδου.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάκης Α.**, *Αγαθίου Σχολαστικού Ιστορία*, εκδόσεις «Κανάκη», Αθήνα 2008.
- Alexiou M.**, «Ploys of Performance: Games and Play in the Ptochoprodromic Poems», *Dumbarton Oaks Papers* 53, Harvard University 1999.
- Ανδρειωμένος Γ.**, «Πτωχοπροδρομικά», *Τετράμηνα*, 28-29, Άμφισσα 1985, σελ. 1913-1946.
- Βασιλείου Π.**, «Για το τρίτο "Πτωχοπροδρομικό" ποίημα (μικρό σημείωμα για την άρση ενός μεθοδολογικού λάθους)», *Ελληνικά*, 53, 2003, σελ. 171-179.
- Beaton R.**, «Οι σάτιρες του Θεοδώρου Προδρόμου και οι απαρχές της νεοελληνικής γραμματείας», *Αριάδνη*, 5, 1989, σελ. 207-214.
- Beck H.G.**, *Ιστορία της βυζαντινής δημόδους λογοτεχνίας*, εκδόσεις «ΜΙΕΤ», Αθήνα 2009.
- Βουτιερίδης Η.**, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδόσεις «Δημ. Ν. Παπαδήμα», Γ' έκδοση, Αθήνα 1976.
- Brunck P.**, *Analecta veterum poetarum graecorum*, v. 1-3, Argentorati, 1772-1776.
- Γκιργκένης Σ.**, *ΗΣίοδος – Έργα και Ημέρες – Θεογονία – Η ασπίδα του Ηρακλή – Μαρτυρίες για τη ζωή και τα έργα του*, εκδόσεις «Ζήτρος», 2001.
- Cameron A.**, *The Greek Anthology from Meleager to Planudes*, Clarendon Pressed, Oxford, 1993.
- Dyck A.R.**, «Ptochoprobomos, Δ. Ανάθεμαν τά γράμματα and related texts» *Byzantinische Forschungen*, 15, 1990, σελ. 45-52.
- Gow A.S.F. and Page D.L.**, *The Greek Anthology, The Garland*, at the University Press, 1968.
- Grafton A., Most G., Settis S.**, *The classical Tradition*, Cambridge MA, Harvard University Press, 2010.
- Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού**, Μικρά Ασία, <http://asiaminor.ehw.gr/forms/fmain.aspx?lang=en-US> (09/2016).
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα**, τ.9, εκδοτικός οργανισμός «Πάπυρος», Αθήνα 1981.
- Eideneier H.**, *Πτωχοπρόδρομος*, κριτική έκδοση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2012.
- Hunger H.**, *Βυζαντινή Λογοτεχνία – Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τ. Α', ΜΙΕΤ, δ' ανατύπωση, Αθήνα 2008.

- Hunger H.**, *Βυζαντινή Λογοτεχνία – Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τ. Β', ΜΙΕΤ, δ' ανατύπωση, Αθήνα 2007.
- Jacobs F.**, *Anthologia Graeca ad Fidem codicis olim Palatini nunc Parisini ex arographo Gothano edita*, v. 1-3. Lipsiae 1813.
- Καλιτσουνάκης Ι.**, «Νύξεις περί των προδρομικών ποιημάτων», *Λαογραφία*, 7,1923, σελ. 460-464.
- Κάραλης Β.**, Μιχαήλ Ψελλός “*Χρονογραφία*”, τόμος Α', εκδόσεις «Κανάκη», Αθήνα 2004.
- Kirk G.S.**, *Ομήρου Ιλιάδα*, τόμος Α', University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003.
- Κουκουλές Φ.**, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, εκδόσεις «Παπαζήση», τ. ΣΤ', Αθήνα 1955.
- Κωστής Παλαμάς**, *Απαντα*, εκδόσεις Μπίρη, τ. ΣΤ', γ' έκδοση, Αθήνα 1972.
- Λαζανάς Β.**, *Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα εμπνευσμένα από την Κόρινθο και την περιοχή της*, Αθήνα 1971.
- Λαζανάς Β.**, *Αρχαία Ελληνικά Επιγράμματα – Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της «Ελληνικής ή Παλατινής Ανθολογίας»*, εκδόσεις «Δημ. Ν. Παπαδήμα», Αθήνα 1993.
- Λαζανάς Β.**, *Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα*, εκδόσεις «Δημ. Ν. Παπαδήμα», Αθήνα 1991.
- Λαζανάς Β.**, *Τα αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα*, εκδόσεις «Στ. Τσαπέπας», Αθήνα 1989.
- Λαζανάς Β.**, *Τα αρχαία ελληνικά συμποτικά και σκωπτικά επιγράμματα*, εκδόσεις «Παπαδήμα», Αθήνα 1992.
- Lauxtermann M.D.**, *Byzantine Poetry from Pisides to Geometres*, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003.
- Λεκατσάς Π.**, «Αλεξανδρινά επιγράμματα», *Νέα Εστία*, 314, 15 Ιαν. 1940.
- Λεντάκης Α.**, *500 ποιήματα από την Παλατινή Ανθολογία*, ε' έκδοση, εκδόσεις «δωρικός», Αθήνα 1995.
- Λέσκυ Α.**, *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Λεφτσένκο Μ.**, *Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, εκδόσεις «Κ. Στρατής και ΣΙΑ», Αθήνα 1955.
- Liddel H. – Scott R.**, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, τόμοι I-V, εκδόσεις «Ι. Σιδέρης», ανατύπωση 2001, Αθήνα.
- Mackail J.W.**, *Select Epigrams from Greek Anthology Longmans, Green and Co*, New York, 1890.

- Μαστροδημήτρης Π.Δ.**, *Η ποίηση του Νέου Ελληνισμού*, εκδόσεις «Ίδρυμα Γουλανδρή – Χόρν», Β' έκδοση αναθεωρημένη, Αθήνα 1994.
- Μιράσγεξη Μ.Α.**, *Νεοελληνική Λογοτεχνία*, Α' τόμος, Αθήνα 1978.
- Παΐδας Κ.**, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ποίηση*, εκδόσεις «Γρηγόρη», Αθήνα 2006.
- Παπανικολόπουλος Τ.**, *Παλλαδάς ο Αλεξανδρεύς και το τέλος μιας εποχής*, εκδόσεις «πολύτυπο», Αθήνα 2004.
- Paton W.R.**, *The Greek Anthology I*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1927.
- Paton W.R.**, *The Greek Anthology II*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1919.
- Paton W.R.**, *The Greek Anthology III*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1925.
- Paton W.R.**, *The Greek Anthology IV*, London: William Heinemann, New York: G.P. Putnam's Sons, 1918.
- Πετρόπουλος Γ.**, *Ο Θεόδωρος Πρόδρομος και τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα*, εκδόσεις «Μπατσιούλας», Αθήνα 2011.
- Reiske J.**, *Anthologiae Graecae a Constantino Cefala conditae libri tres*, Lipsiae 1754.
- Sens A.**, *Asclepiades of Samos: Epigrams and Fragments*, Oxford University Press, 2010.
- Smith W.**, *A new classical dictionary of Greek and Roman biography, mythology and geography*, Harper and Brothers, New York, 1850.
- Stanley T.**, *Anacreon*, edited by A.H. Bullen, London 1893.
- Χασιώτης Γ.**, *Η Γλώσσα του Έλληνα – Ο Πτωχοπρόδρομος και οι οπαδοί αυτού*, Αδελφών Γεραρδών, Κωνσταντινούπολη, 1909.
- Χατζηφώτης Μ.**, *Φιλοσοφία του Κρασοπατέρος και άλλα Πτωχοπροδρομικά*, εκδόσεις «Γρηγόρη», Αθήνα.
- Χουρμουζιάδης Ν.**, *Ερωτικά Επιγράμματα*, εκδόσεις «Στιγμή», 1999.
- Χατζόπουλος Ο. (εκδ.)**, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Β' [Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες» 835], Αθήνα, «Κάκτος», 2003.
- Χατζόπουλος Ο. (εκδ.)**, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. Γ' [Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες» 835], Αθήνα, «Κάκτος», 2003.
- Χατζόπουλος Ο. (εκδ.)**, *Ανθολογία Ελληνική*, τ. ΙΑ' [Αρχαία Ελληνική Γραμματεία «Οι Έλληνες» 835], Αθήνα, «Κάκτος», 2006.

